

Objektivitet og empati i avhør av fornærmede

En kvalitativ undersøkelse av norske politiavhør

Kristina Kepinska Jakobsen

© **Kristina Kepinska Jakobsen, 2021**

*Doktoravhandlingar forsvart ved
Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo.
Nr. 170*

ISSN 1890-2375

Det må ikke kopieres fra denne boka i strid med åndsverkloven eller med avtaler om kopiering inngått med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Omslag: Hanne Baadsgaard Utigard.
Grafisk produksjon: Representralen, Universitetet i Oslo.

INNHold

FORORD	5
SAMMENDRAG	6
ABSTRACT	8
AVHANDLINGENS FIRE TEKSTER – TRE ARTIKLER OG ET BOKKAPITTEL	10
1. INTRODUKSJON	12
<i>1.1 Bakgrunn, formål og overordnede forskningsspørsmål</i>	12
<i>1.2 Bokkapitlets status i avhandlingen</i>	14
<i>1.3 Avhandlingens struktur</i>	15
<i>1.4 Betegnelser og begreper</i>	17
1.4.1 KREATIV – opplæringsprogram og avhørsmodell	18
1.4.2 Etterforsker og avhører	21
1.4.3 Støtte, empati (eller ivaretagelse?) og prosessrettferdighet	21
2. FORSKNINGSFELTET	23
<i>2.1 Utvikling og forskning innen avhør</i>	24
2.1.1 Avhør i England og Wales	24
2.1.2 Det teoretiske grunnlag i PEACE	25
2.1.3 Metodisk tilnærming i PEACE	26
2.1.4 Avhør av sårbare personer	27
<i>2.2 Avhør av voksne personer i Norge</i>	28
2.2.1 Utviklingen av KREATIV	28
2.2.2 Alle parter skal avhøres likt	29
2.2.3 Fokus på de siktede i KREATIV og de oversette fornærmede	31
2.2.4 Avhørtes forventninger	33
2.2.5 KREATIV – fra erfaringsbasert praksis til gryende vitenskapsdisiplin	34
<i>2.3. Fornærmede som forskningsfelt og fornærmede i straffesakskjeden</i>	36
2.3.1 Fornærmedes plass i kriminologien	36
2.3.2 Sekundær viktimisering	37

2.3.3 Fornærmede i straffesakskjeden	39
2.3.4 Øvrige tiltak	40
2.4 Oppsummering	42
3. SENTRALE TEORETISKE BEGREPER	43
3.1 <i>Objektivitet</i>	44
3.1.1 Objektivitet i rettskildene – prinsipp og krav	44
3.1.2 Objektivitet i KREATIV – normativt ideal og metodikk	46
3.1.3 Objektivitet i avhandlingen	49
3.2 <i>Empati</i>	50
3.2.1 Empati i psykologien	50
3.2.2 Empati og ivaretagelse i avhørsforskningen	52
3.2.3 Forskning på empati i avhør	54
3.2.4 Empati og kontaktetablering i avhør av henholdsvis siktede og fornærmede	56
3.2.5 Er empati forenelig med etterforskerrollen?	58
3.3 <i>Oppsummering</i>	62
4. METODOLOGI	63
4.1 <i>Vitenskapsteoretisk ståsted</i>	63
4.2 <i>Min bakgrunn</i>	64
4.2.1 Forskningsposisjon	65
4.3 <i>Datamateriale, utvalgsstrategi og søknadsprosess for de tre empiriske artiklene</i>	67
4.3.1 Forskningsprogrammet «Terrorangrepet»	67
4.3.2 Datamaterialet i avhandlingens tre artikler	69
4.3.3 Etikk og godkjenninger	70
4.4 <i>Tid og aktualitet</i>	73
4.4.1 Veien fra første prosjektbeskrivelse til avhandlingens fire tekster og kappen	73
4.4.2 Endringer i avhørsopplæringen og tiltak i forbindelse med etterforskning	77
4.5 <i>Metode</i>	79
4.5.1 Metodetriangulering	79
4.5.2 Arbeidsfordelingen i de tre artiklene og Bokkapitlet	80
4.5.3 Om Intervjuene	82
4.5.4 Om kombinasjon av observasjon og kvalitativt intervju	83
4.5.5 Evaluerende metode?	85

4.5.6 Forskjell på intervjuene	87
4.5.7 Om observasjon	87
4.6 Analysestrategier	89
4.6.1 Artikkel 1: «Trauma-exposed young victims: Possibilities and constraints for providing trauma support within the investigative interview».....	91
4.6.2 Artikkel 2: «Objektivitet i avhør. Avhør av fornærmede i straffesaker i Norge»	92
4.6.3 Artikkel 3: «Empathy in investigative interviews of victims: How to understand it, how to measure it, and how to do it?»	93
4.7 Kvalitetssikring.....	96
4.7.1 Troverdighet.....	96
4.7.2 Transparens.....	97
4.7.3 Konsistens	98
4.7.5 Karakteristika ved utvalget.....	99
4.8 Ethiske overveielser	101
4.9 Oppsummering.....	103
5. PERSPEKTIVERING	105
5.1 De empiriske artiklenes hovedfunn	105
5.2 Rettslig regulering og kunnskapssyn	107
5.2.1 Formålet med politiets etterforskning og politiavhør.....	108
5.2.2 Formålet med domstolsbehandlingen – den materielle sannhets prinsipp.....	111
5.3 Vitenskapsteoretiske perspektiver i avhørsprofesjonen	113
5.3.1 Avhør som forskningsmetode	113
5.3.2 Avhøreren som objektiv informasjonsinnhenter – innflytelse fra en positivistisk tradisjon... ..	114
5.3.3 Avhøreren som kvalitativ intervjuer – innflytelse fra fenomenologiske og hermeneutiske tradisjoner	116
5.4 Dilemmaer i etterforskerrollen	119
5.4.1 Forskjellige grad av opplevd dilemma.....	120
5.5 Veien videre – implikasjoner for praksisfeltet	123
6. KONKLUSJON	125
LITTERATURREFERANSER.....	130
Artikler i fulltekst	144

Vedlegg..... 229

FORORD

Der er mange personer jeg ønsker å takke i forbindelse med dette prosjektet. Takk for veiledning og medforfatterskap i den første delen av stipendiatperioden til Jon Håkon Schultz, Ulf Stridbeck og Åse Langballe. En særlig takk til Åse Langballe for vår samarbeid og at du ga meg mulighet for å forske på dette unike datamaterialet fra Nasjonalt Kunnskapssenter om Vold og Traumatisk Stress i sitt prosjekt: *Terrorangrepet. Opplevelser og reaksjoner hos de som overlevde på Utøya*. Takk til Liv Finstad for alltid engasjert, kompetent og konstruktiv veiledning i den siste delen av stipendiatperioden.

Takk til etterforskerne som har deltatt i forskningen, og som har fortalt om deres erfaringer og delt faglige refleksjoner med meg. Takk til mine nåværende og tidligere ledere for finansiering og tilrettelegging, slik at jeg kunne fullføre dette prosjekt: Ivar Husby, John Ståle Stamnes, Tor Tanke Holm, Siw Hansen Thokle og Nina Skarpenes. Jeg har vært tatt opp som ekstern stipendiat ved Institutt for kriminologi og retts sosiologi, hvor jeg er blitt tatt godt imot. Jeg vil gjerne rette en spesiell takk til Gøril Arnesen for alltid å være klar til å svare på alle mine spørsmål. Takk til alle ansatte ved Politihøgskolens bibliotek og en særlig takk til bibliotekar Camilla Pellegrini for alltid kvalifisert, effektiv og vennlig assistanse.

Takk til Lisa Dahlager, som hjalp meg til å finne gleden i å forske og skrive, da jeg trodde minst på meg selv. Takk til Marit Olave Riis-Johansen: din forskning har vært en stor inspirasjon for meg og jeg har lært mye av våre faglige diskusjoner. Takk for gjennomlesning av avhandlingens annen artikkel. Takk til alle gode kollegaer på Politihøgskolen som på forskjellige måter har bidratt med faglige innspill, praktisk hjelp og støtte. En særlig takk til Geir Aas, Asbjørn Rachlew, Johannes Sjo Steinsvåg, Patrick Risan, Inger Marie Sunde, Gyrithe Ulrich, Adam Didrichsen, Inger Lise Brøste og Nina Jon for å gjennomlese deler av avhandlingen underveis. Deres nyttige kommentarer og innspill har løftet avhandlingen. Takk til Tone Davik, Nina Sunde, Kjersti Nilsen Haugen, Marit Normann, Geir-Egil Løken, Mia Koss Hartman og Rune Olav Andersson for interessante faglige diskusjoner. En helt spesiell takk til Nadja Kirchhoff Hestehave for gjennomlesning, støtte og gode diskusjoner gjennom hele stipendiatperioden og ikke minst en helt uvurderlig hjelp i sluttfasen - uten deg hadde jeg ikke kunne skrive kappen.

Takk til min familie og alle mine venner for all støtte. En spesiell takk til mine foreldre, som har lært meg gleden ved hardt arbeid, og til Ulik, som alltid har vært klar til å feire seire og delmål og som har vært min beste reisekamerat igjennom hele stipendiatperioden.

Jeg er heldig som har så mange gode kollegaer, ledere, venner og familie, som på forskjellig vis har støttet og hjulpet meg gjennom hele stipendiatperioden.

SAMMENDRAG

Det overordnede tema for avhandlingen er hvordan politiet håndterer å innhente pålitelig informasjon og etterleve kravet om objektivitet på den ene siden, og det å være ivaretagende og empatiske på den andre siden når de avhører fornærmede personer.

Avhør er en rettslig regulert etterforskningsmetode. Formålet er å innhente pålitelig informasjon og politiet skal etterleve kravet om objektivitet i dette arbeidet. Samtidig er et avhør et møte mellom to personer, og i politiets avhørsopplæring vektlegges det derfor at etterforskere skal skape kontakt med og utvise empati overfor avhørte. Det er imidlertid ikke velbeskrevet hvordan etterforskere skal praktisere objektivitet i selve kommunikasjonen med fornærmede i avhør, eller hvordan etterforskere kan utvise empati gjennom et helt avhør. Derfor blir det opp til den enkelte etterforsker å kombinere og realisere alle elementene som skal ivaretas i et avhør, og håndtere de til dels innbyrdes motstridende kravene det innebærer.

Datamaterialet for avhandlingen er hentet fra en pågående større studie – «Terrorangrepet. Opplevelser og reaksjoner hos de som overlevde på Utøya» (Utøya-studien) – som gjennomføres av Nasjonalt Kunnskapssenter om Vold og Traumatisk Stress. Datamaterialet for de tre empiriske artiklene i denne avhandlingen består av 20 lyd- og bildeopptak av politiavhør av 20 ungdommer som var på Utøya den 22. juli 2011, samt kvalitative intervjuer med de 18 etterforskerne som gjennomførte de 20 avhørene. I tillegg har jeg hatt tilgang til intervjuer av de avhørte ungdommene gjort i forbindelse med Utøya-studien, om deres opplevelse av å bli avhørt av politiet.

I avhandlingens første artikkel undersøker vi hvordan etterforskerne forstår sin rolle som avhører. Flere av etterforskerne beskrev seg selv som objektive informasjonsinnhentere og fortalte at deres primære oppgave var å innhente pålitelig informasjon. Samtidig ønsket de å være medmennesker og utvise empati overfor de avhørte ungdommene. Vi identifiserte forskjellige former for støtte som etterforskerne mente de kan gi fornærmede under avhør. Videre identifiserte vi hvilke begrensninger etterforskerne opplevde for det å være støttende. Resultatene viser at de forskjellige formene for støtte er knyttet til formålet med de forskjellige fasene i et avhør. I begynnelsen og slutten av et avhør er det således mange muligheter for etterforskerne å være støttende. I de fasene hvor etterforskerne innhenter informasjon om den aktuelle hendelsen derimot, blir de mindre støttende.

I avhandlingens andre artikkel gjennomgår vi først objektivitetskravets rettslige forankring og hvordan objektivitet er ivaretatt i politiets avhørsmetodikk. Denne redegjørelsen danner grunnlaget for en empirisk analyse av hvordan etterforskerne forstår og praktiserer objektivitetskravet når de avhører fornærmede. Studien viser at etterforskerne forsøker å ivareta objektivitetskravet ved å være upartiske, unngå å påvirke og ved å holde en emosjonell distanse. Disse tre måtene å operasjonalisere objektivitet på kan føre til kommunikative dilemmaer mellom 1) det å være upartisk og det å tro på den avhørte, 2) det å unngå å påvirke og det å respondere på det den avhørte forteller og 3) emosjonell distanse og emosjonelt nærvær. I avhandlingens tredje artikkel undersøker jeg begrepet 'empati' i relasjon til avhør. I artikkelen beskriver jeg at det i avhørslitteraturen hverken er konsensus om hva empati som begrep innebærer, eller hvordan etterforskere kan utvise empati i avhør gjennom hele avhøret. Det er gjort forskjellige forsøk på å måle empati, og i min analyse av fire utvalgte avhør bygger jeg videre på en studie av Dando og

Oxburgh (2016). I min studie observerte jeg både den verbale og den nonverbale interaksjonen mellom avhører og avhørte, og identifiserte forskjellige former for empati: Etterforskerne utviste forståelse for avhørtes situasjon, interesse for avhørte som person og for det avhørte hadde opplevd. Videre var interaksjonen karakterisert av et samarbeid mellom avhører og avhørte. I artikkelen stiller jeg imidlertid spørsmål om de forskjellige elementene nødvendigvis er uttrykk for empati, og jeg argumenterer for at 'empati' med fordel kan erstattes av begreper som er lettere å operasjonalisere og mere forenelige med etterforskerrollen.

I tillegg til de tre artiklene består avhandlingen også av en fjerde tekst, som er et bokkapittel i antologi. Bokkapitlet er et diskuterende innlegg og handler om fornærmede i voldtektssaker. Det overordnede tema er myten om falske voldtektsanmeldelser. Flere internasjonale undersøkelser har vist at mange politifolk overestimerer antallet falske anmeldelser. I bokkapitlets første del presenterer jeg en rekke kriminologiske og psykologiske teorier og begreper som kan bidra til å forklare hvorfor myten har oppstått og hvordan den vedlikeholdes. Videre diskuterer jeg hvordan voldtektssakenes vanskelige karakter i seg selv kan utfordre etterforskeres objektivitet. Bokkapitlets andre del handler om de mulighetene som ligger i politirollen utover det rent strafferettslige. Jeg presenterer teorien om prosessrettferdighet, og jeg argumenterer for at fornærmedes opplevelse av prosessrettferdighet bør bli et mål i seg selv for politiet.

I avhandlingens kappe beskriver jeg først hvordan avhørsopplæringen de siste tiårene har utviklet seg fra en erfaringsbasert til en kunnskapsbasert praksis. I samme periode har synet på fornærmede også endret seg, og fornærmede har fått en forbedret rettsstilling. Disse to utviklingene skjer samtidig, men likevel uavhengig av hverandre, og fornærmede utgjør således en oversett gruppe i politiets avhørsopplæring (KREATIV). Deretter redegjør jeg for de to gjennomgående teoretiske begrepene 'objektivitet' og 'empati', og diskuterer om empatibegrepet er forenelig med etterforskerrollen. I kappens perspektiverende kapittel identifiserer jeg karakteristika fra forskjellige vitenskapsteoretiske posisjoner som jeg mener kommer til uttrykk i KREATIV. Denne analysen viser at de dilemmaene mellom objektivitet og empati som etterforskere kan oppleve i avhør er forankret i selve avhørsopplæringen, og er altså en iboende premiss for avhør som metode.

Samlet sett har resultatene i avhandlingen følgende implikasjoner for politiets avhørsopplæring og avhørsprofesjon:

- 1) Fornærmede som gruppe må få større plass i avhørsopplæringen. Det innebærer økt fokus på fornærmedes opplevelse av prosessrettferdighet, og det innebærer økt bevisstgjøring av hvordan sentrale begreper som 'objektivitet' og 'empati' kan operasjonaliseres i avhør.
- 2) De forskjellige kunnskapssynene KREATIV-opplæringen bygger på må tydeliggjøres. Det innebærer at det diskuteres hvordan de to kunnskapssynene kan kombineres slik at den enkelte etterforsker blir mere bevisst på, og også tryggere på, å håndtere avhørets iboende dilemmaer.

ABSTRACT

The aim of this thesis is to explore how detectives conducting interviews with victims manage to collect reliable and objective information while displaying empathy.

The police interview is an investigation tactic regulated by specific judicial guidelines. For the police, the aim of an investigative interview is to obtain a detailed and reliable account from the interviewee while remaining objective and impartial. At the same time, police interviews are interpersonal meetings between two people. In police training programmes it is underlined that detectives should strive to establish rapport with interviewees and display empathy. In these training programmes, it is, however, not specified how detectives should operationalise objectivity in their communication with victims or how they should display empathy throughout the interview. Thus, it becomes an individual responsibility for detectives to figure out how combine, carry out, and handle these different and potential conflicting demands.

The thesis consists of three empirical articles whose data comes from a large-scale study “The Terror Attack 22 July: Experiences and Reactions among Utøya Survivors,” conducted by the Norwegian Centre for Violence and Traumatic Stress Studies. The data set consists of 20 video recordings of police interviews with 20 young traumatized victims who were on Utøya on 22 July 2011, and of 18 research interviews with the detectives who conducted the police interviews.

The thesis is structured as follows: First, I examine the evolution of police interview training in Norway from experience-based to knowledge-based. In the same timeperiod, the position of the victim in the criminal justice process has improved. These two historical developments took place simultaneously, but independently from each other and victims remain an overlooked group in the Norwegian Police’s training programme, KREATIV, for police interviews.

Secondly, I examine two theoretical concepts central to this thesis, objectivity and empathy, and consider the compatibility of empathy with the investigator role.

Third, I analyze ways in which different scientific positions are expressed in KREATIV. This analysis shows that the dilemma between objectivity and empathy, experienced by detectives, is anchored in the training programme itself and therefore become an inherent premise for the police interview as a method.

In the first article of the thesis, we have explored how detectives define their role as investigators. Several of the detectives interviewed for this study defined themselves as ‘objective information gatherers’ and their primary task as ‘collecting reliable information’ to support the investigation. At the same time, detectives wanted to be ‘a fellow human being’ and display empathy. We identified different forms of support, which the detectives believed they could provide the victims. Further, we identified several constraints on being supportive experienced by the detectives. The results show that the different forms of support are connected to different purposes of the various phases of the police interview. Both the beginning and the end of the police interview provide different possibilities of showing support. Whereas, the detectives are less able to find ways of being supportive in the phases in between where they collect information about the specific incident they are investigating.

In the second article, we account for the judicial anchoring of the requirement of objectivity in investigations and show how this is handled in the police's interview training programme, KREATIV. This account provides the basis for an empirical analysis of how detectives understand and practice the demand for objectivity when they interview victims. The study shows that detectives try to be objective by being impartial, by trying not to influence the victim's account of events, and by keeping an emotional distance. These three ways of operationalizing the requirement for objectivity can lead to communicative dilemmas between: 1) being impartial and believing the victim's account, 2) trying not to influence and respond to the victim's account, and 3) emotional distance and emotional presence.

In the third article, I examine the concept of empathy in connection with police interviews. Specifically, I argue that there is no consensus in the literature with regard to the concept of empathy or how detectives can display empathy in police interviews. Various attempts to measure empathy have been made and in my empirical analysis of four police interviews. I build on the study of Dando and Oxburgh (2016). In this empirical study, I observed both verbal and non-verbal interaction and identified different displays of empathy. The detectives showed understanding of the victim's situation and displayed interest in the victim as a person as well as empathy for what the victim had experienced. Moreover, the interaction was characterised by a collaboration between the detective and the interviewed victim. Nevertheless, I question if these different elements are necessarily expressions of empathy. I argue that empathy can be replaced by other concepts, which are easier to operationalise and more compatible with the role as investigator.

The fourth text of the thesis is a chapter involving victims in rape cases, with a focus on the myth of false rape reports. A number of international studies have disclosed that many police officers overestimate the amount of false rape reports. In this chapter, I present a variety of criminological and psychological theories and concepts, which can contribute to explaining why this myth is active and how it is maintained.

Furthermore, I discuss how rape cases are difficult by default and can challenge detectives' objectivity. The second part of the chapter is concerned with the possibilities within the police role, which go beyond the notion of criminal justice. I present the theory of procedural justice and argue that victims' experiences of procedural justice should be a goal in itself for police.

In summary, the findings in this PhD thesis have the following implications for police's interview training and professional practice: Firstly, victims as a group should be given more attention in the training of detectives in conducting police interviews. This implies a clearer focus on victims' experiences of procedural justice and an increased awareness of how central concepts such as objectivity and empathy can be operationalised in interviewing practice. Secondly, there needs to be a clarification of the different scientific perspectives, which the Norwegian KREATIV training programme is, build on. This indicates further that a discussion of how the different scientific views can be combined is needed. Most importantly, detectives in training need to be made aware of the inherent dilemmas in police interviews and thus become more comfortable conducting interviews in their professional practice.

AVHANDLINGENS FIRE TEKSTER – TRE ARTIKLER OG ET BOKKAPITTEL

Avhandlingen utgjøres av fire tekster: tre empiriske artikler som alle er publisert i vitenskapelige tidsskrifter, og et bokkapittel som er et fagfellevurdert bidrag til en dansk antologi som forventes publisert mars 2021.

To av de tre empiriske artiklene (Artikkel 1 og Artikkel 2) har vi vært flere om, og det er redegjort for arbeidsfordelingen i disse i kap. 4.5.2. De øvrige to tekstene er jeg eneforfatter av.

Nedenfor er de fire tekstene listet med fullstendige referanseangivelser, og med kortnavnene (i fete typer) som vil benyttes i det videre i denne kappen:

Artikkel 1: Jakobsen, K. K., Langballe, Å. & Schultz, J.-H. (2017)¹. Trauma-exposed young victims: Possibilities and constraints for providing trauma support within the investigative interview. *Psychology, Crime & Law*, 23(5), 427–444. <https://doi.org/10.1080/1068316X.2016.1269903>

Artikkel 2: Jakobsen, K. K., Stridbeck, U. & Langballe, Å. (2018). Objektivitet i avhør: Avhør av fornærmede i Norge. *Tidsskrift for strafferett*, 18(2), 74–101. <https://doi.org/10.18261/issn.0809-9537-2018-02-02>

Artikkel 3: Jakobsen, K. K. (2019). Empathy in investigative interviews of victims: How to understand it, how to measure it, and how to do it? *Police practise and research*. <https://doi.org/10.1080/15614263.2019.1668789>

¹ Artikkelen ble i første omgang publisert online 2016.

Bokkapitlet: Jakobsen, K.K. (under utgivelse). Falske anmeldelser – eller vanskelige sager? T. Søberg, T. Baumbach L. & K. Minke (Red.), *Voldtægssagen – Retssystemet akilleshæl: Teori og praksis*. Djøf Forlag.

1. INTRODUKSJON

1.1 Bakgrunn, formål og overordnede forskningsspørsmål

Avhør er en av politiets mest benyttede etterforskningsmetoder for informasjonsinnhenting. Formålet med politiets etterforskning generelt, herunder avhør, er å innhente pålitelig informasjon av betydning for behandlingen av en straffesak både på påtalestadiet, på dømmelsesstadiet og fullbyrdelsesstadiet, og politiet er forpliktet til å være objektive i dette arbeidet. Dette understrekes i rettskildene, hvor objektivitet ansees som en av rettssikkerhetens mest fundamentale prinsipper. Objektivitetskravet er likeså sentralt i det norske politiets avhørsopplæring KREATIV.

Samtidig er avhør en samtale mellom to personer, og det er derfor mange psykologiske, sosiale og lingvistiske aspekter ved avhørsfaget. I den nasjonale og internasjonale psykologiske forskningslitteraturen understrekes viktigheten av å skape og vedlikeholde kontakt og utvise empati overfor avhørte. Dette anbefales også i internasjonale og norsk avhørsopplæring(er).

Avhørsfaget har i de siste tiårene vært gjenstand for forskning og utvikling, og avhørsfaget har utviklet seg fra å være en erfaringsbasert praksis til at det i dag ansees som en gryende vitenskapelig disiplin. I KREATIV er det imidlertid et overveiende fokus på avhør av siktede, og det er forsket lite på hvordan etterforskere håndterer kravet om objektivitet og utviser empati i avhør av voksne fornærmede.

Det overordnede forskningsspørsmålet for denne avhandlingen er: *Hvordan håndterer politiet det å innhente pålitelig informasjon og etterleve kravet om objektivitet og samtidig være ivaretagende og utvise empati når de avhører fornærmede personer?*

Konteksten er norsk politi, og datamaterialet utgjøres av 20 videoinnspilte avhør av fornærmede personer og kvalitative intervjuer med de 18 etterforskerne som foretok de 20 avhørene. Det har avfødt tre studier som er presentert i hver sin artikkel – henholdsvis Artikkel 1, Artikkel 2 og Artikkel 3.

I tillegg består avhandlingen av Bokkapitlet, som er et kapittelbidrag til en dansk antologi om voldtektssaker og henvender seg primært til et dansk publikum. Det bygger *ikke* på samme datamateriale som de tre artiklene, men er et diskuterende innlegg om hvorfor myten om falske voldtektsanmeldelser oppstår og hvordan den opprettholdes. Bokkapitlets status i avhandlingen beskrives nærmere i kap. 1.2.

I Artikkel 1 undersøkte vi hvordan etterforskerne beskrev sin rolle samt forholdet mellom de rettslige rammene og det å være støttende når de avhører traumatiserte ungdommer. Vi identifiserte forskjellige måter etterforskerne opplevde at de kunne vise støtte på og forskjellige begrensninger de opplevde for det å være støttende i avhør. Resultatet viste at etterforskerne som deltok i forskningsprosjektet i forskjellig grad opplevde et dilemma. En måte de håndterte og forsøkte å løse dilemmaet på var at de var medmennesker og støttende i starten og på slutten av et avhør, og objektive informasjonsinnhentere når avhørte fortalte om selve hendelsen.

I Artikkel 1 kom det frem at objektivitetskravet var en vesentlig begrensning for det å være støttende i avhør. I Artikkel 2 undersøkte jeg derfor hvordan etterforskerne som deltok i forskningsprosjektet praktiserer objektivitetskravet når de avhører fornærmede. Resultatene viste at etterforskerne forstår objektivitet som: 1) det å være upartisk, 2) det å ikke påvirke og 3) det å ikke gi uttrykk for egne tanker og følelser. Disse objektivitetsforståelser kunne føre til forskjellige kommunikative dilemmaer mellom 1) det å være upartisk og det å tro på det avhørte forteller, 2) det å ikke påvirke og det å respondere på det avhørte forteller og 3) emosjonell distanse og emosjonelt nærvær.

I Artikkel 3 undersøkte jeg hvordan etterforskerne i de fire utvalgte avhørene utviste empati overfor de fornærmede ungdommene som ble avhørt. Resultatet viste at de fire etterforskerne viste forståelse og interesse for de avhørte som personer og det de hadde opplevd. Dette kom både til uttrykk i verbale tilkjennevisninger og i mange nonverbale tilbakemeldingssignaler. Samlet sett var interaksjonen mellom etterforsker og avhørte kjennetegnet av samarbeid. I artikkelen stiller jeg dog spørsmål om det etterforskerne gav uttrykk for i avhørene faktisk er uttrykk for empati, og om empati er et velegnet begrep i avhørsopplæringen.

I avhandlingens fjerde tekst, Bokkapitlet, presenterer jeg en rekke psykologiske og kriminologiske teorier og begreper som kan bidra til å forklare myten om at de fleste voldtektsanmeldelser er falske. Voldtektssaker er ofte karakterisert av at de er vanskelige å etterforske fordi det i mange tilfeller ikke finnes entydige bevis. Det knytter seg derfor ofte usikkerhet til voldtektssaker når det gjelder hendelsesforløp og de impliserte parters troverdighet og pålitelighet. I Bokkapitlet argumenterer jeg for at voldtektssakenes vanskelige natur kan utfordre etterforskeres objektivitet. I Bokkapitlets andre del argumenterer jeg for at oppklaring av en sak ikke bør være det eneste målet for et avhør, men at fornærmedes opplevelse av prosessrettferdighet også bør være et mål i seg selv.

1.2 Bokkapitlets status i avhandlingen

Bokkapitlet (den fjerde teksten) var opprinnelig ikke planlagt som en del av avhandlingen. Da jeg ble spurt om jeg ville bidra til en antologi om voldtektssaker, så jeg imidlertid en mulighet for å skrive om en hel annen gruppe fornærmede enn ungdommene som overlevde terrorangrepet på Utøya i 2011.

I Utøya-saken oppfylte både ungdommene og gjerningsmannen Christies (1986) kriterier for et ideelt offer og for en ideell gjerningsmann. Ofrene var unge. De var på Utøya på politisk sommerleir og således ute i et respektabelt ærend, og de kunne ikke bebreides for at de var på gjerningsstedet. De hadde ingen relasjon til gjerningsmannen, og gjerningsmannens handlinger kan beskrives som vonde og grusomme. Under avhørene var det klart for politiet at ungdommene var fullstendig uten skyld. Dessuten rammet terrorangrepet ikke bare ungdommene, men hele nasjonen, og politiet hadde sympati for ungdommene.

Voldtekts ofre utgjør på mange måter en hel annen kategori ofre enn Utøya-ofrene. I voldtektssaker vil fornærmede i mange tilfeller ikke kunne karakteriseres som et ideelt offer, og skyldspørsmålet vil ikke som i Utøya-saken være avklart under etterforskningen. Et offers status – ideelt eller ikke-ideelt – kan ha betydning for hvor uttalt dilemmaet mellom objektivitet og empati oppleves av etterforskere. Denne diskusjon vil bli utdypet i kap. 4.7.4 om overførbarhet.

I denne kappen vil jeg hovedsakelig hen vise til de tre empiriske artiklene ettersom de utgjør hovedbidragene i avhandlingen. Videre bygger de på samme datagrunnlag, og på hverandre. Når det er relevant, vil jeg hen vise til Bokkapitlet.

1.3 Avhandlingens struktur

Kappens kap. 2 er en introduksjon til forskningsfeltet. I kapitlet redegjør jeg for to historiske utviklingsforløp, som på hver sin måte forklarer og begrunner problemstillingene i de tre empiriske artiklene. Først redegjøres det for den betydelige utviklingen avhørsfaget har vært gjenstand for de siste 40 år. Deretter redegjøres det for hvordan synet på ofre i samme periode har endret seg. De to utviklingsforløpene har funnet sted parallelt i Norge, men uavhengig av hverandre.

I Norge har avhørsfaget gjennomgått en utvikling fra å være en erfaringsbasert og delvis tilståelsesfokusert praksis til å anlegge en kunnskapsbasert informasjonsinnhentende tilnærming. Det som for alvor førte til endringer innenfor opplæringen i avhør av voksne personer var en rekke rettsskandaler i forbindelse med at det ble avdekket at personer hadde tilstått forbrytelser de ikke hadde begått. Inspirasjonen til endringene i avhørsopplæringen kom fra England og Wales, som hadde gjennomgått samme utvikling. Denne beveggrunnen for utviklingen av avhørsfaget kan forklare hvorfor det i den norske avhørsopplæringen KREATIV er et overveiende fokus på avhør av siktede. Fornærmede nevnes sjeldent i opplæringen, og når de nevnes er det i rollen som et vitne som skal bidra i etterforskningen med pålitelige informasjonen.

Synet på ofre endret seg også i samme tidsperiode. Dette kommer blant annet til uttrykk ved økt forskningsmessig interesse for ofre for kriminalitet og ved at fornærmedes rettsstilling har forbedret seg betydelig i løpet av de siste 40 årene. Fornærmedes status har endret seg fra å være bipersoner i straffesaker til i dag å ha for eksempel rett til bistandsadvokat i en rekke saker og rett til en kontaktperson i politiet.

De to utviklingsløpene har som nevnt skjedd stort sett samtidig, men likevel overraskende uavhengig av hverandre. Utviklingen innenfor den viktimologiske forskningen har således ikke hatt innflytelse på politiets opplæring i avhør av voksne personer. Formålet med avhør av voksne

fornærmede beskrives både i rettskildene og KREATIV entydig som å innhente rettsrelevant og pålitelig informasjon. Dette peker på et behov for en fornyet diskusjon om hvordan fornærmede som sådan kan få større plass i avhørsopplæringen. Formålet med denne avhandlingen er derfor å få mere kunnskap om hvordan politiet opplever det å avhøre fornærmede, og ambisjonen er at resultatene kan synliggjøre hva etterforskerne opplever som utfordrende når de(n) som skal avhøres også er de(n) fornærmede part(er) i en sak.

I kap. 3 redegjør jeg for to sentrale teoretiske begreper i avhandlingens overordnede problemformulering, nemlig 'objektivitet' og 'empati'. I avhandlingens Artikkel 2 har jeg redegjort for 'objektivitet' i rettskildene og i KREATIV, og i avhandlingens Artikkel 3 har jeg redegjort for 'empati' i avhørsforskningen. Kap. 3 er en utdypende gjennomgang av de to begrepene, og overlapper derfor de nevnte artiklene noe. Som det vil fremgå av gjennomgangen, nevnes objektivitet nesten utelukkende i forbindelse med avhør av siktede i både rettskildene, KREATIV og rettspsykologisk forskning. Det er således utforsket og ikke velbeskrevet hvordan etterforskere kan praktisere objektivitet i avhør av fornærmede.

I avhørslitteraturen og i moderne avhørsopplæring – som det engelske PEACE og det norske KREATIV – understrekes viktigheten av at etterforskere utviser empati overfor avhørte i avhør. I kapitlet viser jeg til at det hverken er konsensus om hva begrepet innebærer i den psykologiske forskningen eller i avhørslitteraturen, og til at det er vagt beskrevet hvordan etterforskere kan utvise empati gjennom et helt avhør. Videre er det forsket mest på empati i relasjon til avhør av siktede personer. Dette peker på at det eksisterer et kunnskapshull, og at det derfor er relevant å få mere kunnskap om hvordan etterforskere praktiserer objektivitet og empati i avhør av fornærmede. I kapitlet diskuterer jeg også om 'empati' i det hele tatt er et velegnet begrep, og om det er forenelig med etterforskerrollen.

I kap. 4 redegjør jeg for avhandlingens vitenskapsteoretiske ståsted, min forskerposisjon og de metodiske valgene som ligger til grunn for avhandlingens tre empiriske artikler. Datamaterialet er fra en større studie ledet av Nasjonalt Kunnskapscenter om vold og traumatisk stress (NKVTS). Jeg vil derfor kort beskrive denne større studien, og deretter søknadsprosessen, utvalgsstrategien og datamaterialet som avhandlingens tre artikler bygger på. I redegjørelsen for de metodiske fremgangsmåtene og analysestrategiene vil jeg særlig drøfte hva jeg ser som fordeler og svakheter

ved forskningsdesignet. Arbeidet med avhandlingen har strukket seg over lang tid (2013-2021), og jeg vil derfor kronologisk gjennomgå prosjektperioden fra oppstart til innlevering, og blant annet diskutere hvilken betydning det kan ha at mitt datamateriale er fra 2011. I denne kronologiske gjennomgangen presenterer jeg også avhandlingens fjerde tekst (Bokkapitlet). Videre drøfter jeg resultatenes troverdighet, konsistens, transparens og overførbarhet. Datamaterialet er følsomt, og jeg vil derfor også komme inn på etiske problemstillinger og refleksjoner rundt dette.

I kap. 5 analyserer og diskuterer jeg funnene i de tre empiriske studiene i lys av premissene for avhør i norsk politi. Disse premissene består for det første av de rettslige rammene for avhør, og for det andre av det teoretiske fundament KREATIV bygger på og dermed avhørsmetoden etterforskere opplæres i. I kapitlet peker jeg på at det er elementer fra forskjellige vitenskapstradisjoner i KREATIV, og jeg argumenter for at dilemmaene mellom objektivitet og empati som etterforskerne kan oppleve er forankret i selve avhørsopplæringen. I kapitlet argumenterer jeg videre for at manglende presisering av hvordan avhører både skal være objektiv og empatisk kan skyldes at de to begrepene er uforenelige fordi de stammer fra hver sin forskningslogikk. Dermed blir det opp til den enkelte etterforsker hvordan han/hun skal håndtere dilemmaer som oppstår i et avhør. I kapitlet beskriver jeg også at dilemmaene mellom objektivitet og empati kan være mere eller mindre uttalt avhengig av karakteristika ved fornærmede og sakstype. Avslutningsvis i kapitlet vil jeg peke på en rekke implikasjoner, som avhandlingens konklusjoner gir anledning til.

I kappens siste kapittel trekker jeg konklusjoner ut fra avhandlingens fire tekster og kappens analytiske poenger.

1.4 Betegnelser og begreper

I dette delkapitlet vil jeg redegjøre for begrepene og betegnelse som brukes i avhandlingens tekster og kappen, og begrunne hvorfor disse er valgt.

1.4.1 KREATIV – opplæringsprogram og avhørsmodell

Betegnelsen «**KREATIV**» opptrer stadig i avhandlingens tre artikler og her i kappen – både alene og i sammensetninger som «opplæringsprogrammet KREATIV», «KREATIV-opplæringen» og KREATIV-modellen».

KREATIV betegner det norske politiets opplæringsprogram² i avhør. Selve betegnelsen er et akronym for opplæringsprogrammets verdier og prinsipper: **K**ommunikasjon, **R**ettssikkerhet, **E**tikk og empati, **A**ktiv bevisstgjøring, **T**illit gjennom åpenhet og **V**itenskapelig forankring. Teoriene som opplæringen bygger på presenteres som obligatorisk pensum på bachelorutdanningen ved PHS. Ytterligere teori og fordypning tilbys i flere utdanninger ved PHS etter- og videreutdanning.

Metodikken presenteres i **KREATIV-modellen** – samt (underordnede) modeller for avhørsteknikk, inkludert avhørstaktikk og kognitive intervjuteknikker (minnestimulerende avhørsteknikker).

Modellen og de ulike teknikkene bygger på forskning og på konseptet (ethoset), som i internasjonal litteratur omtales som *Investigative Interviewing*. Det engelske opplæringsprogrammet i avhør PEACE og KREATIV bygger slik sett på samme kunnskapsbase (jf. kap. 2.1.2).

I det følgende redegjør jeg nærmere for opplæringsprogrammet status og utvikling, og deretter for avhørsmodellen og dens status.

² Da KREATIV opprinnelig ble laget for Oslo politidistrikt ble det betegnet som et «opplæringsprogram» fordi det var et konsept som besto av en rekke komponenter. Da KREATIV ble overført til PHS i ca. 2002 og gjort obligatorisk for alle etterforskere som søkte videreutdanning, så ble flere av komponentene fra det opprinnelige programmet trukket ut og avhørsopplæringen ble dermed snarere et kurs (enn et program). Med revisjonen av KREATIV i 2019 ble flere elementer tatt inn og opplæringsperioden utvidet, og KREATIV er nå igjen å betrakte som et opplæringsprogram. (A. Rachlew, personlig kommunikasjon 3. januar 2021).

Opplæringsprogrammet KREATIV – status og utvikling

KREATIV ble utviklet og introdusert for Oslo politidistrikt i 2001, og overført til PHS i 2002. Fra 2002 ble undervisningsopplegget gjennomført lokalt i distriktene som en ukes etterutdanningskurs med lokale instruktører frem til 2019. De lokale avhørsinstruktørene hadde avhørsinstruktørutdanning fra Politihøgskolen (PHS), og det var (og er) PHS' ansvar å revidere undervisningsleksjonene. Undervisningsopplegget gjennomgikk en større revisjon i 2019, og er i dag et opplæringsprogram som omfatter et teoripensum, ni teoretiske digitale leksjoner, to todagerssamlinger med praktiske, avhørstekniske øvelser samt individuelle oppgaver deltakerne skal gjøre mellom og etter samlingene.

Frem til 2012 var det et av opptakskravene på videreutdanningene innen etterforskning på PHS at man hadde gjennomført ukeskurset i KREATIV. I 2012 ble KREATIV formelt implementert i bachelorstudiet i politiutdanning – hvilket vil si at politiutdannede uteksaminert fra PHS etter 2012 kan søke etter- og videreutdanning innen etterforskning uten å ha gjennomført et lokalt ukeskurs i KREATIV.

Selv om KREATIV-kurset fremdeles gjennomføres lokalt ute i distriktene, er det altså ikke lenger et obligatorisk krav for å søke etter- og videreutdanning innen etterforskning for de politiutdannede, som er uteksaminert fra PHS etter 2012. Målgruppen for kurset er politiansatte i politiet, som har eller skal ha avhør som arbeidsoppgave. De senere årene har imidlertid stadig flere politijurister også deltatt på de lokale kursene.

I kap. 2 om forskningsfeltet presenterer jeg utviklingen av opplæringsprogrammet KREATIV.

KREATIV-modellen

I avhandlingens tekster og kappe bruker jeg betegnelsen «KREATIV-modellen», og sikter med det til den overordnede praktiske avhørsmodellen i KREATIV. Denne modellen for avhørstaktikk omfatter de seks fasene «Forberedelse», «Kontaktetablering», «Fri forklaring», «Sondering», «Avslutning» og «Evaluering». Avhørstaktikk inngår som et strategisk element i modellen, og anvendes primært under avhør av siktede personer. Det taktiske elementet er ment som en veileder i strategisk tenkning om når og hvordan etterforskere (avhørere) bør presentere kritisk informasjon (potensielle bevis) som politiet besitter i avhør. Minnestimulerende avhørsteknikker

gir dessuten etterforskere forskningsfundert veiledning i å hjelpe avhørte med å huske detaljer fra hendelsen(e) en etterforskning handler om.

Betegnelsen «KREATIV» benyttes imidlertid ikke i programplanen for PHS' Bachelor i politiutdanning (Politihøgskolen [PHS], 2020). I boken *Etterforskningsmetoder: En innføring* (Bjerknes & Johansen, 2009), som var pensum på grunnutdanningen frem til 2016, brukes betegnelsen «Politihøgskolen sin avhørsmodell», mens KREATIV og KREATIV-modellen ikke omtales. I den reviderte utgaven av pensumboken, *Etterforskning: Prinsipper, metoder og praksis* (Bjerknes & Fahsing, 2018), omtales KREATIV i den historiske gjennomgang av avhørsfaget i Norge; dessuten presenteres en navnløs avhørsmodell, som er noe mer detaljert enn KREATIV-modellen. Den navnløse modellen er utviklet med utgangspunkt i den engelske PEACE-modellen og KREATIV-modellen, og det understrekes i boken at alle de tre modellene kan betegnes som modeller for *investigative interviewing*. Det er altså ikke metodologiske eller prinsipielle forskjeller mellom de tre modellene.³

Når jeg har valgt å bruke betegnelsen «KREATIV-modellen» (og ikke «PHS sin avhørsmodell») i avhandlingens tekster og her i kappen, skyldes det primært at etterforskerne som deltok i forskningsprosjektet selv brukte betegnelsene «KREATIV-opplæringen» og «KREATIV-modellen» under intervjuene. Alle på nær en deltaker hadde gjennomført lokalt ukeskurs i KREATIV, og selv den ene som ikke hadde det henviste til KREATIV. Dessuten er KREATIV-modellen den mest utbredte avhørsmodellen i norsk politi, og den mest beskrevne.

DCM-modellen for avhør av barn under 16 år

Noen av ungdommene i materialet var så unge at avhørene av dem kunne ha blitt gjennomført som «dommeravhør»⁴. En mindre del av avhørene ble riktignok gjennomført i avhørsrom på barnehusene, men på tross av at ungdommene var mellom 14–19 år, var ingen av avhørene foretatt som et dommeravhør. Fem av etterforskerne som deltok i prosjektet hadde imidlertid

³ Når det brukes forskjellige betegnelser er det formentlig et resultat av manglende koordinering mellom fagansatte på henholdsvis Bacheloravdelingen og Avdeling for etter- og videreutdanning på PHS.

⁴ På daværende tidspunkt var betegnelsen på avhør av barn under 16 år «dommeravhør». I dag er betegnelsen «Tilrettelagte avhør». Se Forskrift om tilrettelagte avhør (2015) for mer om denne type avhør.

utdanning i avhør av barn, og de brukte denne kunnskapen da de foretok avhør av ungdommene. Disse fem etterforskerne henviste således både til KREATIV og til «Den dialogiske samtalemodellen» (DCM) som er den norske modell for avhør av barn under 16 år – og jeg kunne også observere at de benyttet seg av elementer fra denne på videopptakene av avhørene. Men samlet sett refererte etterforskerne mest til KREATIV.

1.4.2 Etterforsker og avhører

Jeg har gjennomgående i avhandlingen brukt betegnelsen «etterforskere» om politifolkene som deltok i forskningsprosjektet. En del av dem jobbet kun med etterforskning, mens andre jobbet i det daglige både med etterforskning og operativt politiarbeid (for mer informasjon om etterforskene se Artikkel 1). For enkelthetens skyld skiller jeg ikke mellom dem, men omtaler dem alle som «etterforskere». Dessuten er det i deres kapasitet som etterforskere at de gjennomførte avhørene som utgjør en del av datamaterialet. Jeg bruker også betegnelsen «avhører», som i avhandlingens tekster og her i kappen skal forstås som synonymt med «etterforsker» slik det brukes i disse tekstene.

1.4.3 Støtte, empati (eller ivaretagelse?) og prosessrettferdighet

I Artikkel 1 forsøkte vi å identifisere de mulighetene etterforskerne selv mener de som etterforskere har for å støtte avhørte i et avhør, og hva etterforskerne opplever begrenser dem i å være støttende i et avhør. Begrepet '*støtte*' (trauma support) er benyttet i avhandlingens tekster og kappen fordi vårt teoretiske perspektiv var traumeteori. 'Traumestøtte' er imidlertid et vanlig begrep i forskningslitteraturen om traumer.

I Artikkel 3 undersøkte jeg begrepet 'empati' fordi dette var et begrep de deltakende etterforskere ofte brukte, og det er et begrep som opptrer i KREATIV. I denne studien kommer jeg imidlertid frem til at det muligens ikke er 'empati' jeg har undersøkt, men snarere det at etterforskerne var *ivaretagende* og viste interesse og forståelse for avhørte under avhørene på mange forskjellige måter. Dette er beskrevet nærmere i Artikkel 3.

Bokkapitlet handler ikke spesifikt om avhørsprosessen, men om møtet mellom politi og voldtektsfornærmede i et bredere perspektiv. Jeg valgte derfor å trekke inn teorien om

*prosessrettferdighet*⁵, som ifølge Phelps, Carlquist og Gillespie (2017, s. 17–18) «i en politikontekst kan defineres som i hvilken grad politiet utøver sin autoritet og tar avgjørelser ved bruk av rettferdige prosedyrer». Publikums opplevelser av prosessrettferdighet virker nemlig inn på hvor villige de er til å samarbeide med politiet (Phelps et al., 2017, s. 18).

⁵ Det tilsvarende engelske faguttrykket er «*procedural justice*». Andre norske betegnelser på det samme er «prosessuell rettferdighet» og «prosedyrerettferdighet» (Phelps et al., 2017, s. 17).

2. FORSKNINGSFELTET

I denne delen av kappen vil jeg gjennomgå utviklingen innenfor de to forskningsfeltene som omhandler henholdsvis avhør (avhørsfaget) og synet på fornærmede (viktimologien). De to historiske utviklingene innen disse feltene forklarer og begrunner på hver sin måte denne avhandlingens problemstillinger. Kapitlet er ikke ment som en uttømmende oversikt over forskningen, men som en historisk gjennomgang for å forklare avhørsfagets status i Norge i dag.

Først vil jeg kort redegjøre for hovedlinjene i utviklingen av avhørsfaget de siste 40 årene. I løpet av denne perioden har forskning på forskjellige temaer relatert til avhør økt, og flere land har innført forskningsbaserte avhørsmetodikker, både når det gjelder avhør av voksne og avhør av barn. Innledningsvis beskriver jeg utviklingen i England og Wales ettersom utviklingen i Norge ikke kan forstås uten først å se til England og Wales. Gjennomgangen vil avgrenses til kun å omhandle utviklingen innenfor avhør av voksne, og jeg vil spesielt fokusere på forskjeller og likheter mellom avhør av siktede og fornærmede ettersom avhør av fornærmede er det overordnede tema i denne avhandling.

Den andre historiske gjennomgangen handler om hvordan synet på ofre har endret seg i løpet av de siste 40 årene. Dette kommer blant annet til uttrykk i økt forskningsmessig interesse for ofre for kriminalitet og ved at fornærmedes rettsstilling er blitt betydelig forbedret i Norge oppgjennom årene.

Utviklingen i norsk avhørsmetodikk og utviklingen i synet på ofre skjer samtidig, men overraskende uavhengig av hverandre. Som det vil fremgå, så utgjør ofre ikke en selvstendig gruppe i KREATIV. Mitt hovedanliggende i denne forbindelse er at disse to feltene – avhørsfaget og viktimologien – bør knyttes tettere sammen, og at fornærmedes behov i avhør derved får større plass i det norske politiets avhørsopplæring.

2.1 Utvikling og forskning innen avhør

2.1.1 Avhør i England og Wales

England og Wales er foregangsland innenfor avhørsfeltet, og det er naturlig å starte med å gjennomgå utviklingen her fordi den har hatt stor innflytelse på utviklingen av avhørsmetodene i mange land i Vest-Europa, New Zealand, Australia, deler av Canada og i de skandinaviske landene (Jakobsson Öhrn, 2014, s. 208).

Det som ansprettet utviklingen i England og Wales var en rekke uriktige domfellelser som førte til kritikk av politiet og til en gransking av politiets avhørspraksis.⁶ I flere tilfeller hadde siktede tilstått forbrytelser som det senere viste seg at de ikke hadde begått. Tilståelsene ble til dels tilskrevet politiets avhørsmetoder da det kom frem at politiet hadde benyttet seg av ulovlige og manipulerende teknikker samt målrettet gått etter å få siktede til å tilstå. Særlig sakene «Guilford four» og «Birmingham Six» fikk mye medieomtale (Cherryman & Bull, 1996, s. 174).

Rettskandalene satte gang i en omfattende endringsprosess (Jakobsson Öhrn, 2014, Bull, 2019) og i 1984 ble det obligatorisk å ta lydopptak av alle avhør av siktede i England og Wales. Lydopptak av avhør var et tiltak for å styrke siktedes rettssikkerhet, og i tillegg åpnet det for systematiske studier av den daværende avhørspraksisen når det gjaldt siktede personer (Milne et al., 2007).

Resultatene fra studiene av avhørspraksisen dannet grunnlag for utviklingen av en ny avhørsmetodikk. Frem til da hadde det kun vært sporadisk forskning på politiets avhørspraksis (Bull & Rachlew, 2020). I 1980 analyserte Barrie Irving 60 avhør av siktede, og fant at engelsk politi benyttet seg av overtalende og manipulerende teknikker for å få siktede til å tilstå (henvist i Bull & Rachlew, 2020, s. 174). I løpet av 1990-årene økte forskningsvirksomheten på feltet, og samlet sett viste flere studier fra 1990-årene at avhørpraksisen var preget av en anklagende stil (jf. bl.a. Moston et al., 1992). I en omfattende studie analyserte Baldwin (1993) 600 avhør, og trakk frem flere problematiske forhold. Først og fremst syntes mange etterforskere å mangle grunnleggende

⁶ Flere av sakene var fra 1970-årene, men de dømte ble frikjent i 1980-årene og 1990-årene.

kunnskap om kommunikasjon. Avhørene var dessuten karakterisert av mangelfull forberedelse, tilfeldig tilnærming, anklagende stil og bruk av psykologisk press (Baldwin, 1992).

I 1992 ble det nasjonale opplæringsprogrammet PEACE utviklet, som siden har vært obligatorisk for alle etterforskere i England og Wales. Før 1992 var det ingen formell opplæring i avhør etterforskerne måtte igjennom (Milne et al., 2007). Formålet med PEACE var å erstatte den daværende erfaringsbaserte og tilståelsesfokuserede tilnærmingen i avhør med en forskningsbasert tilnærming.

PEACE er blitt evaluert (Clarke & Milne, 2001; Stockdale, 1993) og videreutviklet, og det er siden 1992 kommet til flere nivåer og retninger innenfor avhørsopplæring. England og Wales er fremdeles foregangsland både når det gjelder å forske på og utvikle og implementere nye avhørsmetoder (Fahsing, 2016, s. 61; Griffiths & Milne, 2006).

Begrepet *investigative interviewing* ble introdusert som et ledd i endringsprosessen fra den tilståelsesfokuserede tilnærmingen til en forskningsbasert avhørsmetodikk (Bull, 2019). Tidligere ble avhør av vitner og fornærmede omtalt som *interview*, mens avhør av siktede ble omtalt som *interrogation* – hvilket signaliserte en mer konfronterende tilnærming i sistnevnte enn i førstnevnte. Dette ble erstattet med *investigative interviewing* – som nå er en fellesbetegnelse for tilnærmingen i alle typer avhør – for å understreke at alle avhør har samme formål, nemlig å innhente pålitelig informasjon (Jakobsson Öhrn, 2014, s. 207).

2.1.2 Det teoretiske grunnlaget i PEACE

Det engelske opplæringsprogrammet i avhør PEACE er utviklet i nært samarbeid mellom psykologer og erfarne etterforskere (Bull, 2019; Bull & Baker, 2020; Oxburgh & Dando, 2011). I forbindelse med utviklingen av PEACE ble det utarbeidet en oversikt over relevante psykologiske temaer, som omfattet hukommelsesprosesser, kommunikasjon, suggestibilitet og spørsmålstilling (Bull, 2019).⁷ Oversikten ble senere innarbeidet i PEACE-opplæringen. De samme psykologiske

⁷ Denne oversikten er ikke publisert, og er i følge Ray Bull ikke lenger tilgjengelig (personlig kommunikasjon, 16. mars 2020).

temaene finner man i en av de første publiserte og oftest siterte lærebøker om *investigative interviewing*, som er skrevet av to ledende psykologer innenfor feltet (Milne & Bull, 1999), samt i en litteraturgjennomgang av Schollum (2005). Disse temaene er fortrinnsvis forankret i kognisjonspsykologien. I tillegg understrekes viktighet av å etablere kontakt ved avhørets begynnelse og vedlikeholde en god kontakt gjennom avhøret med avhørte, hvilket blant annet oppnås ved at avhøreren utviser empati. Milne og Bull (1999, s. 41) henviser i denne forbindelse blant annet til Carl Rogers (1975), som er kjent for å betone viktigheten av empati i terapi.

Når fornærmede omtales i disse publikasjoner og i den øvrige PEACE-litteraturen, er det i egenskap av å være vitne, og fokus er derfor på hvordan mennesker innkoder, lagrer og henter frem igjen informasjon samt på hvordan avhører best kan innhente pålitelig informasjon. Når det henvises til kontaktetablering og -vedlikeholdelse er det ofte i sammenheng med at det vil føre til at avhørte vil fortelle flere relevante informasjoner (jf. bl.a. Dando et al., 2013; Milne & Bull, 2006; Schollum, 2005). Det henvises imidlertid hverken til forskning på traumer, sekundær viktimisering eller opplevelsen av prosessrettferdighet i de nevnte publikasjoner.

2.1.3 Metodisk tilnærming i PEACE

Avhørsmodellen i PEACE gjelder for alle typer avhør. PEACE er akronym for de fem ulike fasene i et avhør: «Planning», «Engaging and explaining», «Account», «Closure» og «Evaluation». Innenfor denne overordnede modellen anbefales to tilnærminger som bestep praksis. Den ene er *det kognitive intervjuet* (Fisher et al., 1987; Fisher & Geiselman, 1992), som anbefales når man avhører samarbeidsvillige personer som ønsker å fortelle hva de husker. Den andre tilnærmingen er *conversation management* (Shepherd, 1993), som er vurdert som den best egnede når motvillige personer avhøres (Milne et al., 2007). Begge tilnærmingene er utviklet av psykologer.

Det kognitive intervjuet ble utviklet i 1980-årene i USA av to kognisjonspsykologer (Fisher & Geiselman, 1992), og altså uavhengig av PEACE i England og Wales. I første omgang bestod det kognitive intervjuet av fire minnestimulerende prinsipper, som bygger på kognisjonspsykologisk forskning. Prinsippene har til hensikt å hjelpe vitner med å huske så mange detaljer som mulig. Senere ble det kognitive intervjuet videreutviklet til også å omfatte en rekke

kommunikasjonsprinsipper for å forbedre kontakten og kommunikasjonen mellom avhører og avhørte.

Conversation management (CM) ble utviklet spesifikt til personer som ikke er samarbeidsvillige, altså personer som ikke ønsker å forklare seg, er fiendtlig innstilt eller ikke forteller sannheten (Milne & Bull, 1999, s. 187). Siden den avhørte under slike omstendigheter ikke forteller fritt, må avhører være mere aktiv. I tillegg inneholder CM også en fase hvor avhører, på bakgrunn av fysiske beviser eller uoverensstemmelser i avhørtes forklaring, utfordrer avhørtes forklaring.

En vesentlig forskjell mellom CM og det kognitive intervjuet er graden av kontroll henholdsvis avhører og den avhørte har i samtalen. I det kognitive intervjuet er det et eksplisitt mål å overføre kontroll til avhørte, og la avhørte fortelle fritt uten å avbryte. Dette sikrer at avhørte får fortalt hva de har opplevd, og det hjelper avhørte til å huske så mye som mulig. Hvis avhørte ikke ønsker å fortelle fritt og alt vedkommende husker, må avhører stille flere spørsmål, og også utfordre forklaringen, hvilket krever at avhører inntar en mere aktiv rolle.

2.1.4 Avhør av sårbare personer

Samtidig med at PEACE ble utviklet, men uavhengig av det, ble det utarbeidet en veiledning til bruk for avhør av barn: *Memorandum of Good Practice for Video Recorded Interviews with Child Witnesses for Criminal Proceedings* (Home Office & Department of Health, 1992, ny revidert utgave i 1999). Denne veiledningen er senere blitt erstattet av *Achieving Best Evidence in Criminal Proceedings: guidance on interviewing victims and witnesses and using special measures* (Home office, 2011)⁸, som også omfattet forberedelse og gjennomføring av avhør av sårbare voksne vitner og fornærmede.

Sårbare grupper er i veiledningen definert som: barn under 18 år, personer med sinnslidelse, utviklingshemming eller fysisk handicap, eldre personer, fremmedspråklige, fornærmede i saker om seksuallovbrudd samt traumatiserte og skremte vitner og fornærmede.

⁸ Veiledningen ble publisert første gang i 2002, og er senere blitt oppdatert. Først i 2007 og så igjen i 2011.

Anbefalingene i veiledningen er ikke obligatorisk, men anbefales når sårbare personer avhøres. Hensikten er å sikre at sårbare får forklart seg på best mulige måte, og å beskytte dem mot ubehaget det kan være å avgi forklaring i retten (f.eks. ved å gjøre tiltak slik at avhørte unngår å se og bli sett av den tiltalte, som å oppføre midlertidig skjerming eller avhøre over videolenke i retten). I veiledningen presenteres en avhørsmodell som bortsett fra fasene «forberedelse» og «evaluering», ellers inneholder de samme fasene som PEACE-modellen. Veiledningen henvender seg både til de som har ansvar for forberedelse til og gjennomføring av avhøret, og inneholder informasjon om hvilken type støttetiltak sårbare vitner og fornærmede kan få gjennom hele rettsprosessen.

2.2 Avhør av voksne personer i Norge

2.2.1 Utviklingen av KREATIV

Norge er antakelig det landet i Skandinavia som tydeligst og mest konsekvent har latt seg inspirere av PEACE, og som først startet endringsprosessen fra overveiende erfaringsbaserte avhørstilnæringer til forskningsbaserte avhørsmetoder (Fahsing et al., 2016; Jakobsen et al., 2016).

Som i England og Wales, var det en rekke rettsskandaler som førte til kritikk av norsk politis avhørsmetoder og som ansporet avhørsutviklingen i Norge. Særlig har Birgitte Tengs-saken fra 1995 hatt betydning for norsk politis avhørsopplæring og -praksis. I Birgitte Tengs-saken ble en ung jente, Birgitte Tengs, drept. Fetteren hennes ble siktet og tilstod drapet, men trakk etter kort tid tilståelsen tilbake. Han ble først dømt for drapet, men senere frikjent. I forbindelse med ankesaken innhentet den unge mannens forsvarere to britiske eksperter i vitnepsykologi. Ekspertene vurderte det slik at avhørene hadde vært sterkt manipulative, og at det derfor var stor sannsynlighet for at tilståelsen var falsk (Gudjonsson, 2018, s. 590–614).

Rachlew skriver i en artikkel fra 2003 at som etterforskerne i England og Wales, hadde norske etterforskere frem til årtusenskiftet liten eller ingen formalkompetanse i avhørsteknikk (Rachlew, 2003). Avhørsopplæringen hadde frem til da hatt overveiende fokus på de straffeprosessuelle

reglene for avhør, og måten den enkelte polititjenesteperson gjennomførte avhør på var langt på vei tillært gjennom praksis. Et unntak er imidlertid avhør av barn. På dette feltet begynte utviklingen av en forskningsbasert avhørsmetodikk, samt opplæring av etterforskere i denne metodikken, tidligere (Rachlew, 2003). Rachlews artikkel fremstår derfor mere som en gjennomgang av avhør av voksne, og i særdeleshet avhør av voksne siktede, enn som en generell gjennomgang av avhørsfaget i Norge.

I artikkelen gjennomgår Rachlew (2003) graderte manualer og interne skriv om avhør av voksne som ble brukt på Politiskolen/PHS og på KRIPOS i 1990-årene. Han beskriver hvordan tilnærmingen var preget av tilståelsesfokusede teknikker, og at han i sin masteroppgave fra 1999 fant at 20 % av de spurte etterforskere brukte manipulasjon i et forsøk på å få siktede til å tilstå. Til sammen pekte dette på at deler av norsk politi var preget av en tilståelsesfokusede avhørskultur (Rachlew, 2003).

I 2001 ble det norske opplæringsprogrammet KREATIV introdusert som et bevisst oppgjør med den erfaringsbaserte og tilståelsesfokusede avhørstilnærmingen. I likhet med PEACE, bygger tilnærmingen i KREATIV hovedsakelig på kognisjonspsykologisk forskning. Under opplæringen får etterforskerne kunnskap om kjente feilkilder og etiske problemstillinger som kan oppstå i de ulike fasene i et avhør, og det understrekes at formålet er å innsamle så pålitelig informasjon som mulig.

2.2.2 Alle parter skal avhøres likt

I det følgende vil jeg redegjøre for forskjeller og likheter mellom avhør av vitner, fornærmede og siktede personer, og særlig i relasjon til objektivitet, kontaktetablering og empati. Jeg vil primært ta utgangspunkt i en sentral tekst om KREATIV, nemlig kapitlet om politiavhør i boken *Bevis i straffesaker: Utvalgte emner* fra 2015. Teksten er sentral fordi den er skrevet av Rachlew og Fahsing, som er to av hovedpersonene bak utviklingen og implementeringen av KREATIV i Norge. I tillegg er teksten pensumslitteratur på flere kurs og studier på PHS' etter- og videreutdanninger.

I KREATIV er det helt overordnet lagt vekt på det som er felles, fremfor det som skiller, ved fremgangsmåten når henholdsvis siktede, vitner og fornærmede avhøres. Rachlew og Fahsing (2015, s. 243) siterer to engelske forskere, Canter og Alison, som i 1999 har poengtert at «Some suspects are key witnesses and some witnesses may emerge as suspects, so the distinction has to

be treated with caution». Det betyr at skyldige mistenkte også kan være sentrale vitner, og at noen vitner og fornærmede i løpet av en etterforskning kan få endret status til mistenkt.

I overensstemmelse med uskyldspresumpsjonen skal politiet etterforske en sak ut fra en antakelse om at siktede både kan være skyldig og uskyldig. Tilsvarende kan etterforskere ikke uten videre anta at fornærmede snakker sant, og må derfor forholde seg kritisk til fornærmedes forklaringer. Avhørere skal med andre ord være innstilt på at partenes status i en sak kan endre seg i løpet av en etterforskning.

Det at avhørtes status kan endre seg i løpet av en etterforskning ble understreket i en avhørsøvelse som ble gjennomført på KREATIV-kurset i mange år. Casen omhandlet et ran, og kursdeltakerne skulle ved øvelsens start avhøre den fornærmede. I løpet av dagen (casen) får politiet (kursdeltakerne) mistanke om at den fornærmede selv er involvert og har fingert ranet, og den fornærmedes status skifter derfor fra fornærmet til mistenkt. Dette er en realistisk situasjon, og casen bygger da også på en reell sak. Casen illustrerer samtidig poenget med at avhørtes status kan endre seg og at politiet i en etterforskning derfor må forholde seg åpent til hva som kan ha skjedd og kritisk til alle parter i en sak.

Det vil dog være noen forskjeller mellom avhør av henholdsvis vitner, fornærmede og siktede. Når politiet avhører en siktet, vil politiet være i besittelse av potensielle beviser som skal legges frem taktisk i avhøret (taktikkmodellen er kort presentert i Artikkel 2). Videre må politiet gjøre henholdsvis vitner, fornærmede og siktede kjent med forskjellige formelle regler og rettigheter.

Rachlew og Fahsing (2015, s. 244) understreker likevel likhetene fremfor forskjellene når de skriver:

Selvsagt er det en rekke aspekter, også utover de rent juridiske, som taler for kategoriseringene, men vi ønsker innledningsvis å understreke betydningen av at alle politiavhør, uansett om den som avhøres, er barn eller voksen, vitne eller mistenkt, har det samme, overordnede formålet: å innhente relevant og pålitelig informasjon, tilstrekkelig detaljert, og med nødvendig profesjonalitet, slik at forholdet som undersøkes eller etterforskes, får sin optimale løsning for målet med avhøret.

I KREATIV skiller det ikke mellom hvordan avhører skal etablere og vedlikeholde kontakt og utvise empati overfor henholdsvis siktede, vitner og fornærmede i avhør. Alle skal møtes med samme respekt, empati og forståelse, og formålet med kontaktetableringen og det å utvise empati i alle typer avhør er å skape forutsigbarhet, profesjonell tillit og å legge til rette for at avhørte avgir utfyllende og pålitelige forklaringer.

Når Rachlew og Fahsing (2015) beskriver kontaktetableringen, er det siktede som trekkes frem. De skriver for eksempel at kontaktetableringsfasen i KREATIV kanskje er den fasen som skiller seg mest fra den erfarings- og tilståelsesbaserte tilnærmingen. De to retningene skiller seg fra hverandre både når det gjelder måten å skape kontakt på og formålet med kontaktetableringen. I den tilståelsesbaserte tilnærming anbefales det at avhører, før det egentlige avhøret foretas, skal ha «uformelle» samtaler med avhørte og forsøke å «komme under huden på den avhørte» og «bli siktedes beste – og eneste – venn», og videre gjennom ulike former for manipulasjon, gjerne kombinert med isolasjon, «motivere» siktede til å tilstå. Det vil si at kontaktetablering skal brukes instrumentelt for å nå et bestemt mål. Derimot er formålet med kontaktetablering i KREATIV å skape et best mulig grunnlag for kommunikasjon for å kunne innhente så mye pålitelig informasjon som mulig (Rachlew & Fahsing, 2015, s. 238).

2.2.3 Fokus på de siktede i KREATIV og de oversette fornærmede

Fornærmede utgjør som beskrevet ikke en særskilt gruppe i KREATIV-opplæringen. Avhørers muligheter og begrensinger når det gjelder kontaktetablering- og vedlikeholdelse og å utvise empati under avhør av fornærmede, berøres ikke. I kapitlet om politiavhør i boken *Bevis i straffesaker: Utvalgte emner* (Rachlew & Fahsing, 2015) nevnes fornærmede to ganger. Første gang presiseres det at: «Sondringen mellom avhør av mistenkte på den ene side og avhør av vitner og fornærmede på den annen side bør ikke omtales eller anvendes for kategorisk» (s. 243). Andre gang fornærmede nevnes er i et delkapittel om bevispresentasjon. Her understrekes viktigheten av at den som skal vurderer politiavhørets bevisverdi, må ha nødvendig informasjon om eller når politiet selv introduserte informasjon av bevismessig kritisk karakter. Delkapitlet avsluttes med følgende setning: «Bevisstheten rundt bevispresentasjonen – der politiet foreholder den avhørte saksopplysninger – må være like høy i alle former for avhør, inkludert avhør av fornærmede og andre øyenvitner» (s. 250).

Det samme fokus på avhør av siktede ses i undervisningsmaterialet til KREATIV-opplæringen slik det var frem til 2019. Materialet bestod av en perm med PowerPoint-presentasjoner som undervisningen på ukeskurset tok utgangspunkt i.⁹ I undervisningsmaterialet som ble delt ut til deltakerne på KREATIV-kursene i perioden 2011–2019, er det 13 slides som omhandler falske tilståelser, 10 som omhandler avhørstaktikk ved avhør av siktede og 10 som omhandler bruk av forsvarer. Derimot er der bare 1 slide som omhandler avhør av fornærmede spesielt, og det er om bistandsadvokat. Når fornærmede omtales I KREATIV, som i PEACE, er de i samme kategori som vitner. Det vil si at fornærmede anses som en gruppe avhørte som kan bidra med informasjon. Det henvises derfor til kognisjonspsykologisk forskning på minnet, og om hvordan man kan øke antallet pålitelige informasjoner fra avhørte ved å benytte kognitive avhørsteknikker.

I kapitlet om avhør i boken *Etterforskning. Prinsipper, metoder og praksis* (Bjerknes & Fahsing, 2018) som er pensum på PHS' grunnutdanning, er reglene vedrørende bistandsadvokat beskrevet i forbindelse med avhør av fornærmede. I boken henvises det til den engelske definisjon av sårbare personer (jf.kap.2.1.4), men Bjerknes & Fahsing (2018) inkluderer flere grupper av sårbare, nemlig også psykotiske personer, fremmedkulturelle personer og personer som sitter i varetekt. Sårbarhet omtales dermed i forbindelse med både fornærmede, vitner og siktede, og såkalte sårbarhetsfaktorer som kan knytte seg til avhørte som person eller avhørtes situasjon omtales også. Det er imidlertid ikke angitt noen konkrete fremgangsmåter i forbindelse med avhør av voksne sårbare personer utover at det bør legges inn pauser i lengre avhør.

Et unntak er avhør av barn under 16 år og personer med utviklingshemming som skal avhøres i tilrettelagte avhør (straffeprosessloven, 1981, § 239 bokstavene a–f). Ut over disse to gruppene er det hverken definert i lov, instruks eller avhørsopplæringen hva som menes med 'sårbarhet' i forbindelse med avhør i straffesaker. Det er dermed opp til den enkelte avhører å være oppmerksom på om det er en sårbar person som skal avhøres, om det er spesielle hensyn eller tiltak som bør tas og om det er relevant å kontakte fagpersoner.

⁹ Dette undervisningsmaterialet er upublisert. Materialet ble revidert i flere omganger, men undergikk ikke omfattende eller prinsipielle endringer i det faglige innholdet.

Innføringen av PEACE i engelsk politi og KREATIV i norsk politi var som nevnt et bevisst oppgjør med en tilståelsesbasert avhørskultur som hadde preget deler av både engelsk og norsk politi, og som hadde ført til rettskandaler. Dette kan forklare hvorfor det meste av forskningen i England og Wales og det meste av avhørslitteraturen omhandler avhør av siktede. En annen medvirkende forklaring på at det er forsket mest på avhør av siktede i England og Wales, er at det har vært lovpliktig å gjøre lydopptak av avhør av siktede, mens det samme ikke gjelder for avhør av fornærmede og vitner. Dette forhold gjør det enklere å forske på avhør av siktede og derav få innblikk i denne type avhør.

I England og Wales har det parallelt med utviklingen av PEACE som nevnt blitt utarbeidet veiledninger rettet mot avhør av sårbare voksne vitner og fornærmede, og etterforskere som skal foreta avhør av slike må være sertifisert for det. I Norge har det ikke vært tilsvarende fokus på voksne fornærmede. Når det gjelder avhør av barn som fornærmede og vitner, er det derimot gjennomført en rekke tiltak i Norge. Blant annet begynte utviklingen av en egen avhørsmetodikk for avhør av barn som vitner og fornærmede som nevnt tidligere enn utviklingen av KREATIV (Gamst & Langballe, 1993; Gamst & Langballe, 1997; Gamst & Langballe, 2004), og det tilbys i dag to forskjellige videreutdanninger i avhør av barn som er fornærmede og vitner ved PHS. Etterforskere som skal foreta tilrettelagte avhør av barn og andre særlig sårbare fornærmede og vitner må ha godkjent utdanning; det er den eneste formen for avhør som har et lovfestet krav til avhørers kompetanse (jf. Forskrift om tilrettelagte avhør, 2015, § 4). I motsetning til det som har vært fokuset i avhør av voksne, så har fokuset når det gjelder barn og personer med utviklingshemming utelukkende vært på fornærmede og vitner; her er det altså siktede som er en oversett gruppe – det er ikke noen lovfestede krav til kompetanse og det tilbys ikke særskilt opplæring i det å foreta avhør av siktede barn og utviklingshemmede.

2.2.4 Avhørtes forventninger

Et viktig spørsmål er hvordan fornærmede opplever det å ikke bli møtt som et offer, men som et vitne og få stilt spørsmål som kan oppleves som kritiske.

Det ligger i sakens natur at politiet vil stille kritiske spørsmål til en som er siktet ettersom det jo er en årsak til at en person blir siktet. Uansett om vedkommende er skyldig eller ei, vet den siktede at

politiet mistenker ham/henne. Det kan selvsagt oppleves skremmende, voldsomt og krenkende, og det kan få store personlige og sosiale omkostninger å bli siktet for en kriminell handling og avhørt som siktet. Men det er formentlig ikke overraskende for den siktede at politiet stiller kritiske spørsmål.

Derimot kan fornærmede ha en forventning om å bli møtt som ofre når de anmelder en forbrytelse. Sett fra fornærmedes perspektiv har vedkommende vært utsatt for en kriminell handling, og vil i noen tilfelle være traumatisert. De fleste personer har ikke innsikt i avhørsmetoder og det rettslige objektivitetskravet, og de kan derfor oppleve politiets tilnærming som kritisk overfor dem personlig og ikke som uttrykk for måten politiet må etterforske på. Derfor kan denne fremgangsmåten oppleves krenkende for fornærmede fordi de er blitt utsatt for noe kriminelt, noe som ofte betyr at det er viktig for fornærmede å bli anerkjent som ofre. Dette behovet er godt dokumentert (bl.a. Shapland, 1986; Elliot et al., 2014; Lyngby, 2009; Parsons & Bergin, 2010; Wemmers, 2013). Det er derfor viktig å avklare hvor grensen skal gå mellom det å ivareta fornærmedeperspektivet og imøtekomme fornærmedes behov i avhør på den ene siden, og det å etterleve objektivitetskravet på den andre. I avhandlingens tre artikler er hvordan politiet håndterer disse motstridende hensynene et gjennomgående tema.

2.2.5 KREATIV – fra erfaringsbasert praksis til gryende vitenskapsdisiplin

Som nevnt var utviklingen av PEACE og KREATIV et oppgjør med med en tilståelsesfokusert tilnærming og erfaringsbasert praksis hvor den enkelte etterforsker tilegnet seg sin avhørspraksis gjennom erfaringsoppsamling og -utveksling (Bull & Rachlew, 2020).

De nye avhørsmetodene er basert på forskning, og Rachlew og Fahsing (2015) peker på at det pågår en profesjonalisering av politiet som innebærer et høyere utdanningsnivå, mer relevant forskning og tilføring av ny kompetanse. I Norge har politiutdanningen siden 1992 vært en bachelorutdanning. Avhør som fag har gradvis fått større plass i grunnutdanningen til PHS. I utdanningen vektlegges kunnskap om psykologi, juridiske rammer samt taktiske og tekniske etterforskningskritt. Den teoretiske kunnskapen vedrørende avhør er derfor høy i Norge (Myklebust, 2010; PHS, 2020).

Bjerknes og Fahsing (2018) beskriver hvordan etterforskningsfaget i dag søkes utviklet gjennom et samarbeid med andre relevante fagdisipliner med lange tradisjoner innen forskning, og man kan anse selve avhørsfaget som en gryende vitenskapelig disiplin, både når det gjelder utvikling av metoder og fortolkning av resultater.

Kolflaath (2019) skriver i tråd med dette at synet på etterforskning har endret seg over tid og at etterforskningsmetodene er blitt mer vitenskapelig orientert. Kolflaath peker på at politiet lenge har gjort bruk av vitenskapelige frembrakt kunnskap innenfor kriminalteknikk og ulike form for ekstern sakkyndighet, men at særlig synet på den taktiske etterforskningen har undergått en endring de siste årene – fra en oppfatning om at etterforskning er noe som kan læres gjennom lang erfaring eller at etterforskeren må ha spesielle evner, til at etterforskning nå er blitt et eget fag (Tong & Bowling, 2006).

I litteraturen om PEACE og KREATIV henvises det hyppig til forskning, men det er ikke eksplisitt gjort rede for de(t) vitenskapsteoretiske ståsted(ene) i dem. De første skriftlige kildene om utviklingen av PEACE er som nevnt ikke publisert og ikke lenger tilgjengelig. Imidlertid har en av de sentrale personene som var med til å utvikle PEACE, Ray Bull, beskrevet at PEACE ble utviklet i nært samarbeid med psykologer (Bull, 2019; Bull & Baker, 2020). Når man studerer den teoretiske begrepsbruken fremstår både PEACE og KREATIV som eklektiske idet at det henvises til teoretiske begreper og forskning fra ulike vitenskapstradisjoner.

Det er særlig vitnepsykologisk forskning som ligger til grunn for de anbefalte fremgangsmåtene i PEACE og KREATIV (Milne & Bull, 1999; Oxburgh & Dando, 2011; Rachlew & Fahsing, 2015; Schollum, 2005). Dette kommer blant annet frem ved at det er lagt stor vekt på minnestimulerende teknikker, spørsmålstyper, og ved at avhørerens påvirkningskraft på avhørtes forklaring understrekes (Griffith et al., 2011). Det anbefales således at avhører benytter seg av åpne, fremfor lukkede og ledende, spørsmål.¹⁰ I avhørslitteraturen henvises det også hyppig til beslutningspsykologi og kognisjonspsykologisk forskning om bekreftelsesfeller. Dette er alle

¹⁰ Se Oxburgh et al. (2010) for en gjennomgang av de forskjellige spørsmålstypene.

forskningsfelt som er overveiende forankret i en positivistisk vitenskapstradisjon, hvor «gullstandarden» er eksperimentell forskning og evidens.

Samtidig er begreper som 'empati', 'aktiv lytting', 'kontaktetablering' og 'arbeidsallianse' blitt inkorporert i avhørsopplæringen. Dette er begreper som stammer fra en klinisk tradisjon hvor kontaktetablering og -vedlikeholdelse (på eng. *rapport*), empati og arbeidsallianse ansees som viktige komponenter for relasjonen mellom klient og terapeut for å nå målet med terapien (Rogers, 1975; Bedi et al., 2005; Bordin, 1979). I tillegg henvises det i avhørsopplæringen naturlig nok til jus, som definerer formålet med og de rettslige rammene for avhør.

Det er på sitt vis naturlig at man i utviklingen av avhørsmetoder tar inn begreper fra forskjellige forskningsfelter med forskjellige vitenskapstradisjoner ettersom avhørsfaget er tverrfaglig av natur. Men når begreper fra forskjellige fagfelter inkorporeres i en ny profesjon, må begrepene defineres slik at de er forenelige med de rettslige rammene for og formålet med avhør, og det må presiseres hvordan disse begrepene lar seg operasjonalisere uten å være innbyrdes motstridende. Når avhørsfaget profesjonaliseres og således baserer seg på et vitenskapelig fundament, blir et viktig spørsmål om avhørsfaget bygger på et fundament som henger sammen. Denne diskusjon vil jeg vende tilbake til i avhandlingens avsluttende perspektiveringer.

2.3. Fornærmede som forskningsfelt og fornærmede i straffesakskjeden

Synet på fornærmede har både i kriminologisk og psykologisk forskning og i strafferetten endret seg markant siden 1980-årene. Dette kommer til uttrykk i økt forskning på ofre for kriminalitet og ved at fornærmede i Norge på flere områder har fått styrket sin posisjon.

2.3.1 Fornærmedes plass i kriminologien

Kriminologien er blitt beskyldt for å være for lite opptatt av offerets rolle i lovbrudd og tilhørende straffeprosess samt konsekvensene lovbrudd har for de som rammes av det (Skilbrei, 2017, s. 99). Nielsen og Snare (1998) skriver i tråd med dette at kriminologer fortrinnsvis har vært interessert i hva som får noen mennesker til å begå kriminalitet. Den lille forskningen på ofre for kriminalitet

som ble gjort før 1970-årene omhandlet offerets medvirkning i sin egen viktimisering (Dullum, 2017). Men i løpet av 1970-årene og 1980-årene ble ofre for kriminalitet etablert som sosial kategori og viktimologi ble etablert som et selvstendig forskningsområde.

Utviklingen i viktimologien kan knyttes til fremveksten av «offerbevegelsen», det vil si organisasjoner som på forskjellig vis kjemper for visse offergrupper og for å påvirke kriminalpolitikken generelt. Innenfor deler av viktimologien har det således vært et eksplisitt mål å forbedre ofres situasjon både i og utenfor rettssystemet. Særlig har kvinnebevegelsen markert seg med såkalt aksjonsforskning, hvor forskningen er et formål i seg selv samtidig som forskningsresultatene brukes i en politisk dagsorden og til å anspore aktiv deltakelse i grasrotbevegelser (Nielsen, 2005).

2.3.2 Sekundær viktimisering

Et sentralt forskningsfelt innenfor viktimologien er hvordan ofre opplever det å anmelde kriminalitet og delta i den rettslige prosessen. Begrepene '*second injury*' og '*sekundær viktimisering*' henviser således til hvordan møtet med rettssystemet kan forverre ofres psykologiske tilstand hvis de møtes av distanserte og ikke-støttende fagprofesjonelle (Saymonds, 2010; Parsons & Bergin, 2010; Wemmers, 2013). Forskning har vist at sekundær viktimisering er særlig utbredt blant voldtektsofre (Adolfsson, 2018, s. 9; Campbell, 2008; Wheatcroft & Wagstaff, 2009). Sekundær viktimisering er et veletablert begrep selv om det i forskningen er blitt operasjonalisert forskjellig, som for eksempel at ofre for kriminalitet har følt mere angst, utviklet depressive symptomer eller fått PTSD-symptomer etter møtet/møtene med fagprofesjonelle (Wemmers, 2013). Politiet spiller en helt sentral rolle i fornærmedes møte med rettssystemet, og forskningen indikerer at interaksjonen med politiet har større betydning for fornærmede enn interaksjon med de øvrige rettslige aktørene (Wemmers, 2013). Politiet er dessuten i mange tilfeller den eneste representanten fra rettssystemet som ofre kommer i kontakt med. Dette gjelder særlig i de sakstypene hvor det er mange henleggelse, som for eksempel vold i nære relasjoner, seksuallovbrudd og saker hvor barn er involvert.

I Bokkapitlet henviser jeg til forskning som viser at mens politiet ofte er opptatt av å oppklare en sak, er det å bli møtt med forståelse og trodd viktig for ofre. Dette kan endog være viktigere for

ofre enn selve utfallet av saken (Elliot et al., 2014; Fisher & Geiselman, 2010; Jordan, 2001; Parson & Bergin, 2010; Lyngby, 2009; Rigspolitiet, 2020; Rinkevics & Landmane, 2013; Shapland, 1986). I Bokkapitlet presenterer jeg teorien om prosessrettferdighet, som nettopp handler om måten politiet møter borgerne på snarere enn hva resultatet av dette møtet blir (Sunshine & Tyler, 2003; Mazerolle et al., 2014), og jeg argumenterer for at det ligger muligheter ut over det rent strafferettslige i politirollen og i måten fornærmede avhøres og i det hele tatt behandles på.

Måten et offer (fornærmede) blir avhørt på har for det første betydning for offerets psykologiske tilstand og helingsprosess (Campbell & Raja, 1999; Maddox et al., 2011). Ivaretagelse av fornærmedeperspektivet kan dessuten ha betydning for politiets muligheter for å innhente informasjon og i siste instans oppklare kriminalitet.

For det andre kan måten fornærmede avhøres på ha betydning for hvordan fornærmede medvirker i avhøret som sådan. Således har Holmberg (2004) i sin forskning vist at en human avhørsstil førte til at avhørte fortalte flere informasjoner enn det en dominerende avhørsstil gjorde (Holmberg, 2004), og Collins et al. (2002) har vist at kontaktetablering i avhør førte til at forsøkspersonene husket flere informasjoner enn i avhør hvor det ikke ble etablert og vedlikeholdt en god kontakt mellom avhører og avhørte.

For det tredje kan ofres opplevelse av avhør og møtet med politiet påvirke i hvilken grad de ønsker å samarbeide videre ut over i etterforskningen og deres vilje til å delta i den rettslige prosessen (Maddox & Barker, 2011; Hansen et al., 2017; Bakketeig & Dullum, 2019).

For det fjerde kan det få betydning for fornærmedes tillit til rettssystemet generelt og vilje til å anmelde eller vitne i forbindelse med ny kriminalitet. Således er det forskning som indikerer at ofre er mere tilbøyelig til å anmelde ny kriminalitet hvis de ved tidligere anmeldelser har opplevd møtet med politiet som positivt og at saken ble oppklart (Brown et al., 2007; Xie et al., 2006).

Til sammen peker ovennevnte på at fornærmedes opplevelse av det å anmelde og det å bli avhørt i en sak ikke bare kan påvirke politiets muligheter til å etterforske og oppklare den aktuelle saken, men kan også få betydning for politiets omdømme i et større samfunnsmessig perspektiv. Det er derfor av vesentlig betydning å fremskaffe mer kunnskap om hvordan politiet både kan etterleve

det rettslige formålet med avhøret og samtidig ivareta fornærmede på måter som motvirker sekundær viktimisering.

2.3.3 Fornærmede i straffesakskjeden

I norsk rett er det et grunnperspektiv at en straffesak primært er et anliggende mellom staten og tiltalte (Dullum, 2017, s. 224). Nadheim (2018, s. 91) skriver at kriminalitet har to «hovedpersoner», lovbrøyteren og offeret, men at strafferettssystemet tradisjonelt har hatt det aller meste av oppmerksomheten rettet mot lovbrøyteren. Den som har blitt rammet av et lovbrudd har i straffeprosessen rollen som vitne; fornærmede har dermed som oppgave å vitne om de faktiske hendelsene og er således ikke part i selve saken.

Fornærmedes mangel på rettigheter har blitt kritisert (Skilbrei, 2017; Robberstad, 2002). Blant annet har Anne Robberstad problematisert det at ofre var redusert til vitner i straffesaker med få lovbestemte rettigheter. I utredningen *Kontradiksjon og verdighet: Komparativ fremstilling av fornærmedes stilling i de nordiske land, med sikte på forslag om styrking av fornærmedes rettigheter i straffeprosessen* (2002), foreslo Robberstad derfor at et offer må få være part i saken han/hun er fornærmet i dersom vedkommende ønsker det.

I 2004 ble et bredt sammensatt utvalg nedsatt og fikk til oppgave å drøfte hvorvidt fornærmede burde ha partsstilling og hvordan fornærmedes strafferettslige stilling kunne styrkes. Dette utredningsarbeidet resulterte i NOU-en *Fornærmede i straffeprosessen – nye perspektiv og nye rettigheter* (2006: 10). Utvalget gikk ikke inn for å gi fornærmede en formell prosessuell partsstatus, men NOU-en inneholdt en lang rekke forslag til styrkelse av fornærmedes rettigheter. NOU 2006: 10 ble sendt til høring, og lovforslaget i Ot.prp. nr. 11 (2007–2008) ble vedtatt 7. mars 2008, og 1. juli samme år trådte Endringslov til straffeprosessloven i kraft.

Lovendringen i 2008 var en viktig endring som førte til at det ble innført flere rettigheter for fornærmede i straffeprosessen, både i politiet og i domstolene. Blant de viktigste endringene var at flere grupper av fornærmede og etterlatte fikk rett til bistandsadvokat.¹¹ I tillegg fikk

¹¹ Bistandsadvokatordningen ble innført allerede i 1981. I første omgang ble ordningen innført i forbindelse med voldtektssaker. I straffeprosessloven (1981) § 107 bokstav a angis det hvem som med lovendringen i 2008 fikk rett til bistandsadvokat.

fornærmede flere prosessuelle rettigheter, som kan karakteriseres som informasjons- og deltakerrettigheter (rett til erstatning og rett til egen kontaktperson i politiet) (Dullum, 2017, s. 226). Fornærmedes rettigheter skal primært utøves gjennom en bistandsadvokat (Dullum, 2017, s. 230), og bistandsadvokaten skal være til støtte og hjelp for fornærmede ved å informere, for derved å bidra til at saken blir minst mulig belastende for fornærmede.

Ved første kontakt med fornærmede og etterlatte skal politiet informere om muligheten for å få oppnevnt bistandsadvokat (straffeprosessloven, 1981, § 107 bokstav b) – det vil si før første avhør tar til. Under avhøret er det en viktig oppgave for bistandsadvokaten å passe på at avhøret av fornærmede skjer på en hensynsfull og skånsom måte. Bistandsadvokaten har rett til å protestere på spørsmål som ikke vedkommer saken eller som blir stilt på en utilbørlig måte.

Bistandsadvokaten får videre anledning til å stille tilleggsspørsmål på slutten av avhøret.¹²

2.3.4 Øvrige tiltak

Det endrede synet på ofre kommer til uttrykk på andre måter enn gjennom bistandsadvokatordningen. Giske (2014, s. 36) beskriver således at det siden 1980-årene er blitt etablert en rekke ordninger som ivaretar ofre for kriminalitet, som krisesentre og voldtekstmottak. I tillegg har det vært en fremvekst av forskjellige interessegrupper som ivaretar rettighetene til ulike grupper av befolkningen. I politiet er det etablert ordninger som familievoldskoordinator. Alt sammen er tilbud som skal sikre bedre ivaretagelse og oppfølging av ofre for kriminalitet.

I tråd med dette peker Nadheim (2018) på at det er skjedd en generell endring i synet på ofre. Nadheim har gjennomgått sentrale offentlige dokumenter, og gjør rede for det formelle grunnlaget for politiets ansvar og oppgaver i tilknytning til kriminalitetsofre. Gjennomgangen begynner med de to politiutredningene fra 1881 og 1987, og avsluttes med nærpelitireformen i 2017. På bakgrunn av denne gjennomgangen peker Nadheim også på at kriminalitetsofrenes interesser og behov ble anerkjent på en helt ny måte i 1990-årene, og konkluderer med at synet

¹² For mere informasjon om hvem som har rett til bistandsadvokat og øvrige regler for bistandsadvokaten, se straffeprosessloven (1981) § 107 bokstav a og *Bistandsadvokaten* av Robberstad (2014).

på kriminalitetsofre i samfunnet generelt har hatt innvirkning på politiets oppgaver og ansvar (Nadheim, 2018, s. 92).

Det endrede synet på fornærmede er særlig tydelig i forbindelse med ofre for vold i nære relasjoner. Tidligere ble vold i nære relasjoner oppfattet som et privat anliggende, som politiet var uvillig til å gripe inn overfor (Grøvdal, 2014; Gustafsson & Lundberg, 2004; Aas, 2009), mens det i dag betraktes som et samfunnsproblem og har vært politisk prioritert i en årrekke (Nadheim, 2018; Giske, 2014, s. 54; Grøvdal, 2014; Riksadvokaten, 2008)¹³. Det samme gjelder til en viss grad ofre for seksuelle overgrep, som har vært gjenstand for oppmerksomhet i offentlige policy dokumenter – for eksempel Justis- og beredskapsdepartementets utredning *Fra ord til handling – bekjempelse av voldtekt krever handling* (NOU 2008: 4) og *Handlingsplan mot voldtekt 2012–2014* (2012), som begge hadde som formål å sikre bedre oppfølging av voldtektsofre. Et av tiltakene i handlingsplanen var at politiet skulle utarbeide informasjonsmateriale med en sjekklister til politiet om viktig informasjon som må gis til fornærmede for å ivareta fornærmede best mulig under en straffesak. Herunder må det gis informasjon om hva fornærmede kan forvente av politiet, og hvor hun eller han kan få annen hjelp (Justis- og beredskapsdepartementet, 2012, s. 28). Tiltaket er gjennomført og KRIPOS lanserte i 2014 en holdningskampanje med informasjon til fornærmede (www.kjernekar.no).

For å sammenfatte: I løpet av de siste 40 årene har synet på fornærmede endret seg og fornærmedes rettsstilling i Norge har blitt betraktelig forbedret. Utviklingen skjer i tilknytning til fremveksten av offerbevegelser og økt viktimologisk og psykologisk forskning. I tillegg ble traumer etablert som forskningsfelt i løpet av 1970-årene (Herman, 2003). Den moderne forståelsen av posttraumatisk stresslidelse (PTSD) kom således etter Vietnamkrigen, da man begynte å systematisere kunnskapen om dette. I 1980 ble diagnosen PTSD opptatt i DSM¹⁴, og i 1995 ble

¹³ Grøvdal (2014) problematiserer imidlertid politiets straffesaksfokus og troen på at bruk av strafferetten kan bidra til en reduksjon av volden i nære relasjoner. Videre stiller hun spørsmål om dette fokuset alltid er den beste løsningen for den voldutsatte, eller om det viktigste formålet med det endrede fokuset er å straffe de som begår vold.

¹⁴ DSM står for «Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders» og er de offisielle diagnostiske kriteriene for psykiske lidelser i USA. Manualen blir utgitt av American Psychiatric Association.

diagnosen anerkjent i Norge (gjennom ICD-10¹⁵). Når man leser de forskjellige offentlige utredningene ser det ut til at denne forholdvis nye psykologiske forståelsen av traumer har hatt innflytelse på forslagene og etterfølgende beslutninger. I NOU 2006: 10, *Fornærmede i straffeprosessen – nytt perspektiv og nye rettigheter*, beskrives således de reaksjonene fornærmede kan få etter at ha blitt utsatt for en straffbar handling, og det henvises til psykologisk forskning og anvendes begreper som er hentet fra krise- og traumepsykologien. For eksempel nevnes 'sjokkfasen', og det betones hvor viktig bearbeiding er for å komme videre etter et overgrep, og at det ellers vil være risiko for å utvikle PTSD (NOU 2006: 10, s. 113). I NOU 2008: 4 anføres det i forordet at voldtekt kan være et av de mest krenkende og traumatiserende lovbrudd et menneske kan utsettes for. I begge de nevnte NOU-ene karakteriseres integritetskrenkelse som mere alvorlig enn krenkelse av formuesgoder – som for eksempel i følgende utdrag:

Enkelte typer lovbrudd fører gjennomgående til mer alvorlige og langvarige skadevirkninger for ofrene. Seksuelle overgrep gir gjennomgående alvorligere psykologiske reaksjoner enn rene voldslovbrudd, som igjen fører til mer alvorlige reaksjoner enn formuesforbrytelser. (NOU 2006: 10, s. 113)

2.4 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg beskrevet utviklingen av avhørsfaget i Norge fra en tilståelsesbasert tilnærming til en informasjoninnsamlende tilnærming. Denne utviklingen ble ansporet av rettsskandaler i forbindelse med at personer hadde tilstått lovbrudd de ikke hadde begått. Dette kan forklare hvorfor det i KREATIV er et overveiende fokus på avhør av siktede, og at avhør av fornærmede ikke utgjør et selvstendig tema. Fornærmede ansees som et vitne som kan bidra med informasjon. Dette skjer samtidig som at avhør utvikles fra å være en erfaringsbasert praksis til å bli et eget fag (avhørsfaget) og en gryende selvstendig vitenskapelig disiplin. I kapitlet har jeg pekt

¹⁵ ICD-kodeverket er den internasjonale statistiske klassifikasjonen av sykdommer og beslektede helseproblemer som er utarbeidet av Verdens helseorganisasjon (WHO). Det er denne som brukes i Norge.

på at både PEACE og KREATIV fremstår som eklektiske. I den avsluttende perspektivering (kap. 5) vil jeg diskutere hvilke konsekvenser dette kan få for avhørspraksisen.

I andre del av dette kapitlet har jeg beskrevet hvordan fornærmede de siste tiårene har fått økt oppmerksomhet i den kriminologiske og psykologiske forskningen. I tillegg har ofre i straffesaker i dag fått en mer aktiv rolle, og fornærmedes rettigheter har generelt sett blitt styrket og utvidet – særlig ved lovendringen i 2008. Ofres formelle rolle i straffeapparatet er fortsatt å være vitner, men ofre har i dag også rettigheter i kraft av å være ofre for kriminalitet (Skilbrei, 2017, s. 113).

På tross av at utviklingen av henholdsvis avhørsfaget og synet på fornærmede har funnet sted parallelt, har det økte fokuset på fornærmede ikke hatt innflytelse på KREATIV. Fornærmede kan i visse tilfeller ha en bistandsadvokat til stede i avhør, og avhengig av sakstype skal politiet gjøre fornærmede kjent med muligheter for offerrådgivning og liknende. En bistandsadvokats tilstedeværelse i et avhør endrer imidlertid ikke ved det rettslige formålet med et avhør (å innhente pålitelig informasjon) eller politiets fremgangsmåter i avhørssammenheng.

Dette peker på et behov for mere kunnskap om hvordan norsk politi håndterer både det å være ivaretagende overfor fornærmede og det å innhente pålitelig informasjon, samt at denne kunnskapen inkorporeres i politiets avhørsopplæring.

3. SENTRALE TEORETISKE BEGREPER

'Objektivitet' og 'empati' er to sentrale begreper i avhørssammenheng og begge inngår i avhandlingens overordnede forskningsspørsmål. I avhandlingens Artikkel 2 har jeg redegjort for objektivitetsbegrepet i rettskildene og i KREATIV, og i avhandlingens Artikkel 3 har jeg redegjort for empatibegrepet. I dette kapitlet gjennomgår jeg disse to sentrale begreperes relevans i en avhørssammenheng. Jeg fokuserer primært på begreperes teoretiske forankring i den psykologiske avhørsforskningen, hvordan de er uttrykt i rettskildene og på hvilken måte de er inkorporert i norsk politis avhørsopplæring. Formålet med dette kapitlet er å redegjøre for hvordan de to begrepene kan forstås i avhandlingen samlet sett og hvordan jeg operasjonaliserer dem (jf. avhandlingens overordnede forskningsspørsmål).

'Objektivitet' er et sentralt begrep i rettskildene og i KREATIV. 'Empati' stammer fra det psykologiske fagfeltet og inngår både i norsk og internasjonal avhørslitteratur (bl.a. Milne & Bull, 1999; Rachlew & Fahsing, 2015). I artiklenes analyser har jeg tatt utgangspunkt i det norske politiets opplæring og hvordan etterforskerne selv forstår og praktiserer objektivitet og empati. Jeg vil derfor først og fremst beskrive avhørsforsknings- og praksisfeltets egen forståelse av begrepene i det videre.

I første del vil jeg gi et kort resyme av objektivitetskravets rettslige forankring. Deretter vil jeg utdype objektivitetsforståelsen i KREATIV, som hovedsakelig er basert på kognisjonspsykologisk forskning. Jeg vil kort presentere en del av denne forskningen i relasjon til etterforskning generelt. Avslutningsvis vil jeg beskrive hvilke aspekter av objektivitet jeg har studert i Artikkel 2 og i Bokkapitlet. I andre del vil jeg presentere noen overordnede diskusjoner om hvordan 'empati' defineres i psykologisk faglitteratur. Deretter følger en gjennomgang av empatibegrepet i avhørsforskningen, samt en diskusjon om hvorvidt og eventuelt hvordan empati er forenelig med etterforskerrollen.

3.1 Objektivitet

I Artikkel 2, «Objektivitet i avhør. Avhør av fornærmede i Norge», har vi redegjort for objektivitetskravets rettslige forankring og for hvordan objektivitet i avhør er forsøkt ivaretatt i KREATIV. I artikkelen har vi undersøkt etterforskerens objektivitetsforståelse og studert hvordan disse forståelsene får betydning for interaksjonen mellom etterforsker og fornærmede i avhør.

3.1.1 Objektivitet i rettskildene – prinsipp og krav

Objektivitetskravet er et av rettssikkerhetens mest fundamentale prinsipper og gjelder for hele straffesaksjeden – fra mistanke om straffbar handling til dom. At noe anses som et prinsipp vil si at den eller de aktuelle normene prinsippet inneholder gir uttrykk for en mer generell gyldighet eller ett eller flere grunntrekk ved prosessordningen (Kjelby, 2015, s. 83).

I rettskildene omtales objektivitet flere steder som synonymt med upartiskhet og saklighet. Kjelby (2013) skriver således:

Et krav til upartiskhet og saklighet fremheves regelmessig som kjernepunktet i objektivitetsprinsippet. En presis sammenfatning av både etatens egne yrkesideal og andres forventinger er et krav om at påtalemyndigheten «opptrer objektivt, uavhengig, selvstendig og samvittighetsfullt. (s. 320)

I strafferettslig sammenheng medfører objektivitetsprinsippet et krav om at politi, påtalemyndighet og domstol skal være saklige og upartiske i sine vurderinger. Objektivitet ansees som en forutsetning for å realisere straffeprosessens ideal om riktige avgjørelser. På den måten henger kravet om objektivitet sammen med den materielle sannhets prinsipp, som vil si at det er et mål at en straffesak får et objektivt riktig resultat (NOU 2016: 24, kap. 8.3.4.).

Objektivitetskravet nevnes både i internasjonale konvensjoner og i norske lover, instruksjer og direktiv som regulerer avhør. Internasjonalt kan det vises til formålsbestemmelsen i Den internasjonale torturkomiteens (CPT) standard punkt 34 og Den europeiske menneskerettskonvensjonen (EMK) artikkel 6. Nasjonalt er objektivitet forankret i den norske Grunnloven § 95 og straffeprosessloven (1981) § 55 og § 226 tredje ledd. Videre er objektivitetskravet de senere årene gitt en langt mer fremtredende plass enn tidligere i Riksadvokatens direktiv og rundskriv. (I Artikkel 2 er en mere utførlig gjennomgang av objektivitetskravets rettslige forankring).

Kjelby (2017) påpeker at for påtalemyndigheten gjelder objektivitetskravet for den «totale befatningen med saken, både forut for og under etterforskningsfasen, på påtalestadiet og under og etter irettføring» (s. 245). Objektivitetskravet skal være styrende for måten bevis innhentes på. Valget av metoder og gjennomføringen av etterforskningskritt må ha som mål «å innhente og sikre pålitelig og objektiv informasjon, både fra vitner, fornærmede og mistenkte/siktede» (Kjelby, 2017, s. 247).

Straffeprosessloven (1981) § 226 er sentral for politiets etterforskning, herunder avhør.

Bestemmelsen angir det overordnede formålet med etterforskning, og tredje ledd slår fast at etterforskningen skal være objektiv: «Er en bestemt person mistenkt, skal etterforskningen søke å

klarlegge både det som taler mot ham og det som taler til fordel for ham». Det vil si at politiet ikke skal ta parti med den ene fremfor den andre parten i en sak, men skal høre alle parter versjon og skal gjennom hele etterforskningsfasen foreholde seg åpent til hva som kan ha skjedd. Dette betyr videre at politiet ikke kan tro på noen av sakens parter, men må forholde seg kritisk til alle de avhører. Etterforskeren kan altså ikke bare innhente den avhørtes egen forklaring, men må i tillegg stille oppfølgende spørsmål og utfordre eventuelle uoverensstemmelser, uansett om den avhørte er siktet, vitne eller fornærmet. Både siktede, vitner og fornærmede avhøres primært for å oppklare om det har skjedd noe straffbart og for å kartlegge nøyaktig hva som har skjedd. Formålet er altså det samme uansett hvem som avhøres.

Oppsummert kan det sies at selv om kravet om objektiv saksbehandling nesten utelukkende nevnes i forbindelse med siktedes/tiltaltes rettssikkerhet, så har objektivitetskravet betydning for avhør av alle parter i en sak, inkludert vitner og fornærmede.

3.1.2 Objektivitet i KREATIV – normativt ideal og metodikk

I rettskildene angis objektivitet som nevnt ofte som et krav om å være saklig og upartisk, men det beskrives ikke hvordan en sikrer at objektivitetskravet oppfylles. Objektivitetskravet er sentralt i KREATIV, men her beskrives det som et normativt ideal. KREATIV bygger på psykologisk forskning som har vist hvordan forskjellige kognitive forenklingsprosesser utfordrer menneskets evne til å være objektiv. I KREATIV er objektivitetsforståelsen altså bredere enn i rettskildene, og inkluderer også kunnskap om årsakene til manglende objektivitet. Metodene i KREATIV er utviklet for å ta høyde for disse årsakene i en avhørssituasjon, for derved å sikre størst mulig grad av objektivitet.

I KREATIV kan man dermed si at objektivitet forstås som at etterforskeren skal være upartisk og at informasjonsinnhenting og bearbeiding og –vurdering av informasjon ikke skal være *biased*. Det vil si at etterforskerens forventinger, forutinntatthet, motiver og følelser ikke skal påvirke etterforskningen på systematisk måte som fører til at vurdering av informasjon avviker fra det som stemmer overens med virkeligheten.

I faglitteraturen omtales begrepene 'heuristikker' og 'kognitive bias', og de mere norske variantene 'kognitive slagsider', 'kognitive snarveier' og 'forenklingsstrategier' (jf. bl.a. Ask, 2013; Ask & Laurence, 2010; Eysenck & Keane, 2005; Fahsing, 2016; Magnussen & Teitgen, 2020; Rachlew,

2009). Begrepene brukes av og til litt om hverandre. Det vil være for omfattende med en grundig redegjørelse av likheter og forskjeller mellom de forskjellige begrepene her, og også utenfor avhandlingens primære anliggende. For enkelhetens skyld vil jeg i det følgende anvende begrepet 'kognitive forenklingsstrategier' og beskrive hvordan disse kan påvirke en etterforskning.

Grunnleggende tar alle de ovennevnte begrepene utgangspunkt i at den menneskelige hjerne for det første kun har kognitiv kapasitet til å behandle en begrenset mengde informasjon av gangen (Cohen & Conway, 2007), og for det andre at vi ofte er i situasjoner hvor vi må håndtere mange og komplekse informasjoner. Siden vi kun har mulighet for å registrere deler av alle de informasjonene vi presenteres for, blir informasjonsbearbeidingen nødvendigvis selektiv. Videre er all menneskelig informasjonsbearbeiding styrt av en iboende trang til å skape mening og forstå situasjonene vi befinner oss i (Ask, 2013, s. 152). Det betyr at vi benytter oss av forskjellige former for kognitive forenklingsstrategier som hjelper oss å få overblikk og bearbeide informasjon på en effektiv måte. I hverdagen er dette ofte en fordel, men i en etterforskningssammenheng er dette problematisk fordi det kan utfordre etterforskerens objektivitet.

Det er som nevnt over beskrevet mange forskjellige former for kognitive forenklingsstrategier i forskningslitteraturen. I KREATIV¹⁶ omtales især *ankring (primacy effect)*, *gruppetenkning* og *bekreftelsesfellen (confirmation bias)*. Ankring innebærer at de første informasjonene typisk tillegges større vekt enn senere informasjoner, og at all senere informasjon tolkes i lyset av de første informasjonene (Granhag & Ask, 2008). Med gruppetenkning menes en motvilje mot å tenke kritisk og utfordre holdningene som er dominerende innenfor gruppen man er en del av (Ask, 2013). Den mest omtalte kognitive forenklingsstrategien er bekreftelsesfellen, som vil si en preferanse for å søke bekreftelser fremfor avkreftelser på ens hypotese (Nickerson, 1998). I etterforskningssammenheng vil bekreftelsesfeller være særlig uttalt i de tilfellene hvor politiet har en mistenkt i en sak. Etterforskeres objektivitet kan påvirkes av at de vil ha en tendens til å a) søke etter informasjon som støtter opp under hypotesen (mistanken), b) tolke ny informasjon i lys av

¹⁶ Det vil si i det upubliserte undervisningsmaterialet som lå til grunn for KREATIV-kurset før revisjonen i 2019.

hypotesen (mistanken), c) ta nøytral informasjon til inntekt for en etablert oppfatning (mistanken) og d) ignorere eller bortforklare informasjon som ikke er forenelig med hypotesen (mistanken).

Ask (2013) beskriver en rekke situasjonelle forhold ved politiets etterforskning som øker risikoen for kognitive forenklingsstrategier. Å etterforske større saker handler nettopp om å innhente, håndtere og bearbeide store mengder av informasjon, hvilket i seg selv kan lede til selektiv informasjonsbearbeiding. Videre har forskning vist at faktorer som tidspress, yrkesnormer og emosjonelle påvirkninger i særlig grad kan utfordre objektiv informasjonsbearbeiding. I en studie av erfarne svenske etterforskere påviste Ask og Granhag (2007) således at økt tidspress førte til at etterforskerne analyserte en sak mindre omhyggelig og systematisk. Når etterforskerne hadde fått et første inntrykk av saken, formet dette inntrykket hvordan de tolket nye beviser, og de var lite tilbøyelige til å endre oppfattelse tross nye beviser som pekte i en annen retning enn det førsteinntrykket tilsa. Etterforskere som ikke jobbet under tidspress var derimot mere fleksible og endret i større grad oppfatning i takt med at de fikk kjennskap til nye beviser. I en annen studie har Ask (2010) vist hvordan samme informasjon kan oppfattes forskjellig alt etter om etterforskerne trodde siktede var skyldig eller ikke.

Objektivitet i avhør er som beskrevet i ovenstående, blitt undersøkt i forbindelse med etterforskeres informasjons-bearbeiding. I forbindelse med avhør har eksperimentell forskning vist, at hvis «avhøreren» trodde den «avhørte» var skyldig, stilte de flere ledende spørsmål, og gikk mere målrettet etter en tilståelse, enn de «avhørere» som ikke hadde samme skyldsantakelse (Kassin et al., 2003; Hill et al., 2008; Meissner & Kassin, 2002). Jakobsson Öhrn & Nyberg (2009) og Nyberg (2010) har analysert avhørsrapporter og dialogutskifter av reelle avhør av siktede i to drapsetterforskninger. Analysene bekrefter ovenstående forskning, idet resultatene viste at etterforskerne tenderte til å søke informasjon, som bekreftet deres hypoteser om hva som var skjedd.

Kassin et al. (2013, s. 45) introduserte begrepet '*forensic confirmation bias*', som er en samlebetegnelse som viser til det at rettslige aktørers forutinntatte forestillinger, forventninger og motiver samt kontekstuelle faktorer påvirker hvordan bevis innhentes, oppfattes og tolkes under en etterforskning. Med «rettslige aktører» i denne forbindelse menes ikke bare etterforskere, men også sakkyndige og andre som er involvert i etterforskning og bevisvurdering.

Kognitive forenklingsstrategier virker ofte på et ikke-bevisst nivå, hvilket betyr at det ikke er mulig å bestemme seg for å være objektiv (Magnussen & Teigen, 2020). Dette er årsaken til at objektivitet i KREATIV betraktes som et normativt ideal det ikke er mulig å etterleve fullt ut. Kunnskap om kognitive forenklingsstrategier kan øke etterforskeres bevissthet i forhold til dette, men kunnskap alene er ikke tilstrekkelig. I tillegg trengs metoder som kan forebygge de psykologiske feilkildene og sikre størst mulig grad av objektiv i etterforskning. Modellen for avhørstaktikk, som er beskrevet i Artikkel 2, er et eksempel på en slik metode. Et annet og nyere eksempel er metoden «strukturert hypoteseutvikling» (Sunde, 2019).

Oppsummerende kan det sies at objektivitet også i KREATIV nesten utelukkende omtales i forbindelse med siktede, mens avhør av fornærmede sjelden nevnes eksplisitt. Objektivitetskravet har imidlertid også betydning for avhør av fornærmede. Kognitive forenklingsstrategier kan således påvirke hvordan fornærmede avhøres og hvordan fornærmedes forklaring vurderes. Videre kan objektivitetskravet ha betydning for kommunikasjonen mellom etterforsker og fornærmede. Det er derfor vesentlig å få kunnskap om hvilken betydning objektivitetskravet kan ha i avhør av fornærmede.

3.1.3 Objektivitet i avhandlingen

I avhandlingens Artikkel 2 har jeg som nevnt undersøkt hvordan etterforskerne som deltok i forskningsprosjektet praktiserte objektivitet i avhør av fornærmede. Jeg har ikke undersøkt hvordan etterforskerne forberedte seg eller tolket og bearbeidet informasjonen som kom frem under de aktuelle avhørene, eller hvorvidt kognitive forenklingsstrategier utfordret etterforskernes objektivitet under disse avhørene.

Det jeg har undersøkt er etterforskernes objektivitetsforståelse og hvordan denne forståelsen kommer til uttrykk i interaksjonen og påvirker kommunikasjonen mellom etterforsker (avhører) og fornærmede (avhørte). Interessen har altså vært hvilken konsekvens praktisering av objektivitetskravet kan få for den mellommenneskelige kontakten mellom etterforsker og fornærmede i avhør. Dette temaet har hittil vært lite utforsket i forskningen.

I Bokkapitlet har jeg undersøkt hvordan myten om falske voldtektsanmeldelser kan påvirke hvordan etterforskere vurderer voldtektanmelderes forklaringer. I Bokkapitlet presenterer jeg

forskning som indikerer at politiets vurderinger av voldtektsanmeldelser kan være påvirket av sosiale skjemaer og bekreftelsesfeller. Dette kan videre føre til at ulike typer ofre oppfattes og behandles forskjellig gjennom hele straffesakskjeden. Jeg argumenterer i Bokkapitlet for at det til dels er voldtektssakenes vanskelige natur som utfordrer objektiviteten og som gjør at etterforskningen i slike saker kan risikere å bli *biased*.

3.2 Empati

3.2.1 Empati i psykologien

I den psykologiske forskningslitteraturen er det hverken enighet om en definisjon av empati eller hva empati innebærer. Det er således blitt hevdet at det finnes like mange definisjoner som det finnes forskere som har forsøkt å definere begrepet (Hodges & Klein, 2001). Hall og Schwartz (2019) påpeker i tråd med dette at mange forskere har uttrykt bekymring over mangelen på en klar og allment akseptert definisjon, og at flere har forsøkt å håndtere de motstridende definisjoner ved å forslå nye definisjoner.

Hall og Schwartz (2019) gjennomgår utbredelsen og mangfoldet av empatidefinisjoner i sin meta-analyse av over 400 forskningsartikler. De beskriver videre at det ikke bare eksisterer mange forskjellige definisjoner, men at det også er uoverensstemmelser mellom definisjoner, og det er til og med fundamental uenighet om så vel definisjoner som måter å måle empati på.

Cuff et al. (2016) har gjennomgått 43 forskjellige definisjoner av empati, og beskriver likeledes at det er uenighet om hva empati innebærer. Basert på deres analyse av de 43 definisjonene, når Cuff et al. (2016) frem til følgende definisjon på empati:

Empathy is an emotional response based on the interaction between the personal disposition of the empathizer and the context, resulting in the perception and understanding of another's emotion with the recognition that the source of the emotion is not one's own. (s. 7)

I sin artikkel diskuterer Cuff et al. (2016) en rekke temaer de forskjellige definisjonene skiller seg fra hverandre på. To av disse mener jeg har særlig relevans for hvordan man kan forstå empati i avhør og for forskningen på empati i avhør. Det ene er hvorvidt empati består av en kognitiv og/eller affektiv komponent, og det andre er hvorvidt empati innebærer en atferdsmessig komponent. Ifølge Cuff et al. (2016) er dette antakelig de mest omdiskuterte temaene om empati.

Den kognitive komponenten består av evnen til å anta den andres perspektiv, til å sette seg i den andres sted og forstå den andres følelser. Den affektive komponenten beskrives noe forskjellig; for eksempel som *å dele følelser* med den andre, eller *å bli smittet av* den andres følelser, eller som en *følelsesmessig reaksjon som vekkes ved at en gjenkjenner den andres følelser* (Cuff et al., 2016). Hall og Schwartz (2019) påpeker at den affektive komponenten er spesielt tvetydig på grunn av dens mange mulige betydninger. De skriver at det *å anta den andres perspektiv* for noen er definisjonen på empati, mens det for andre ansees som en forløper til eller en forutsetning for empati (Hall & Schwartz, 2019, s. 230). Strayer (1987, referert i Cuff et al., 2016, s. 4) har for eksempel foreslått at det er den affektive komponenten som er innholdet i empati, mens den kognitive komponenten er prosessen som dette innholdet dannes igjennom. Ovenstående diskusjon er relevant i en avhørssammenheng ettersom det kan diskuteres om den affektive komponenten er forenelig med etterforskerrollen. Dette vil jeg vende tilbake til i kap. 3.2.5.

Det andre temaet jeg mener er relevant for denne avhandling, er hvorvidt empati medfører en atferdsmessig respons (f.eks. en verbal respons eller en hjelpe-atferd). Ifølge noen definisjoner inngår således bare en affektiv komponent og/eller en kognitiv komponent, mens det i andre definisjoner i tillegg inngår en atferdsmessig komponent. I avhandlingens Artikkel 3 refererer jeg til Davis (2018) og Barrett-Lennard (1981, 2015), som har forsøkt å binde de forskjellige dimensjoner og prosesser ved empati sammen. Hos begge inngår det en ekstra komponent i tillegg til den kognitive og den affektive komponenten, nemlig det at den personen som opplever empati viser det – altså en atferdsmessig komponent.

I Artikkel 3 beskriver jeg Dando og Oxburgh (2016) sin studie, hvor de med inspirasjon fra Barrett-Lennards empatisyklus måler empati ved å oppgjøre etterforskeres empatiske verbale ytringer. I artikkelen stiller jeg meg spørrende til om opplevd empati nødvendigvis fører til en handling eller verbale empatiske ytringer. Omvendt er «empatiske verbale ytringer» i avhør ikke nødvendigvis

uttrykk for opplevd empati, men kan være standardfraser avhører har lært i opplæringen eller en form for instrumentell empati for å få avhørte til å fortelle mere.

3.2.2 Empati og ivaretagelse i avhørsforskningen

Det finnes flere begreper og teorier som adresserer ivaretagelse av den avhørte i avhør. I det følgende vil jeg presentere en rekke begreper og teorier som knytter seg til ivaretagelse og empatibegrepet. Deretter vil jeg kort redegjøre for empatibegrepet i avhørsforskningen.

Holmberg har introdusert begrepene 'human' og 'dominerende' om avhørsstiler (Holmberg & Christianson, 2002; Holmberg, 2004). Den humane avhørsstilen innebærer blant annet at avhørte opplever avhører som empatisk, mens den dominerende avhørsstilen innebærer at avhører blant annet oppleves som utålmodig og brysk. Holmberg fant i sine studier at den humane stilen førte til at avhørte fortalte flere informasjoner, både i avhør av siktede og fornærmede (Holmberg & Christianson, 2002; Holmberg, 2004). Holmberg argumenterer for at '*terapeutisk rettspraksis*' skal få større plass i straffesakskjeden. Teorien om terapeutisk rettspraksis er ikke bare knyttet til avhør, men handler også om at strafferetten som helhet har et terapeutisk potensial og at møtet med politi og rettssystem kan være et trinn i en bearbeidelsesprosess for ofre for kriminalitet (Wexler, 2008; Winick, 2009). Holmberg og Madsen (2014) har eksperimentelt testet den humane avhørsstilen versus den dominante avhørsstilen, og de fant at den humane førte til at forsøkspersonene fortalte flere informasjoner. Kim et al. (2020) har analysert avhør av fornærmede, og fant likeledes at en humane avhørsstil fører til flere informasjoner. Kim et al. sin operasjonalisering av humane avhørsstil er ikke helt lik som Holmberg sin operasjonalisering av humane avhørsstil, men inkluderer også empati.

Fisher og Geiselman (2010) bruker også begrepet '*terapeutisk rettspraksis*', og beskriver hvordan flere elementer fra det kognitive intervjuet kan fremme fornærmedes psykiske helingsprosess. Shepherd et al. (1999) har i tråd med dette argumentert for at flere av elementene i det kognitive intervjuet kan bidra til at avhørte får det bedre psykisk etter avhøret. Shepherd et al. (1999) tar utgangspunkt i sine erfaringer som psykoterapeuter, og hevder det er flere likhetstrekk mellom det kognitive intervjuet og psykoterapeutiske teknikker. De mener blant annet at det er et terapeutisk potensial for fornærmede i å fortelle alt i detaljer fra de(n) aktuelle hendelse(n) og

derived få tilgang til hele minnet om den/dem, slik at fornærmede ikke sitter igjen med bare minnefragmenter fra hendelsen(e).

Elliot et al. (2012, 2014) har undersøkt betydningen av '*prosessrettferdighet*' for fornærmede. I teorien om prosessrettferdighet beskrives kjerneverdier som upartiskhet, respekt, troverdighet og deltakelse som grunnleggende for at borgerne føler seg rettferdig behandlet av politiet. I Elliot et al. (2012, 2014) sin operasjonalisering av prosessrettferdighet inngår at fornærmede opplever politiet som empatisk. Elliot et al. (2012, 2014) fant at verdiene i prosessrettferdighet hadde avgjørende betydning for fornærmedes opplevelse av møtet med politiet, og at dette møtet for noen fornærmede hadde minst likeså stor betydning for dem som utfallet av deres sak.

Hershkowitz (2009) og Blasbalg et al. (2019) bruker begrepene '*rapport*' og '*support*' i sin forskning på avhør av barn. Det engelske '*rapport*' oversettes ofte til norsk som '*kontaktetablering og -vedlikeholdelse*' (som er det mest presise), eller bare som '*kontaktetablering*' (for enkelthets skyld). '*Support*' er langt enklere å finne en norsk ekvivalent, nemlig '*støtte*'. I sine studier undersøkte Hershkowitz (2009) og Blasbalg et al. (2019) blant annet hvilken betydning støtte har når barn avhøres, og fant at avhørers støtte førte til at barn fortalte flere detaljer.

I avhørsopplæringen og avhørslitteraturen er de mest benyttede begrepene '*kontaktetablering*' og '*empati*'. I både PEACE og KREATIV anbefales det således at avhører skaper og vedlikeholder en god kontakt med avhørte, og at avhører utviser empati overfor avhørte for å skape et klima for god kommunikasjon (jf. bl.a. Milne & Bull, 1999; Rachlew & Fahsing, 2015, s. 215).

'Kontaktetablering og -vedlikeholdelse' er et bredere begrep enn '*empati*'. Slik som med '*empati*', finnes det ikke en felles definisjon på '*rapport*' (kontaktetablering) i forskningslitteraturen (Bull & Baker, 2020; Gabbert et al., 2020). Webster (2019, s. 14–16) beskriver hvordan flere av de forskjellige definisjonene av '*rapport*' er innbyrdes motstridende, men peker på at de fleste inkluderer *åpenhet* og *interesse* for den andre. De to begrepene *rapport* og *empati* er relaterte, og *empati* ansees som viktig for etableringen og vedlikeholdelse av en god kontakt mellom avhørte og avhører (Bull & Baker, 2020; Abbe & Brandon, 2014; Dando & Oxburgh, 2016; Fisher & Geiselman, 1992; Kim et al., 2020; Lee & Kim, 2020; St-Yves, 2006).

I en klinisk setting er *rapport* tradisjonelt blitt beskrevet som viktigheten av å etablere en terapeutisk allianse (Webster, 2019, s. 14). I avhørsforskningen og -litteraturen har blant annet Risan et al. (2018), Risan og Madsen (2019) samt Collins og Carthy (2019) referert til Tickle-Degnen og Rosenthal (1990) sitt teoretiske rammeverk. Tickle-Degnen og Rosenthal (1990) beskriver *rapport* som bestående av tre nonverbale komponenter, nemlig gjensidig «oppmerksomhet», «positivitet» og «koordinering». Collin og Carthy (2019) har således studert sammenhengen mellom *rapport* og antall relevante informasjonen i avhør av siktede, og fant at oppmerksomhet og koordinering korrelerte med flere informasjonen, mens positivitet ikke gjorde det.

3.2.3 Forskning på empati i avhør

De siste to tiårene har det vært en voksende forskningsinteresse for empati i avhør, og det er gjort forskjellige forsøk på å operasjonalisere og måle empati i avhørsforskningen.

En type forskning består av intervjustudier. Holmberg har som nevnt intervjuet både fornærmede og innsatte (Holmberg, 2004; Holmberg & Christianson, 2002). Også Kebbell et al. (2006) har intervjuet innsatte. Maddox et al. (2011) gjennomførte en spørreundersøkelse blant voldtekts anmeldere, og de fant for det første at det var sammenheng mellom opplevd empati i avhør og senere PTSD-symptomer hos voldtekstanmeldere, og for det andre at det var sammenheng mellom opplevd empati og den fornærmedes ønske om å gå videre med anmeldelsen. Alle disse studiene gir innsikt i om avhørte opplevde etterforskerne som empatiske, men man får strengt tatt ikke svar på om etterforskerne faktisk var empatiske. Studiene sier altså ikke noe om hvorvidt etterforskerne var autentisk empatiske eller lot som om de var det, eller om avhørerne gjorde noe annet som avhørte tolket som uttrykk for empati.

En annen type forskning er analyse av transkriberte reelle avhør. Oxburgh og Ost (2011) har utviklet et kodningsskjema for å måle empati i avhør basert på de teoretiske prinsippene i Baret-Lennard (1981) sin empatisyklus. Denne modellen inneholder følgende fire variabler som ansees som sentrale for empatiske interaksjon mellom avhører og avhørte: 1) *empathic opportunities* (når den avhørte indikerer at noe er vanskelig), 2) *empathic continuers* (oppfølgingsempati, det vil si når og hvis etterforskeren responderer på 1 som en mulighet for å utvise empati), 3) *empathic terminators* (når avhører ikke responderer på 1 som en mulighet) og 4) *spontaneous empathy* (når

avhører uttrykker forståelse uten at den avhørte selv har invitert til det). Med utgangspunkt i dette skjemaet har Oxburgh et al. (2012) og Oxburgh et al. (2013) analysert transkripsjoner av avhør av personer som var siktet for seksuelle lovbrudd. Forskerne undersøkte sammenhengen mellom spørsmålstyper, bruk av empati og antall relevante informasjon, men de fant ikke noen sammenheng mellom empati og antall informasjon.

Dando og Oxburgh (2016) har likeledes analysert transkripsjoner av avhør av siktede og har videreutviklet på kategoriene i empatisyklusen. De deler *spontaneous empathy* (spontanempati) og *continuer-empathy* (oppfølgingsempati) inn i «forståelse» (f.eks. ved å si «jeg forstår at dette er vanskelig for deg») og «trøst» (f.eks. tilby kaffe, en pause e.l.). Resultatene viser at spontanempati var den formen for empati etterforskerne utviste mest hyppig, og at etterforskerne overså flere muligheter for å utvise empati. I Artikkel 3 redegjør jeg nærmere for Dando og Oxburgh-studien (2016) og for hvordan jeg bygger videre på kategoriene i denne.

Webster (2019) har studert videopptak av avhør av voksne voldtekts anmeldere. Han så på sammenhengen mellom spørsmålstyper, etterforskerens oppmerksomhet (*attentiveness*) og antall relevante informasjon. Etterforskerens oppmerksomhet var definert som kontaktetablering og bruk av empati, og for å måle empati brukte Webster de ovennevnte kategoriene utviklet av Oxburgh og Ost (2011) og Dando og Oxburgh (2016). Webster (2019) kodet også nonverbal empati i sin studie; det er dog ikke redegjort for hvordan nonverbal empati ble kodet, annet enn at det presenteres et eksempel på nonverbal empati (etterforsker rekker den fornærmede en boks med papirtørklær). Resultatene i Websters studie (2019) viste at etterforskerne ikke utviste mye empati. Videre viste resultatene at det ikke var sammenheng mellom etterforskernes oppmerksomhet og antall relevante informasjon. På bakgrunn av denne studien og empatiforskningen generelt diskuterer Webster et al. (2020) problemer med empatibegrepet, både når det gjelder å definere det, hvordan det skal måles og kodes i forskning og hvordan et så komplekst begrep kan implementeres i praksis.

Andre studier av empati er gjennomført ved å intervju etterforskere. Baker et al. (2020) undersøkte for eksempel hvordan etterforskere i en rekke europeiske land definerer empati, og fant at *appreciating emotions* var den mest anvendte definisjonen. Oxburgh et al. (2015)

undersøkte via spørreskjema blant annet hvordan 90 etterforskere definerte empati, og fant at de ikke var i stand til å gi en klar og tydelig definisjon.

Tidmarsh et al. (2019) undersøkte australske etterforskernes oppfattelse av avhør av ofre for seksuallovbrudd, etter at etterforskerne hadde gjennomgått opplæring i etterforskning i disse saker. I studien fylte 41 etterforskere ut et spørreskjema, og resultatene viste at de vurderte empati, kommunikasjon og en åpen tilgang som viktige faktorer i avhør av denne gruppen fornærmede.

3.2.4 Empati og kontaktetablering i avhør av henholdsvis siktede og fornærmede

Som beskrevet over har det vært forsket på kontaktetablering og empati i avhør av fornærmede, men det har vært størst forskningsmessig interesse når det gjelder empati i avhør av siktede.

Dette kan forklares med at siktede tradisjonelt ansees for å være vanskeligst å avhøre.

Vanderhallen og Vervaeke (2014) skriver således at det som utgangspunkt er imot siktetes interesse å forklare seg til politiet. Derfor er det viktig, men også mere utfordrende å skape best mulige rammer for kommunikasjon med denne gruppen. Vitner og fornærmede vil derimot ofte ha samme interesse som politiet, og vil altså derfor samarbeide. Vanderhallen og Vervaeke (2014) peker videre på at det er mere ubehagelig for siktede enn for fornærmede og vitner å bli avhørt av politiet, og henviser til studier som har vist at siktede personer opplever mere angst og føler seg mindre respektert av politiet enn det vitner gjør.

Dando og Oxburgh (2016) analyserte i sin studie avhør av siktede som er mistenkt for å ha begått seksuallovbrudd. De begrunner dette valget med at seksuallovbrytere ansees som den mest utfordrende gruppen å avhøre. For det første vil mange etterforskere oppleve det som vanskelig å utvise empati overfor personer som er mistenkt for å ha begått seksuallovbrudd. For det andre vil det være vanskelig for denne gruppen siktede å fortelle om sine handlinger nettopp på grunn av det sosiale stigmaet som knytter seg seksuallovbrudd.

Spørsmålet er om antakelsen om at det å utvise empati overfor siktede i avhør er vanskelig, mens empati i forbindelse med avhør av vitner og fornærmede er enkelt, er en forenkling.

Resultatene i avhandlingens Artikkel 1 og Artikkel 2 viser at etterforskere kan oppleve forskjellige former for begrensninger for det å være støttende og empatiske i avhør av fornærmede. For det første skal politiet leve opp til rettslige krav om objektivitet, hvilket begrenser hvor empatiske og anerkjennende de kan være. En annen begrensning er kognitiv kapasitet – det er krevende for en etterforsker å både lytte til innholdet i en forklaring og fokusere på den aktuelle saken, og samtidig være oppmerksom på det emosjonelle innholdet i det avhørte forteller og på avhørte som person. For det tredje kan etterforskere være i tvil om hva som er den beste måten å respondere på overfor en person som er traumatisert.

Fornærmede vil i mange tilfeller oppleve det som vanskelig å fortelle om det de har observert eller vært utsatt for (Fisher & Geiselman, 2010). I tillegg kan avhørte være traumatisert og føle skyld og skam over det som har skjedd dem og deres egne handlinger knyttet til det kriminelle forhold. Dette gjelder i særlig stor grad i saker om seksuallovbrudd hvor avhørte veldig detaljert skal gjengi hva de har vært utsatt for, og nettopp dette store fokuset på at avhørte skal fortelle om de(n) aktuelle hendelse(n) i detaljer kan være belastende, især når den fornærmede er traumatisert (Webster, 2019, s. 157).

Dette peker til sammen på at det kan være utfordrende å finne den rette balanse mellom hensynet til det å oppklare en sak og være objektiv på den ene siden og det å ivareta fornærmedes behov på den andre.

Det rettslige formålet med avhør er å få pålitelige detaljerte forklaringer fra avhørte, og som det fremgår av ovenstående har forskning på betydningen av kontaktetablering og empati i avhør ofte hatt som formål å undersøke om dette øker antall informasjon som kommer frem under et avhør (Holmberg & Christianson, 2002; Holmberg, 2004; Oxburgh & Ost, 2011; Oxburgh et al., 2012; Oxburgh et al., 2013; Walsh & Bull, 2012). Men spørsmålet er om dette fokuset på antall informasjon er for snevert. Som allerede beskrevet kan møtet med politiet ha betydning i et større perspektiv, nemlig for fornærmedes opplevelse av prosessrettferdighet og tillit til rettssystemet. Forskningen til Elliot et al. (2013, 2014) og Holmberg (2004) på fornærmedes opplevelse av å bli avhørt ut fra teoriene om prosessrettferdighet og terapeutisk rettspraksis, er derfor interessant.

3.2.5 Er empati forenelig med etterforskerrollen?

På tross av at det i avhørslitteraturen er bred enighet om at det å utvise empati overfor avhørte er å anbefale, er empatibegrepet i en avhørskontekst ikke veldefinert (Abbe & Brandon, 2014; Baker et al., 2020; Dando & Oxburgh, 2016; Webster et al., 2020). Vanskelighetene med å nå frem til en felles entydig definisjon av empati og hvordan empati skal operasjonaliseres, er på sitt vis ikke overraskende i og med at det som beskrevet heller ikke i den psykologiske forskningen finnes en felles definisjon. I tillegg er empatibegrepet hentet fra terapeutisk praksis, som på mange områder skiller seg fra avhørpraksis. Dette krever at definering og operasjonalisering av 'empati' i overføringen må tilpasses en avhørssammenheng.

Som beskrevet ble PEACE utviklet i nært samarbeid med psykologer (Bull, 2019; Bull & Baker, 2020; Milne et al., 2007), hvilket kan forklare hvorfor begreper som 'kontaktetablering' og 'empati' har en så stor plass i avhøringsopplæringen. Når Milne og Bull, som begge er utdannet psykologer, i boken *Investigative interview: Psychology and Practice* fra 1999 skriver at avhører skal utvise empati, henviser de til Carl Rogers¹⁷ (1975), grunnleggeren av klientsentrert terapi.

Et viktig spørsmål er om en empatisk tilnærming i avhør er forenelige med etterforskerrollen. Fisher og Geiselman (2010) omtaler forskjellen mellom terapi og avhør som følger:

Therapists are in the business of helping people to feel better. They care mainly about the “narrative truth” (what the patient believes to be true) that might give closure or catharsis to the patient (Cohler, 1994). In contrast, forensic investigative interviewers are concerned with the “historical truth” (reality) and any therapeutic value would be an added benefit if that could be achieved in the process. (s. 325)

I tråd med dette redegjør Faller (2007) for en rekke forskjeller mellom avhør og terapi når det gjelder overgrepsutsatte barn. Faller peker blant annet på at i avhør må etterforskere være nøytrale og bare søke fakta, mens man i en klinisk sammenheng kan og skal være mere støttende og er mere interessert i hvordan overgrepet/overgrepene har påvirket barnet (Faller, 2007, s. 6).

¹⁷ Rogers forfektet at empati – eller en *emphatic way of being* – var en helt sentral komponent i psykoterapien.

Resultatene i avhandlingens empiriske artikler viser at nettopp dette fokuset på den «historiske sannhet» har betydning for hvor empatiske etterforskere opplever at de kan være overfor avhørte i avhør.

I et avhør, som er omtalt i Artikkel 1, forteller en ungdom om hvordan hun var overbevist om at hun kom til å dø under Utøya-angrepet. Mens hun forteller om dette er etterforskeren opptatt av å skrive notater og responderer ikke på det ungdommen forteller. I stedet følger etterforskeren opp med et spørsmål som ikke berører ungdommens fryktopplevelse. Da jeg under forskningsintervjuet spilte av denne sekvensen for etterforskeren, mente han selv at han burde ha respondert på avhørtes dødsfrykt og vært mere støttende. Men fordi han var så opptatt av «saken» og «relevant og pålitelig informasjon» og «det å stille de korrekte oppfølgende spørsmål», hadde han ikke fått med seg det emosjonelle innholdet i ungdommens forklaring under avhøret. En årsak til at det kan være utfordrende å oppfatte fornærmedes behov for ivaretagelse og reagere empatisk, er altså at det kan være kognitivt krevende for avhører å både ha fokus på saken og på personen.

I en terapisisituasjon derimot, kan terapeuten konsentrere seg om å fokusere på klienten som sådan og det emosjonelle innholdet i det klienten forteller – det er terapeutens primæroppgave. Terapeuten skal ikke som etterforskeren samtidig sette avhørtes forklaring i sammenheng med sakens øvrige opplysninger og sikre at alle aspekter er belyst. Videre trenger ikke terapeuten å være veldig bevisst på å ikke stille ledende spørsmål, og terapeuten skal heller ikke protokollføre klientens forklaring med samme presisjonsnivå som etterforskeren skal protokollføre avhørtes forklaring. Alt dette betyr at etterforskere ikke har samme mulighet som psykologer til å lytte og respondere på en empatisk måte. Resultatene i Artikkel 1 og Artikkel 2 viser at forståelsen av objektivitetskravet til etterforskerne som deltok i forskningsprosjektet nettopp førte til at de ikke kan forholde seg ukritisk til fornærmede, og at det igjen kan føre til at etterforskerne er tilbakeholdene med å respondere hvis en fornærmet uttrykker skyldfølelse.

Oxburgh og Ost (2011, s. 181) henviser i sin artikkel til Greensons (1967) definisjon av empati, som er: «[...] to 'share and experience' the feelings of another human being». Som Oxburgh og Ost påpeker, kan det være vanskelig, og også upassende, hvis etterforskere opplever og deler en siktet persons følelser for et offer. Oxburgh og Ost foreslår derfor en mere moderat form for empati for

etterforskerrollen, nemlig: «A reaction of one individual (e.g., the police officer) to the observed experiences of another (e.g., the suspected offender)» (2011, s. 181).

Fisher og Geiselman (1992) sammenlikner teknikker etterforskere bør benytte seg av i avhør med teknikker terapeuter benytter seg av i terapi. Men de peker på en vesentlig forskjell, nemlig at politiet ofte bare har et møte med avhørte, mens terapeuter kan bygge opp en relasjon til sine klienter over flere møter. Politiet kan derfor ikke bruke de samme sofistikerte og tidskrevende teknikkene som terapeuter kan, men må benytte seg av teknikker som er lette å implementere, og de peker i denne forbindelse på det å utvise empati overfor avhørte. Men Fisher og Geiselman (1992, 2010) beskriver flere måter å utvise empati på som er uforenelige med fremgangsmåtene som norske etterforskere er opplært i og som etterforskerne som deltok i forskningsprosjektet praktiserte. For eksempel anbefaler Fisher og Geiselman (2010, s. 326) at hvis fornærmede uttrykker skyldfølelse og bebreider seg selv, så skal etterforskeren forsikre dem om at det er gjerningsmannens atferd som er sakens anliggende, ikke fornærmedes. Videre skriver Fisher og Geiselman (2010, s. 326) at med mindre det er noe som peker på at den fornærmede ikke taler sant, skal etterforskeren behandle den avhørtes forklaring som en sann forklaring. Hvis den fornærmede ikke er uskyldig, men faktisk er involvert i den kriminelle handlingen, vil dette komme frem i den videre etterforskningen; den avhørte kan da avhøres på nytt og foreholdes de nye opplysningene. Hvis den fornærmede er uskyldig og møtes med skepsis, kan det ødelegge samarbeidet – derfor skal konfronterende, kritiske spørsmål unngås.

I et forsøk på å tilpasse empatibegrepet til en avhørskontekst, foreslår Baker et al. (2020) begrepet '*investigative empathy*', som primært består av den kognitive komponenten. Bull og Baker (2020) argumenterer for at henholdsvis kognitiv og affektiv empati kan plasseres i hver sin ende av et kontinuum. Bull & Baker (2020) peker på, at det vil kunne utfordre objektiviteten og den skeptiske tilnærmingen en etterforsker må ha, hvis han/hun beveger seg for langt over i den affektive enden av empati. Derfor mener de at etterforskeres empati bør ligge i midten av dette kontinuumet.

Begrepet '*investigative empathy*' gir muligens svar på hvordan etterforskere mentalt skal forholde seg empatisk til avhørte. Begrepet gir imidlertid i mindre grad svar på hvordan etterforskere kan respondere empatisk på det avhørte forteller. Bull og Baker (2020, s. 57–59) gir et par eksempler

fra et reelt avhør av en siktet person som illustrerer denne formen for empati; et er at avhører gir siktede informasjon om hvor vedkommende kan henvende seg hvis han skulle trenge hjelp.

Resultatene i Artikkel 1 viste at etterforskerne som deltok i forskningsprosjektet nettopp var trygge på og i stor grad utviste denne formen for empati ("*investigative empathy*"). Derimot var de tilbakeholdende når avhøret omhandlet hendelsesforløpet som var under etterforskning – dels på grunn av kravet om objektivitet og dels fordi de hadde fokus på saken. Men det kan være vanskelig for avhørte å fortelle om opplevelser, tanker og følelser knyttet til den hendelsen det er spørsmål om, og nettopp derfor kan det være viktig i denne fasen av et avhør at avhørte får en form for empatisk respons fra avhører.

Resultatene i Artikkel 3 viste at de fire analyserte avhørene var karakterisert av samarbeid mellom avhører og avhørte, og at de fire etterforskerne gjorde mye som kan tolkes som empati og ivaretagelse i disse avhørene. Men jeg peker i artikkelen på at fremgangsmåtene til dels var mulig på grunn av den spesielle saken, hvor både skyldspørsmålet og fornærmedes status var avklart før avhørene ble foretatt. Samme form for samarbeid og fravær av kritiske spørsmål vil ikke være mulig i saker hvor hendelsesforløpet og fornærmedes rolle(r) i større grad er uavklart.

I Artikkel 3 beskrev jeg den manglende konsensusen i den psykologiske litteraturen og i avhørslitteraturen omkring definisjonen av empati, og jeg beskrev utfordringene knyttet til det å måle empati i avhør. I artikkelen forslår jeg derfor at empatibegrepet enten byttes ut med andre begreper, eller at det beskrives tydeligere hvordan empati kan operasjonaliseres i avhør. Jeg forslår at empatibegrepet erstattes med a) '*å vise forståelse*' for avhørtes situasjon og hvordan avhørte har det både under avhøret og generelt og b) '*å vise interesse*' for avhørte som person og for hvordan avhørte opplevde den aktuelle hendelse. Disse begrepene forutsetter den kognitive komponenten, men ikke den affektive komponenten av empati. Hvis man i politiopplæringen ønsker å fastholde bruken av begrepet empati, er det behov for at det presiseres hvilken form for empati som menes og hvordan den kan operasjonaliseres. Jeg mener at jeg med ovenstående gjennomgang og diskusjon har underbygget Artikkel 3 sine poenger.

3.3 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg presentert de to sentrale begrepene 'objektivitet' og 'empati', og gjennomgått begrepene teoretiske forankring. Formålet har vært å redegjøre for objektivitetskravets rettslige forankring og forståelsen av objektivitet i etterforskningsmessig sammenheng og i politiets avhørsopplæring. I kapitlets andre del har jeg avdekket forskjellige problemer med å definere 'empati' generelt i forskningen og særlig i relasjon til avhør. Jeg har presentert noen overordnede diskusjoner om hva 'empati' er som har særlig relevans for empati i avhør. Videre har jeg argumentert for at det knytter seg problemer til empatibegrepets anvendelse i avhørsopplæringen og i avhørsforskningen, og at problemene blant annet kan skyldes at empatibegrepet er hentet fra en klinisk praksis hvor formålet er et helt annet enn med avhør.

4. METODOLOGI

I dette kapitlet vil jeg først redegjøre for mitt vitenskapsteoretiske ståsted og min forskerposisjon. Deretter vil jeg beskrive datagrunnlaget og de metodiske tilnærminger, samt analysestrategiene i avhandlingens tre artikler. Jeg vil særlig drøfte mulige fordeler og mulige begrensninger ved forskningsdesignet. Videre vil jeg drøfte hvordan jeg som forsker kan ha påvirket forskningsprosessen underveis – fra prosjektskisse, via innhenting av empiri, til tolkningene av empirien.

Prosjektperioden har strukket seg over lang tid, og jeg vil derfor redegjøre kronologisk for hvert trinn og beskrive sammenhengen mellom avhandlingens tre artikler og Bokkapitlet om voldtekstanmeldelser. I tillegg vil jeg diskutere hvilken betydning det kan ha for avhandlingens resultater at datamaterialet er fra 2011. Dernest vil jeg diskutere forskningsresultatenes troverdighet, konsistens, transparens og overførbarhet. Siden datamaterialet for de tre empiriske artikler er spesielt, vil jeg bruke mest plass på å diskutere overførbarheten. Avslutningsvis vil jeg redegjøre for noen etiske overveielser og utfordringer i forbindelse med dette forskningsprosjektet.

4.1 Vitenskapsteoretisk ståsted

Avhandlingens tre empiriske studier er kvalitative og mitt utgangspunkt er et fenomenologisk-hermeneutisk vitenskapsteoretisk ståsted.

Det er flere grunner til at jeg har valgt å benytte meg av kvalitative metoder. Som nevnt er begreper som 'objektivitet' og 'empati' sentrale i politiets avhørsopplæring, men lite utforsket. Det er heller ikke veldefinert hvordan disse to begrepene skal praktiseres i avhør av fornærmede. Jeg har derfor valgt å benytte kvalitative intervjuer og observasjon som forskningsmetode.

Kvalitative studier er godt egnet til å utforske meningsinnholdet i sosiale fenomener og samhandling mellom mennesker, slik dette oppleves for de involverte selv innenfor sin naturlige sammenheng (Malterud, 2017, s. 31). Formålet med avhandlingens tre empiriske studier var å få

innsikt i etterforskernes subjektive erfaringsverden, nærmere bestemt hvordan de praktiserer objektivitet og empati i avhør og hvordan de håndterer de potensielle dilemmaene mellom de motstridende kravene som henholdsvis 'objektivitet' og 'empati' bærer med seg.

At studien er fenomenologisk-hermeneutisk innebærer for det første at jeg gjennom intervjuer og observasjon har forsøkt å få en helhetlig forståelse av hvordan etterforskere forstår og praktiserer objektivitet og empati i avhør av fornærmede personer. Jeg har tatt utgangspunkt i etterforskernes egen forståelse av egen praksis og tolket dette i lys av konteksten denne praksis opptrer i, som i denne sammenhengen er den rettslige forankringen og politiets avhørsopplæring (Fredlund & Dahlager, 2011, s. 67–88; Grønmo, 2004, s. 373–375). For det andre innebærer tilnærmingen at jeg som forsker ikke søker å eliminere min egen forforståelse av feltet. Som Gadamer forstår jeg forforståelse, eller fordom, som forståelsen vi har av et fenomen før vi går inn i en forståelsesprosess. Forforståelser er alltid tilstedeværende og en nødvendig betingelse for å kunne forstå noe samtidig som de er foranderlige (Juul, 2012, s. 122–137; Pahuus, 2008, s. 150–152). Det vil si at jeg er i aktiv samhandling med forskningsfeltet og har brukt min erfaring og forforståelse på alle trinnene i forskningsprosessen (Dahlager & Fredlund, 2012). Samtidig har jeg forsøkt å forholde meg åpen og være parat til å utfordre og endre min forståelse hele veien.

4.2 Min bakgrunn

Jeg er utdannet psykolog. 2004–2012 var jeg ansatt i Rigspolitiet på den danske politiskolen, og i perioden 2007–2011 på det daværende Politiets Videnscenter¹⁸. Jeg har blant annet vært med å utvikle avhørsopplæringen på grunnutdanningen og på videreutdanningen til det danske politiet, og jeg gjennomførte to forskningsprosjekter om dansk politis avhørspraksis (Jakobsen, 2007; Jakobsen, 2010). I denne forbindelse oppholdt jeg meg i lengre perioder på seks forskjellige politistasjoner, hvor jeg var til stede og observerte til sammen 70 avhør politiet gjennomførte. Jeg gjorde lydopptak av disse avhørene, og transkriberte og analyserte 36 av dem. Jeg har også i

¹⁸ «Politiets videnscenter» i Danmark eksisterte i perioden 2007–2014 i forbindelse med at den danske politiutdanningen en kort periode søkte om og ble akkreditert som en profesjonsbachelor.

forbindelse med undervisning i avhør observert mange lyd- og videoopptak av avhør av både barn og voksne.

I forbindelse med min ansettelse i dansk politi har jeg siden 2006 hatt kontakt med avhørsfagmiljøet i Norge, og i 2012 ble jeg ansatt på PHS som fagansvarlig for avhørsopplæring på etter- og videreutdanningen. Jeg har i denne forbindelse ledet arbeidet med å utvikle to avhørsstudier på etter- og videreutdanningen, ledet arbeidet med å revidere KREATIV-opplæringen, og undervist på flere utdanninger om vitnepsykologi og avhørsmetodikk. I forbindelse med min ansettelse ved PHS, har jeg observert omkring 60 lyd og bilde opptak av avhør.

4.2.1 Forskningsposisjon

Brown (1996) har beskrevet fire forskjellige posisjoner som en politiforsker kan ha ut fra relasjonen vedkommende har til politiorganisasjonen. I politiforskningen er det vanlig at forskeren beskriver sin tilknytning til politiorganisasjonen ved å plassere seg i en av de fire posisjonene ettersom plasseringen kan ha noen implikasjoner for forskningsprosessen. Jeg vil i det følgende kort presentere disse fire posisjonene og diskutere fordeler og ulemper ved min egen posisjon og tilknytning til feltet.

En *inside-inside-posisjon* viser til forskere som selv er politiutdannet og fortsatt er ansatt i politiorganisasjonen, men nå som forsker. Dette kan enten være i forbindelse med egen akademisk karriere eller forskning bestilt og utført på vegne av et departement, distrikt eller direktorat. *Utside-inside-posisjonen* viser til forskere som har politibakgrunn, men som ikke lenger er ansatt i politiet. En *inside-utside-forsker* er ikke selv utdannet politi, men er formelt tilknyttet politiorganisasjonen gjennom ansettelse eller oppdrag. *Utside-utside-forskere* er ikke selv utdannet politi og har ikke noen formell tilknytning til politiet, men er typisk ansatt på et universitet.

Som beskrevet over har jeg ikke politibakgrunn, men er ansatt på PHS, som driver med utdanning og forskning. PHS er et særorgan underlagt Politidirektoratet (POD), og eies og finansieres av Justis- og beredskapsdepartementet. Jeg vil derfor plassere meg som inside-utside-forsker.

Ifølge Sheptycki (1994) er en ulempe ved for tett tilknytning til politiorganisasjonen at institusjonelle bindinger kan minimere forskerens kritiske blikk på institusjonen det forskes på. Dette vil særlig gjelde innside-innside-forskere, men kan også gjelde innside-utside-forskere. Som ansatt på PHS har jeg en tettere tilknytning til politiet enn utside-utside forskere og doktorgradsstipendiater ansatt på et universitet vanligvis vil ha til feltet de forsker på.

Avhandlingen er ikke bestilt av PHS eller POD, og jeg har ikke merket til noen former for institusjonelle bindinger eller bestemte forventninger til min forskning fra hverken PHS eller POD. Men jeg har en tett tilknytning og lojalitet til avhørsfagmiljøet, og jeg har truffet og vil fremover treffe flere av etterforskerne som deltok i forskningsprosjektet avhandlingen bygger på i forskjellige faglige sammenhenger. De bindingene jeg har kjent på er altså ikke av formell karakter, men snarere av personlig karakter. Jeg har tenkt at jeg nok ville ha syntes at det hadde vært ubehagelig hvis jeg hadde fått innblikk i en uetisk og dårlig praksis, og at jeg derfor hadde måttet fremstille de deltakende etterforskeres praksis i et veldig negativt lys. Dette ble forsterket av at etterforskerne som deltok fortalte under forskningsintervjuene at de ønsket å gjennomføre gode avhør og ta hensyn til ungdommene.

Holgersson og Knutsson (2012) skriver at tilknytning til en politiorganisasjon har konsekvenser for en grunnleggende forutsetning for å bedrive politiforskning, nemlig for tilgangen til den aktuelle politiorganisasjonen og data. Det er NKVTS som har søkt om og fått tilgang til datamaterialet, og det er gjennom samarbeidet med NKVTS, og ikke i kraft av min ansettelse på PHS, at jeg fikk tilgang til dette. Men på den andre side var en av årsakene til at nettopp jeg ble invitert inn i prosjektet at jeg er ansatt på PHS og at forskningsresultatene derved vil kunne bidra til å kvalifisere avhørsutdanningene.

Holgersson og Knutsson (2012) peker videre på at tilknytningen til feltet kan ha betydning for hvordan forskeren blir møtt av politiansatte og for hva politiansatte gir forskeren innblikk i. Tilknytningen har også betydning for forskerens forutsetninger for å forstå kulturen som vedkommende forsker på. Som beskrevet over hadde jeg allerede omfattende teoretisk kunnskap om feltet, og jeg hadde truffet mange etterforskere og observert avhør i jobbsammenheng før jeg ble doktorgradsstipendiat. Jeg har dog aldri selv gjennomført et avhør eller jobbet som etterforsker, og har således ikke personlig erfaring med å foreta avhør – hvilket gjør at jeg ikke kan

få et innenfraperspektiv på de deltagende etterforskernes praksis, slik jeg hadde kunnet hvis jeg selv tidligere hadde jobbet som etterforsker. Jeg har imidlertid ikke opplevd at jeg har blitt møtt med motstand. Tvert imot har jeg opplevd at alle etterforskerne som deltok i prosjektet var imøtekommende og fortalte åpent om sin praksis.

Jeg mener at min forforståelse først og fremst har vært en fordel i arbeidet med avhandlingen. Jeg kjenner til fagterminologien, formålet med etterforskning og avhør og jeg har god kjennskap til etterforskernes avhørsopplæring. Dette hjalp meg å forstå etterforskernes faglige begrunnelser og gjorde at jeg kunne stille relevante oppfølgingsspørsmål.

Svakheten ved å ha mye forhåndskunnskap kan dog være at det er forhold forskeren tar for gitt og ikke undrer seg over eller stiller spørsmål ved. Malterud (2017, s. 155) advarer mot den feltblindhet man som forsker kan ha i et felt man kjenner godt. Jeg har nok tatt ting som andre ville ha undret seg over for gitt. En annen konsekvens av mye forhåndskunnskap og det å ha en felles forståelse med sine informanter, var at det i noen tilfeller virket kunstig å spørre om enkelte ting og be informantene om å utdype svar. Noe av det jeg spurte om kunne nemlig virke innlysende for en som kjenner til avhør, og i flere tilfeller visste jeg da også svaret. Men siden jeg ønsket å få frem informantenes beskrivelser, og være sikker på at jeg ikke tok noe for gitt, stilte jeg flere ganger spørsmål som fikk meg til å fremstå som «dummere» og mere kunnskapsløs enn jeg er. Av og til forklarte jeg dette for informantene – at jeg nok forstod hva de mente og trodde jeg visste hva de ville svare, men at jeg ønsket å høre om deres refleksjoner fra dem selv.

4.3 Datamateriale, utvalgsstrategi og søknadsprosess for de tre empiriske artiklene

4.3.1 Forskningsprogrammet «Terrorangrepet»¹⁹

Avhandlingens tre artikler er en del av et delprosjekt: «Rettsprosessens innvirkning på Utøya-ungdommens psykiske helse»²⁰, som igjen bygger på et større pågående prosjekt «Terrorangrepet.

¹⁹ Se <https://www.nkvts.no/forskningsprogram/terrorangrepet-forskningsprogram/>

²⁰ <https://www.nkvts.no/prosjekt/terrorangrepet-22-juli-rettsprosessens-innvirkning-pa-utoya-ungdommens-psykiske-helse/>

Opplevelser og reaksjoner hos de som overlevde på Utøya»²¹. I det følgende vil jeg først kort beskrive disse to overordnede prosjekter, og deretter vil jeg beskrive datamaterialet og fremgangsmåten som ble benyttet i datainnhenting til de tre artikler i denne avhandlingen.

I 2011 ga Helsedirektoratet NKVTS i oppdrag å utarbeide et forskningsprogram etter terroranslagene den 22. juli 2011. Forskningsprogrammet består av følgende tre overordnede prosjekter: 1) Hva terroren gjør med den norske befolkningen, 2) Opplevelser og reaksjoner hos ansatte i regjeringskvartalet og 3) Opplevelser og reaksjoner hos de som overlevde Utøya (Utøya-studien).

Utøya-studien er longitudinell og består foreløpig av tre runder med forskningsintervjuer av ungdommer, som var på Utøya og som var minst 13 år under angrepet. 490 ofre for terrorangrepet den 22. juli 2011 ble spurt om de ville delta i studien, og i den første intervjurunden valgte 325 ungdommer å delta. Disse intervjuene ble foretatt 4–5 måneder etter terrorangrepet, og i denne første intervjurunden ble ungdommen blant annet stilt spørsmål om deres traumeeksponering på Utøya, traumereaksjoner i tiden etter og om deres erfaringer av å bli avhørt av politiet.

Resultatene fra den første intervjurunden viser at over 70 % av de som hadde vært på Utøya hadde symptomer på depresjon eller angst, og nesten halvparten hadde symptomer som tilsa at de hadde eller var på grensen til ha PTSD ca. fire måneder etter hendelsen (Dyb et al., 2014).

320 av ungdommene som deltok i den første intervjurunden var blitt avhørt av politiet, de fleste innen 2 måneder etter terrorangrepet. Flertallet av disse ungdommene angav at de ikke hadde opplevd politiavhøret som belastende (72,6%), mens 27,4% hadde opplevd det som belastende i mere eller mindre grad (Langballe & Schultz, 2016).

Hovedmålet med delprosjektet «Rettsprosessens innvirkning på Utøya-ungdommens psykiske helse» har vært å fremskaffe kunnskap om hvordan ungdommen opplevde politiavhør og rettsaken etter terrorangrepene, og kunnskap om hvordan de ulike profesjonelle aktørene innen

²¹ Se <https://www.nkvts.no/prosjekt/terrorangrepet-opplevelser-og-reaksjoner-hos-de-som-overlevde-pa-utoya/>

politiet og rettssystemet forstod og utøvde sin rolle i gjennomføringen av avhørene og rettsbehandlingen i terrorsaken.

Avhandlingens tre artikler omhandler politiet rolleforståelse og fremgangsmåter.

4.3.2 Datamaterialet i avhandlingens tre artikler

Datamaterialet i avhandlingens tre artikler består av 20 lyd- og bildeopptak (videoopptak) av politiavhør av overlevende ungdommer fra Utøya samt kvalitative intervjuer med de 18 etterforskerne som foretok disse 20 avhørene. Det var to etterforskere som foretok to avhør, og 16 etterforskere som foretok et avhør.

I tillegg har jeg lest samtlige transkripsjoner av forskningsintervjuene av ungdommene for å få innblikk i hvordan de hadde opplevd det å gjennomgå politiavhør. Disse intervjuene hadde blitt gjennomført før jeg kom inn i prosjektet, men jeg hadde tilgang til dem gjennom samarbeidet med NKVTS.

I første omgang ble 30 politiavhør valgt ut etter følgende kriterier vedrørende avhørte: (a) de yngste, (b) de mest traumeeksponerte, og (c) de mest traumatiserte ungdommer som overlevde terroranslaget på Utøya. Avhørene var blitt gjennomført av 28 etterforskere. At avhør kunne velges ut etter disse kriteriene skyldes at prosjektet er en del av den større Utøya-studien, og at man i den første intervjurunden med ungdommene hadde spurt dem om alder, traumeeksponering og traumereaksjoner. Det er altså faktorer knyttet til ungdommene som har fungert som utvelgelseskriterier for de videoinnspilte avhørene. Etterforskerne som deltok i forskningsprosjektet ble kontaktet og spurt om de ville delta fordi de hadde gjennomført de utvalgte avhørene, og er altså ikke valgt ut etter andre kriterier.

Opptakene av avhørene var alle lagret i Oslo politidistrikt, som hjalp oss med å finne frem avhørene vi hadde valgt ut. Ved en feil kom et avhør av en 35-årig mann som var på Utøya med i opptakene vi fikk utlevert. Etterforskeren som hadde gjennomført dette avhøret hadde altså ikke gjennomført noen av de 30 utvalgte avhørene. Men siden hun hadde avhørt flere av ungdommene som overlevde på Utøya, valgte vi å gjennomføre et forskningsintervju med denne etterforskeren for å høre om hennes erfaringer fra det å avhøre ungdommene.

Det var i første omgang 19, og senere 18, etterforskere av de 28 som valgte å delta i forskningsprosjektet. Vi vet ikke hvorfor de øvrige ni etterforskere ikke ønsket å delta, eller hvorfor en trakk seg fra forskningsprosjektet underveis. Vi fikk kjennskap til at noen var bortreist eller hadde skiftet jobb. At noen ikke ønsket å delta kan også skyldes travelhet eller at de ikke ønsket å snakke om tiden etter terrorangrepet. Under et forskningsintervju fortalte en av etterforskere at hun i første omgang ikke hadde vært interessert i å delta fordi hun ikke ønsket å bli evaluert. Hun hadde opplevd at hun i 2011 ikke hadde hatt tilstrekkelig opplæring til å foreta avhør av Utøya-ungdommene, og hun mente ikke det var rimelig å få evaluert et avhør som hun ikke hadde hatt de rette forutsetningene for å gjennomføre. Da hun forstod at det ikke var snakk om en evaluering, men at vi ønsket å høre om hennes refleksjoner og erfaringer, valgte hun å være med. Det kan være at flere av etterforskerne som valgte ikke å delta oppfattet forskningsprosjektet som en uønsket form for evaluering. Vi vet altså ikke om etterforskerne som valgte å ikke delta skiller seg fra de som valgte å delta på noen måte, og om forskningsprosjektets resultater hadde vært annerledes hvis samtlige 28 etterforskere hadde deltatt.

De 18 etterforskerne som deltok er forskjellige med hensyn til alder, erfaring, utdanning og tjenestested. De hadde vært ansatt 1–33 år i politiet på avhørstidspunktet. En etterforsker hadde mest erfaring med å avhøre siktede personer, mens fire etterforskere var spesialutdannet i å avhøre barn. Under observasjon av avhørene, under intervjuene og ved lesning av de transkriberte intervjuene med etterforskerne, var det mitt overordnede inntrykk at det ikke var noen tydelige forskjeller mellom hvordan etterforskerne reflekterte eller hvordan de gjennomførte avhørene ut fra alder, kjønn, utdanning eller erfaring. Jeg har imidlertid ikke foretatt en systematisk analyse av likheter og forskjeller mellom etterforskerne ettersom jeg anser datamaterialet som for lite til å kunne utlede noe sikkert om dette. For mere informasjon om de 18 etterforskerne som deltok i forskningsprosjektet vises det til Artikkel 1.

4.3.3 Etikk og godkjenninger

Datamaterialet er på mange måter sensitivt. Dette gjelder både i forhold til ungdommene som er blitt intervjuet og i forhold til etterforskerne som på tidspunktet for avhøret ikke visste at avhøret ville inngå i et forskningsprosjekt. Det er derfor en rekke instanser som har vurdert og godkjent forskningsprosjektet.

Når det gjelder intervjuene som er gjennomført med de overlevende ungdommene, er det leder av moderprosjektet, professor dr.med. Grete Dyb, som har innhentet alle nødvendige og aktuelle tillatelser. Utøya-studien er godkjent av Regional etisk komite for forskning og meldt inn til NSD (vedlegg 1)

Leder av delprosjektet «Rettsprosessens innvirkning på Utøya-ungdommens psykiske helse», dr.polit. Åse Langballe, skrev søknad om innsyn i politiavhørene til Riksadvokatens kontor, og Riksadvokaten ga fritak for taushetsplikten (vedlegg 2).

Forskningsprosjektet bygger på frivillighet og informert samtykke. Da alle tillatelser var gitt, ble det sendt ut to e-poster til etterforskerne med invitasjon til å delta i prosjektet. Den første e-posten skrev prosjektleder Åse Langballe og medforsker Jon-Håkon Schultz, og den andre e-posthenvendelsen var jeg med å underskrive (vedlegg 3). I informasjonsskrivet som ble lagt ved e-postene til etterforskerne, ble formålet med prosjektet beskrevet. Videre informerte vi om at vi hadde sett videoopptak av de aktuelle avhørene, og at vi under intervjuet ville spille av utvalgte sekvenser fra disse. I tillegg ble etterforskerne informert om at det var frivillig å delta, og at de på et hvert tidspunkt uten å oppgi grunn kunne trekke seg fra prosjektet.

Det var kun fem etterforskere som svarte på disse to e-posthenvendelsene. Prosjektleder Åse Langballe tok derfor kontakt med tre politioverbetjenter på KRIPOS, som sendte en e-post ut til alle etterforskerne som ikke hadde svart oss for å minne dem om forespørselen om å delta i forskningsprosjektet (vedlegg 4). Etter denne henvendelsen var det i alt 19 etterforskere som valgte å delta.

I forkant av hvert intervju gjentok vi formålet med forskningsprosjektet, at deltakelsen var frivillig og at de kunne trekke seg fra studien uten å oppgi grunn når som helst. Vi forklarte hvem som ville komme til å høre intervjuet (oss tre forfatterne av Artikkel 1 og en assistent som skulle transkribere en del av intervjuene), at vi ville anonymisere transkripsjonene og at sitater fra intervjuene i forskningsartikler ikke ville kunne spores tilbake til den enkelte deltaker.

Etterforskerne som deltok underskrev en samtykkeerklæring, hvor de bekreftet at de hadde lest informasjonsskrivet og var villige til å delta (vedlegg 5). En etterforsker valgte å trekke seg fra prosjektet etter forskningsintervjuet. Han meddelte dette i en e-post, og oppgav ingen grunn.

I punkt 8 i de forskningsetiske retningslinjene for samfunnsvitenskap, juss og teologi beskrives hva det innebærer at samtykke til å medvirke i forskning skal være informert og fritt (Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora [NESH], 2016, s. 14–15). At samtykket skal være *informert* vil si at forskerne har gitt tilstrekkelig informasjon om hva det innebærer å delta i forskningsprosjektet. Dette mener jeg vi har ivaretatt ved både å sende ut et informasjonsskriv med invitasjonen til å delta i forskningsprosjektet, og ved at vi gjentok dette i forkant av hvert intervju.

At samtykket skal være *fritt* betyr ifølge retningslinjene «[...] at det er avgitt uten ytre press eller begrensninger av personlig handlefrihet. Slikt press kan komme av forskerens eget nærvær, eller via autoritetspersoner forskeren har vært i kontakt med» (NESH, 2016, s. 14–15). Det kan diskuteres hvorvidt henvendelsen fra de tre politioverbetjentene på KRIPOS kan ha virket som et visst press på å delta i forskningsprosjektet. Hensikten med å få hjelp fra dem var at de som ansatte i politiet kunne fungere som «døråpnere», og det ga de som ble invitert til å delta i forskningsprosjektet mulighet for å stille spørsmål om hva prosjektet handlet om og hva deltakelse innebar til personer som ikke var direkte involvert i det. I e-posten fra de på KRIPOS ble det nevnt at deltakelse var en mulighet for faglig utvikling og at forskningen ville være verdifull for politiet. Det kan derfor stilles spørsmål om fordelene ved å delta ble beskrevet mere positivt enn hva som er rimelig i en slik henvendelse; det ble i hvert fall omtalt mere positivt i e-posten fra de på KRIPOS enn det vi selv hadde gjort i våre henvendelser. De tre politioverbetjentene på KRIPOS hadde ikke noe personalansvar for de inviterte etterforskere, og ingen av de inviterte etterforskere var ansatt på KRIPOS på daværende tidspunkt. Likevel kan det ikke utelukkes at denne direkte henvendelsen kan ha virket som et visst uformelt press. Politi-/avhørsmiljøet er såpass lite i Norge at «alle kjenner alle». Dessuten kan ansatte på KRIPOS ha blitt oppfattet som faglige autoritetspersoner. Flere av de inviterte etterforskerne valgte å delta etter henvendelsen fra de på KRIPOS, men det var fortsatt ni etterforskere som takket nei eller ikke svarte på den henvendelsen heller, hvilket indikerer at deltakelse i forskningsprosjektet ble opplevd som et frivillig valg.

Samarbeidet med de tre politioverbetjentene på KRIPOS viser fordelene ved å ha kontakter i miljøet som det (skal) forskes i. Det var på grunn av prosjektleder Åse Langballes personlige

relasjon og langvarige samarbeid med de tre politioverbetjentene på KRIPOS at de tok på seg å sende ut e-posten.

Et grunnprinsipp for etisk forsvarlig forskningspraksis er kravet om konfidensialitet (Thagaard, 2018, s. 24; NESH, 2016, punkt 9). Vi som står bak Artikkel 1 har sett de videoinnspilte avhørene, og en assistent har transkribert 11 av forskningsintervjuene og jeg har transkribert de øvrige. Alle personlige opplysninger er aidentifisert i transkripsjonene, og det er ingen informasjon i transkripsjonene som kan spores tilbake til deltakerne. Sitatene i artiklene er selvsagt også anonymisert. Nesten alle ungdommene som overlevde terrorangrepet på Utøya ble avhørt av politiet. Ungdommene ble avhørt i fylket de bodde i. Avhørene av ungdommene ble altså foretatt av mange forskjellige politifolk rundt om i hele Norge. Dette betyr at etterforskerne som deltok i forskningsprosjektet var ansatt rundt om i hele Norge – hvilket gjør at det ikke er mulig å identifisere noen av dem.

De videoinnspilte avhørene ble oppbevart i et avlåst skap på Majorstuen politistasjon, og forskningsintervjuene ble oppbevart i et avlåst skap på NKVTS. En liste med navn på avhører, datoer for avhørene samt kjønn og alder på avhørte, ble oppbevart i et avlåst skap på mitt kontor på PHS.

4.4 Tid og aktualitet

Prosjektet har strukket seg over en lang tidsperiode, så jeg vil derfor i dette kapitlet beskrive utviklingen fra den første prosjektbeskrivelse til den ferdige avhandlingen. Avslutningsvis i kapitlet vil jeg diskutere hvilken betydning den lange tiden som har gått fra oppstart til avslutning har hatt, og om avhandlingens resultater fortsatt er aktuelle.

4.4.1 Veien fra første prosjektbeskrivelse til avhandlingens fire tekster og kappen

Prosjektleder for delprosjektet «Rettsprosessens innvirkning på Utøya-ungdommens psykiske helse», dr.polit. Åse Langballe, skrev i 2012 den første prosjektbeskrivelsen og tok de første valgene med hensyn til utvalg, metode og forskningsspørsmål. Formålet med forskningsprosjektet

var å få kunnskap om hvordan politiet håndterer det å avhøre traumatiserte ungdommer og hvordan traumeperspektivet kan supplere nåværende kunnskap om avhørsmetodikk. For å kunne besvare forskningsspørsmålene i den første prosjektbeskrivelsen best mulig, ble det bestemt at det skulle velges ut avhør av (a) de yngste, (b) de mest traumeeksponerte og (c) de mest traumatiserte ungdommene som overlevde på Utøya.

Da vi hadde fått utlevert avhørene fra Oslo politidistrikt hadde det gått to år siden ungdommene var blitt avhørt, og det hastet derfor med å få intervjuet etterforskerne mens de fremdeles husket avhørene. En hovedgrunn til denne lange perioden var at det tok lengre tid enn forventet å få tilgang til de videoinnspilte avhørene som ble oppbevart i Oslo Politidistrikt. Vi sendte flere formelle henvendelser til Oslo politidistrikt for å høre når vi kunne forvente å få dem utlevert. Etter hvert henvendte vi oss personlig til en god kollega fra Oslo Politidistrikt, som fikk fart i prosessen. Dette viser igjen fordelene ved å ha kontakter i politiet, noe innside-innside- og utside-innside-forskere typisk har.

Forskningsintervjuene med etterforskerne ble gjennomført i perioden desember 2013–oktober 2015. Jeg arbeidet samtidig på prosjektbeskrivelsen til doktorgradsprosjektet, og i 2015 ble jeg tatt opp på Det juridiske fakultet ved Universitet i Oslo sitt doktorgradsprogram.

Det lange tidsforløpet har betydd at det er skjedd endringer underveis i mitt doktorgradsprosjekt. I den første prosjektbeskrivelsen som Langballe skrev og i min doktorgradsprosjektbeskrivelse fra 2015, var forskningsinteressen avhør av traumatiserte ungdommer, og dette var det teoretiske perspektivet i Artikkel 1 (2017). Under arbeidet med Artikkel 2 (2018) endret mitt fokus seg til avhør av fornærmede generelt.

Også antall artikler og problemstillinger endret seg noe underveis i forhold til den opprinnelige planen. I prosjektbeskrivelsen jeg sendte til Det juridiske fakultet i 2015, var det lagt opp til fire artikler med følgende problemstillinger:

- Problemstilling 1: *Hvordan forstår etterforskeren sin rolle og hvordan utøves den når den avhørte forteller om traumatiske opplevelser eller reaksjoner?*

- Problemstilling 2: *Hvordan kan avhørers rolleforståelse beskrives når det gjelder ivaretagelse av både juridiske og psykologiske forhold under avhør av traumatiserte personer?*
- Problemstilling 3: *Kan man ut fra ungdommenes avhørserfaringer si noe om hvilke fremgangsmåter hos etterforskerne som virker befordrende eller belastende på ungdommene?*

Under analysearbeidet i forbindelse med Artikkel 1 ble det klart at det ville være naturlig å behandle både etterforskerens rolleforståelse og deres ivaretagelse av juridiske og psykologiske forhold i samme artikkel ettersom de to problemstillingene er nært sammenvevet. I Artikkel 1 ble problemstillingen til slutt derfor:

How do interviewing detectives describe their role and the relation between the legal framework and providing trauma support when interviewing traumatised youth?

Under intervjuene henviste etterforskerne flere ganger til objektivitetskravet. Jeg ble derfor nysgjerrig på dette begrepet og ville undersøke det nærmere, og da særlig hvilken betydning objektivitetskravet har for kommunikasjonen mellom avhører og avhørte. Dette førte til forskningsspørsmålet som ligger til grunn for Artikkel 2, nemlig:

Hvordan praktiserer etterforskere objektivitetskravet når de avhører fornærmede?

Den tredje problemstillingen ble endret da det ved gjennomlesning av forskningsintervjuene av ungdommene viste seg at intervjuene ikke var egnet for den planlagte analysen. De fleste intervjuene var veldig korte, og flere av ungdommene svarte bare med et enkelt ord på spørsmålene. Det ville således ikke være mulig å sammenholde det ungdommene sa i forskningsintervjuene med etterforskerens fremgangsmåter (som jeg kunne observere på de videoinnspilte avhørene). I stedet valgte jeg å undersøke begrepet 'empati' nærmere. Dette begrepet ble valgt fordi flere av de deltakende etterforskerne nevnte empati. Det er også et begrep som forekommer i avhørsopplæringen. Samtidig er det, som beskrevet i kap. 3, et begrep som er vagt operasjonalisert. Formålet var derfor å undersøke hvordan etterforskerne faktisk «gjør» empati i fire utvalgte avhør, og problemstillingen ble derfor:

How do detectives demonstrate empathy when interviewing young victims?

Det er naturlig at forskningsspørsmål og fokus kan endre seg underveis i forskningsprosessen i kvalitative, eksplorerende studier. Wadel (2016, s. 135) beskriver den kvalitative forskningsprosessen som en konstant bevegelse mellom teori, metode og data. I takt med at data genereres og analyseres blir det ikke bare klart hva som er mulig, men også hva som viser seg å være sentrale problemstillinger i datamaterialet. Dette kan samtidig skape en svakhet ved resultatene. På tidspunktet for intervjuene visste jeg ikke at 'objektivitet' og 'empati' ville bli så sentrale begreper som de gjorde. Det var derfor flere ganger underveis i analyseprosessen at jeg ønsket at jeg kunne gå tilbake i tid og stille flere oppfølgingsspørsmål om nettopp objektivitet og empati under forskningsintervjuene, eller at jeg kunne ha gjennomført oppfølgende intervjuer – det ville ha gitt et rikere materiale.

I 2018 ble jeg kontaktet av tre redaktører for en dansk antologi om voldtekt, og spurt om jeg ville skrive et kapittel til antologien. Jeg valgte å takke ja og skrev et kapittel om falske voldtektsanmeldelser, som utgjør den fjerde teksten i denne avhandlingen (Bokkapitlet). Fornærmede i voldtektssaker utgjør på mange måter en helt annen kategori ofre enn Utøya-ofrene, og jeg ønsket derfor å studere denne gruppen fornærmede. Bestillingen var å ta tak i en av de mange voldtektmytene som er beskrevet i forskningen (bl.a. Parratt & Afroditi, 2017). Jeg valgte myten om falske voldtektsanmeldelser fordi jeg opplevde at det var en utbredt myte blant både erfarne og yngre politifolk da jeg var ansatt i det danske politiet 2004–2012. I disse årene underviste jeg blant annet på det danske politiets grunnutdanning. Der iakttok jeg hvordan politiaspirantenes holdninger forandret seg fra første til tredje studieår. Mens de helt nye politiaspirantene ikke uttrykte utpreget mistro til voldtektsanmeldelser, mente mange tredjeårsstudenter – som hadde et års praksis ute i et politidistrikt bak seg – at minst halvparten av alle voldtektsanmeldelser var falske. Jeg har ikke foretatt noen systematisk undersøkelse av denne holdningsforskjellen blant studentene, men gjennom årene undret jeg meg over at et enkelt år ute i praksis kunne endre studentenes forestillinger om omfanget av falske voldtektsanmeldelser så mye. Bokkapitlet er et diskuterende innlegg hvor jeg redegjør for en rekke kriminologiske og psykologiske teoretiske begreper som kan forklare hvorfor myten om falske voldtektsanmeldelser oppstår, og mulige forklaringer på hvorfor og hvordan den opprettholdes.

Antologien, og derved også Bokkapitlet mitt om falske voldtektsanmeldelser, henvender seg primært til et dansk publikum. Dette har hatt betydning for hvordan jeg har forberedt meg og hvordan jeg har valgt å skrive Bokkapitlet. Forut for og mens jeg skrev Bokkapitlet, fulgte jeg med i debatten om voldtektssakers behandling i straffesakskjeden i danske medier, og jeg diskuterte fortinnsvis Bokkapitlets tematikk med danske etterforskere, jurister og forskere. I tillegg hadde jeg en ansatt i dansk politi til å lese og kommentere Bokkapitlet underveis.

De tre empiriske artikler ble publisert i henholdsvis 2017, 2018 og 2019. I forbindelse med at jeg skrev kappen, har PHS spesialbibliotekar, Camilla Pellegrini, hjulpet meg med å søke etter litteratur for å sikre meg at kappen er faglig oppdatert. Vi søkte etter følgende søkeord på norsk: avhør, politi, fornærmede, offer, avhørerrollen, sympati, objektivitet, avhørsmeto*, profesjonsutøvelse/profesjonell, rollekonflikt, empati; på svensk: brottsoffer, forhör, fornärad, polis, polisförhör; på dansk: forurettede, afhøring, offer; og på engelsk: investigative interview, police interview, victim, police officer*, «interview», empathy. Vi søkte i følgende databaser: Idunn, CRISin, Nora, Oria, SwePub, Libris, Forskningsdatabasen (DK), Psychinfo, Ebsco og Scopus. Det var Camilla Pellegrini, som foretok den første sortering av treffene. Nyere relevant forskning er innarbeidet i teksten, særlig i kap. 3 om sentrale begreper.

4.4.2 Endringer i avhørsopplæringen og tiltak i forbindelse med etterforskning

Det lange tidsforløpet for datainnsamling, analyse og ferdigstilling av avhandlingen gjør at det må overveies hvilken betydning det har at datamaterialet består av avhør fra 2011 og forskningsintervjuer med etterforskere fra 2013–2015. Der er siden 2012 gjennomført forskjellige tiltak innenfor etterforskningsfeltet i Norge, og det er derfor rimelig å stille spørsmål om praksis kan ha endret seg slik at resultatene ikke lenger er aktuelle for norsk praksis. Jeg har derfor undersøkt hvilke tiltak og endringer som er blitt gjort siden 2012 og hvilken betydning disse kan ha hatt for avhør av fornærmede.

I 2012 oppnevnte Riksadvokaten en arbeidsgruppe som fikk i oppdrag å undersøke en rekke konkrete temaer ved avhørspraksisen (Riksadvokaten, 2013). Temaene omfattet avhørets formål, forholdet mellom fri forklaring og konfrontasjon, protokolleringen og samspillet mellom avhører, sakens øvrige etterforskere og påtalejuristen. Det var således ikke en generell gjennomgang av

avhørspraksis, og det var ingen problemstillinger knyttet spesifikt til avhør av fornærmede i mandatet.

I 2016 kom Riksadvokatens rundskriv om avhør, hvor avhør av fornærmede ikke vies spesiell oppmerksomhet. Samme år ble «Etterforskningsløftet» (Politidirektoratet [POD], 2016) igangsatt som en del av nærpolitireformen. «Etterforskningsløftet» omfatter «Obligatorisk årlig opplæring» (OÅO), som er blitt gjennomført siden 2017. OÅO har bestått av mange forskjellige tema, hvorav flere har relevans for denne avhandlingens problemstillinger. For eksempel har kontaktetableringsfasen vært et tema, men dilemmaene mellom empati og objektivitet har ikke blitt direkte berørt i OÅO.

Med utgangspunkt i POD og Riksadvokatens felles *Handlingsplan for løft av etterforskningsfeltet* (POD, 2016) kom det et nytt rundskriv fra Riksadvokaten i 2018. I dette såkalte Kvalitetsrundskrivet beskrives tolv kvalitetsmarkører for straffesaksbehandlingen, hvorav en er «Ivaretagelse av fornærmedeperspektivet i straffesaken» (Riksadvokaten, 2018, kap. 4.8). I Kvalitetsrundskrivet er avhør av fornærmede imidlertid ikke nærmere beskrevet. Når det gjelder avhør av fornærmede henvises det i Kvalitetsrundskrivet til påtaleinstruksen (1985, §§ 8-6 flg.), hvor avhør av fornærmede og etterlatte er nærmere regulert.

Jeg har lest PHS' studieplaner for etter- og videreutdanninger og programplan for bachelorutdanningen. I tillegg har jeg snakket med fagansvarlige på Bacheloravdelingen, og innhentet informasjon hos Nasjonale faggruppe avhør²². Samlet sett ses det en økt oppmerksomhet på traumer i både bachelorutdanningen og etter- og videreutdanningene. Men ut fra samtaler med fagpersoner fra PHS, OÅO og Nasjonale faggruppe avhør, er det mitt inntrykk at alle endringene og tiltakene i forbindelse med avhør som har vært gjort siden 2012, ikke har ført til at dilemmaene mellom empati og empati og objektivitet blir annerledes håndtert i dag enn i 2011. På etter- og videreutdanningene har det vært gjennomført videreutdanning i avhør, hvor jeg selv

²² Nasjonal faggruppe avhør består av representanter fra kompetansemiljøer fra distrikter, særorgan og påtalemyndighet. Faggruppen har ansvar for å utarbeide og videreutvikle nasjonale metoder, retningslinjer, prosedyrer o.l. (jf. Rammeverk forvaltnings- og utviklingsapparatet for etterforskningsfeltet, november 2017, Politidirektoratet).

har undervist og trukket inn mine forskningsresultater i undervisningen. Det er mulig at undervisningen har ført til økt bevissthet om avhør av fornærmede.

4.5 Metode

4.5.1 Metodetriangulering

Datamaterialet som ligger til grunn for avhandlingens tre empiriske artikler er benyttet på forskjellige måter i de tre artiklene. Dette er skissert i tabell 1 nedenfor.

Tabell 1: Metodisk tilnærming i avhandlingens tre artikler.

	Metodologi	Primær metode	Sekundær metode
Artikkel 1	Kvalitativ/fenomenologisk-hermeneutisk	Kvalitative intervjuer av 18 etterforskere	Observasjon av 20 avhør
Artikkel 2	Kvalitativ/fenomenologisk-hermeneutisk	Kvalitative intervjuer av 18 etterforskere	Observasjon av 20 avhør
Artikkel 3	Kvalitativ/fenomenologisk-hermeneutisk	Observasjon av fire av de 20 avhør	Kvalitative intervjuer av fire av de 18 etterforskere

I tillegg har jeg lest transkripsjonene av samtlige forskningsintervjuer av alle ungdommene som deltok i Utøya-studien. Gjennomlesing av intervjuene har gitt et innblikk i hvordan ungdommene opplevde det å bli intervjuet av politiet og har fungert som bakgrunnskunnskap.

I Artikkel 3 har jeg brukt intervjuer av ungdommene som utvelgelseskriterier. Jeg valgte ut de fire intervjuer hvor ungdommene beskriver avhører og /eller avhørsprosessen positivt, og hvor de ikke nevner noe negativt om etterforskeren eller avhørsprosessen. Disse fire intervjuer inngår i analysen.

I det følgende vil jeg beskrive hvordan jeg har gjennomført intervjuene og observert de videoinnspilte avhørene. I denne gjennomgangen vil jeg også drøfte fordeler og ulemper ved de to metodiske tilnærmingene samt redegjøre for hvordan de har utfyllt hverandre. Men først vil jeg kort beskrive arbeidsfordelingen i de tre artiklene.

4.5.2 Arbeidsfordelingen i de tre artiklene og Bokkapitlet

Jeg og mine tre medforfattere har bidratt på forskjellige måter og i forskjellig omfang.

Åse Langballe (ÅL) var som nevnt leder for delprosjektet «Rettsprosessens innvirkning på Utøya-ungdommens psykiske helse», og hun var min hovedveileder frem til februar 2018. Hun er andreforfatter på Artikkel 1, og tredjeforfatter på Artikkel 2. Jon-Håkon Schultz (JHS) er tredjeforfatter på Artikkel 1. Ulf Stridbeck (US) var min biveileder frem til februar 2018, og er andreforfatter på Artikkel 2.

Forut for Artikkel 1 så ÅL, JHS og jeg igjennom deler av tre videoinnspilte avhør og diskuterte inntrykkene. Deretter så jeg igjennom samtlige videoinnspilte avhør i sin helhet, og valgte ut 3–4 sekvenser fra hvert avhør, som ble spilt av for etterforskerne under intervjuene.

Vi hadde et traumeperspektiv og valgte ut de sekvensene vi mente ville kunne gi oss mest informasjon om hvordan etterforskerne hadde håndtert det å avhøre traumatiserte ungdommer. Sekvensene var: 1) den innledende fasen i avhøret (kontaktetableringen), 2) sekvenser hvor den avhørte forteller om de mest traumatiske opplevelsene, 3) sekvenser hvor den avhørte forteller om følelsesmessige reaksjoner (under hendelsen og/eller i tiden etter) og 4) sekvenser hvor den avhørte blir emosjonell. Det var ingen av ungdommene som ble tydelig sterkt følelsesmessig påvirket under avhøret og for eksempel gråt. Men i noen avhør var det passasjer hvor ungdommen endret stemmeleie/-bruk, snakket langsommere eller tok pauser underveis i forklaringen.

Vi gjennomførte de kvalitative intervjuene i forskjellige kombinasjoner, slik det fremgår av tabellen under. I tabellen har jeg også tatt med intervjuet av den etterforsker, som i første omgang valgte å delta, men som trakk seg fra forskningsprosjektet etter forskningsintervjuet.

Tabell 2: Arbeidsfordeling i intervjuene.

Intervju 1	KKJ (meg) & JHS
Intervju 2	KKJ
Intervju 3	KKJ
Intervju 4	KKJ & JHS
Intervju 5	KKJ & JHS
Intervju 6	KKJ
Intervju 7	KKJ
Intervju 8	KKJ
Intervju 9	KKJ
Intervju 10	KKJ (etterforskeren trakk seg etter intervjuet)
Intervju 11	KKJ
Intervju 12	KKJ
Intervju 13	KKJ & ÅL
Intervju 14	KKJ (samme etterforsker som 15)
Intervju 15	KKJ (samme etterforsker som 14)
Intervju 16	KKJ
Intervju 17	JHS & ÅL
Intervju 18	ÅL
Intervju 19	KKJ (samme etterforsker som 20)

Intervju 20	KKJ (samme etterforsker som 19)
Intervju 21	KKJ

Jeg hørte igjennom alle intervjuene av etterforskerne umiddelbart etter de ble gjennomført og tok notater av mine første inntrykk. Jeg transkriberte de fire første intervjuene, det sjette intervjuet samt de to intervjuene jeg ikke var med å gjennomføre (17 og 18). De resterende intervjuene ble transkribert av en assistent.

Artikkel 1: ÅL og JHS leste fire transkriberte intervjuer, og vi hadde flere felles møter hvor vi diskuterte datamaterialet, utviklet problemstillingen samt diskuterte de analytiske kategoriene. Jeg skrev artikkelen, og de to medforfatterne leste og kommenterte utkast.

Artikkel 2: Jeg utarbeidet problemstillingen og artikkelens oppbygning samt analyserte datamaterialet. US var andreforfatter og var med å skrive gjennomgangen av objektivitetskravet i rettskildene. ÅS kommenterte artikkelens empiriske del.

Artikkel 3: Jeg alene gjorde observasjonene, analyserte datamaterialet og skrev artikkelen.

Bokkapitlet i antologien er jeg eneforfatter av.

Som det fremgår av tabell 2 ble intervjuene gjennomført av JHS, ÅL og meg i forskjellige kombinasjoner. Likevel vil jeg fortrinnsvis skrive «jeg» eller «meg» istedenfor «oss» eller «vi» når jeg i det følgende drøfter de to metodene. Dette skyldes at jeg vil ta utgangspunkt i mine egne erfaringer og overveielser. Beskrivelsene av og refleksjonene rundt de metodiske tilnærminger er således uttrykk for mine opplevelser, og jeg har ikke diskutert alle refleksjoner jeg beskriver i dette kapitlet med de tre medforfatterne.

4.5.3 Om Intervjuene

Før intervjuene av etterforskerne hadde jeg som nevnt observert de videoinnspilte avhørene og valgt ut 3–4 sekvenser i hvert avhør. Under intervjuene ble de utvalgte sekvensene avspilt for

intervjuobjektet for å få i innblikk i faglige begrunnelser og refleksjoner bak fremgangsmåtene i de konkrete sekvensene, og som et utgangspunkt for å snakke om avhørpraksisen generelt.

Kvalitative intervjuer ble valgt som metode for å få innblikk i etterforskernes subjektivt opplevde livsverden (Kvale & Brinkmann, 2009). Prosjektleder Åse Langballe, medforfatter på Artikkel 1 Jon-Håkon Schultz og jeg utarbeidet en intervjuguide med formulerte oppfølgingsspørsmål (vedlegg 6). Intervjuguiden ble revidert underveis fordi vi i de første intervjuene opplevde at etterforskerne svarte for generelt på spørsmålene. Dette forsøkte vi å løse ved å formulere spørsmål som i større grad oppfordret etterforskerne til å beskrive spesifikke erfaringer i detalj. Vi spurte for eksempel «Jeg tror jeg vet hva du mener, men kan du komme med et eksempel fra et avhør du har tatt?» eller «Jeg tror jeg vet hva du mener, men jeg vil gjerne høre deg forklare mere om det».

Jeg var meg bevisst min rolle og min forforståelse, og forsøkte derfor å stille åpne spørsmål og fange opp hvis etterforskerne fortalte om noe som jeg ikke forventet. Samtidig opplevde jeg i noen tilfeller at mine spørsmål kunne bli for åpne, og jeg fikk inntrykk av at deltakerne ikke alltid forstod hva jeg egentlig spurte om. Flere ganger virket det som om de ønsket mere innramming og konkrete spørsmål. I noen tilfeller ble jeg først oppmerksom på dette da jeg hørte igjennom intervjuene på opptak, og altså for sent til at jeg kunne endre min måte å stille spørsmål på.

Der var variasjoner mellom hvor mye og hvordan etterforskerne reflekterte over sin egen avhørpraksis. Mitt inntrykk var at noen syntes det var interessant å reflektere over egen praksis. De fortalte åpent om begrunnelser, overveielser og tvil, og her fungerte de åpne spørsmålene godt. Andre svarte mere kortfattet. De omtalte i større grad sin egen avhørpraksis som veloverveid og velbegrunnet, og de henviste ofte til KREATIV i generelle vendinger. På videoopptakene av avhørene var det imidlertid ikke noen åpenbare forskjeller i fremgangsmåtene til etterforskerne som uttrykte usikkerhet og etterforskerne som ikke gjorde det. Det ser derfor ut til at det å oppleve usikkerhet og tvil snarere var uttrykk for forskjellige måter å forholde seg til egen praksis på enn forskjellige måter å gjennomføre avhøret på.

4.5.4 Om kombinasjon av observasjon og kvalitativt intervju

En åpenbar svakhet ved å bruke intervju for å få innblikk i en praksis er at man ikke nødvendigvis får innblikk i hvordan de intervjuede rent faktisk handler i praksis (Jerolmack & Khan, 2014).

Intervju gir med andre ord tilgang til gjenfortalt praksis, men ikke nødvendigvis til faktisk praksis (Justesen & Mik-Meyer, 2010, s. 100). Jeg hadde imidlertid sett videoopptak av avhørene, og derved sett hvordan etterforskerne hadde gjennomført avhørene, og kunne derfor sammenholde hva de fortalte i intervjuene og hva de hadde gjort under avhøret.

Det var eksempler på at det var forskjeller mellom det etterforskerne fortalte meg at de hadde gjort under avhørene og det jeg observerte at de gjorde på opptakene. Det kan være flere grunner til dette. En åpenbar årsak kan være at etterforskerne hadde glemt mye av det de hadde gjort under avhøret – tidspunktet for intervjuene var to–tre år etter at de hadde gjennomført avhørene av Utøya-ungdommene, og alle etterforskerne som deltok hadde gjennomført mange andre avhør etter det. Selv om det hjalp på hukommelsen at vi kunne spille av sekvenser, var det naturligvis mye de hadde glemt.

En annen grunn til at det kan være forskjeller mellom rapportert og faktisk atferd, kan være at deltakeren ønsker å fremstå annerledes og i et mere positivt lys enn det hennes/hans handlinger reelt legger opp til. Jeg fikk imidlertid ikke inntrykk av at «mine deltakere» bevisst forsøkte å fremstille seg selv mere positiv og annerledes enn deres handlinger la opp til. Jeg fikk snarere inntrykk av at de i noen henseender faktisk trodde de hadde gjennomført det aktuelle avhøret annerledes enn det jeg kunne observere på videoopptaket at de hadde gjort. Det var således flere ganger at jeg fikk inntrykk av at når etterforskerne snakket om sin avhørspraksis, så refererte de til det de har lært om avhør (og brukte mange faglige begreper), snarere enn til det de faktisk hadde gjort i det aktuelle avhøret (ut fra det jeg kunne observere på videoopptaket av det). For eksempel understrekte flere etterforskere viktigheten av å metakommunisere for å trygge den avhørte. Videoopptakene viste at alle etterforskerne gjorde dette i begynnelsen, men underveis i avhøret var det ikke alle som metakommuniserte og noen som metakommuniserte veldig lite. Et annet eksempel er at de fleste etterforskerne nevnte viktigheten av å tilby avhørte pauser underveis i et avhør, særlig når avhørte er traumatisert. Videoopptakene viste at muligheten for å ta pauser underveis ble nevnt i begynnelsen av avhørene, men kun i fire avhør ble avhørte tilbudt pause underveis i avhøret. I et avhør spurte den avhørte selv om hun kunne ta en pause. Flere deltakere

nevnte også muligheten for å speile²³ den avhørte når denne fortalte om noe som var vanskelig. Under mine observasjoner av når avhørte fortalte om traumatiske opplevelser, så jeg at etterforskerne i flere tilfeller var mere opptatt av å følge med på avhørtes forklaring og å ta notater enn av å speile den avhørte.

Kombinasjonen av de to metodene observasjon og kvalitativt intervju er en styrke ved forskningsprosjektet. Det at etterforskerne kunne se seg selv på de utvalgte videosekvensene ga dem innblikk i egen praksis, og gjennom deres refleksjoner over sekvensene fikk jeg et mere nyansert innblikk i deres praksis. Hvis jeg bare hadde observert de videoinnspilte avhørene, ville jeg ha ikke ha fått etterforskernes refleksjoner, og hvis jeg kun hadde intervjuet etterforskerne, ville jeg ha risikert at de bare hadde fortalt om sin avhørpraksis i mere generelle vendinger.

Et eksempel på at metodekombinasjonen ga etterforskerne bedre innblikk i egen praksis, var at en del av etterforskerne tidlig i intervjuet mente at de ikke opplevde konflikt mellom hensynet til avhørte og hensynet til etterforskningen. Senere i intervjuet endret noen av dem imidlertid mening og fortalte at det kunne være et dilemma mellom disse hensynene. Dette skjedde gjerne etter at de hadde sett seg selv i de utvalgte videosekvensene.

4.5.5 Evaluerende metode?

Fremgangsmåten med først å observere videoopptakene av avhørene i sin helhet og så spille av utvalgte sekvenser for intervjuobjektet under intervjuet, kan ha blitt opplevd som evaluerende av etterforskerne, hvilket igjen kan ha hatt betydning for de svarene vi fikk av dem. Dette kan ha blitt forsterket av våre faglige bakgrunner.²⁴ Det evaluerende preget ble sikkert forsterket av at vi i forkant av intervjuet tilbød deltakerne en tilbakemelding på det vi hadde sett på opptakene av avhøret, rett etter forskningsintervjuet. Det var prosjektleder Åse Langballe som valgte at vi skulle tilby en tilbakemelding. Dette var ment som et tilbud for de som ønsket det – for å gi noe tilbake

²³ «Å speile» vil her si at avhører viser at han/hun lytter til og forstår det den avhørte forteller. Dette kan både gjøres nonverbalt eller ved å gjengi det den avhørte sier, eller ved å «sette ord på» følelsene den avhørte formidler, f.eks. ved å si: «Du ser så trist/redd/sint ut». Dette er noe etterforskerne som er utdannet til å avhøre barn har lært om på PHS' opplæring i dette.

²⁴ Min faglige bakgrunn er beskrevet i kap. 4.2. Åse Langballe var med til å utvikle avhørsmodellen DCM og har undervist på PHS' utdanninger i avhør av barn i mange år, og Jon-Håkon Schultz er ekspert på traumer.

til de som valgte å delta. Tilbakemeldingene var ikke en del av forskningsprosjektet og ble ikke gjort lydopptak av, men det har formentlig bidratt til uklarhet rundt forskerrollen. Jeg kjente i hvert fall på dette. Før vi startet hvert intervju forklarte vi at intervjuet ikke var en evaluering, men at vi ønsket å få innblikk i etterforskerens faglige begrunnelser for og refleksjoner rundt egen avhørspraksis. Dette var sant, men det følte også til tider uærlig – jeg dannet meg jo et inntrykk, og jeg kunne sammenholde deres praksis med anbefalte avhørsmetoder.

Flere ganger under intervjuene fikk jeg en følelse av at noen av etterforskerne opplevde intervjuet som evaluering. For eksempel avspilte jeg under et intervju en sekvens for en etterforsker hvor den avhørte forteller at hun så en haug med døde mennesker da hun flyktet fra gjerningsmannen på Utøya. Jeg spurte etterforskeren hvorfor han ikke hadde oppfordret avhørte til å beskrive de døde menneskene, og han svarte at det burde han nok ha gjort – noe som kunne indikere at han opplevde mitt spørsmål som evaluering. Jeg understreket at jeg ikke visste hvilke detaljer som var nødvendige å få svar på i etterforskningen, men at jeg stilte spørsmålet fordi jeg hadde registrert at det var forskjell på hvor detaljert etterforskerne forsøkte å få avhørte til å beskrive de døde menneskene de hadde sett eller andre traumatiserende opplevelser. I et annet videoinnspilt avhør forsøkte etterforskeren flere ganger å få avhørte til å gi en detaljert beskrivelse av de døde menneskene avhørte hadde sett, selv om det var mitt inntrykk at det var tydelig at den avhørte ikke ønsket å tenke tilbake og beskrive dem. Under intervjuet med denne etterforskeren forklarte han at han hadde gjort dette av hensyn til etterforskningen. Jeg var derfor nysgjerrig på hvilke vurderinger som ligger bak hvor langt de forskjellige etterforskere velger å gå for å få detaljerte beskrivelser. Dette er interessant ut fra et traumeperspektiv, og det jeg egentlig ønsket å vite var om det var hensynet til den avhørte som gjorde at etterforskerne i noen tilfeller unnlot å stille mange oppfølgende spørsmål for å få detaljerte beskrivelser.

I andre tilfeller fikk jeg inntrykk av at etterforskerne opplevde forskningsprosjektet som evaluering fordi de direkte spurte meg om min faglige vurdering. For eksempel lurte en etterforsker på om hun burde ha vært mere støttende på et bestemt tidspunkt i avhøret etter vi hadde vist henne en videosekvens, og hun spurte: «Hva tenker dere?» (Dette eksempelet er beskrevet i Artikkel 1). Jeg ønsket som sagt ikke å innta rollen som ekspert, men det var tilfeller hvor jeg gav uttrykk for min mening under intervjuet fordi det ville virket unaturlig å ikke svare på

spørsmål, eller fordi jeg opplevde at etterforskeren bekymret seg unødvendig. For eksempel spurte en etterforsker om han hadde brukt for lang tid på kontaktetableringsfasen, og her valgte jeg å svare han at det mente jeg ikke at han hadde.

4.5.6 Forskjell på intervjuene

Det er jeg – og i noen tilfelle vi – som intervjuer(e) som er den ansvarlige part i en intervjusituasjon. Men det er også naturlig at relasjonen som oppstår mellom intervjuobjekt og intervjuer vil være annerledes fra intervju til intervju. Selv om jeg forsøkte å stille de samme spørsmålene til alle, ble noen intervjuer mere vellykkede enn andre. Det er også forskjell på måten jeg intervjuer på og måtene JHS og ÅL intervjuer på. Da jeg leste igjennom alle transkripsjonene fra intervjuene, merket jeg meg at jeg nok er blitt oppfattet som mer kritisk og pågående enn JHS og ÅL. Samtidig fikk jeg lengre svar og flere konkrete beskrivelser av deltakernes egne refleksjoner. Dette viser at vi som intervjuere har vært medskapere i kunnskapsproduksjonen, og at vi som intervjuere har påvirket intervjusituasjonen i kraft av vår bakgrunn, personlighet, måten vi har stilt spørsmål på og hvordan vi har valgt å følge opp spørsmål (Gubrium & Holstein, 1997; Malterud, 2018, s. 41-42).

4.5.7 Om observasjon

Ved å observere kan en få innblikk i det intervjuer ikke nødvendigvis gir innblikk i – hvilket i dette tilfellet vil si hvordan etterforskerne faktisk avhører. Observasjon egner seg til å skaffe informasjon om samhandlingsprosesser, og gjør det mulig å observere det «opplagte», det som informanter tar for gitt og derfor ikke alltid forteller om i et intervju (Finstad, 2007, s. 64).

Der er mange måter å gjennomføre observasjonsstudier på, og forskeren kan som observatør innta forskjellige roller (Tjora, 2012; Holgersson & Knutsson, 2012; Madden, 2017).

Tradisjonell etnografisk deltakerobservasjon består gjerne av langvarige feltopphold, hvor forskeren deltar og interagerer med de som observeres og siktemålet er en innefra-beskrivelse (Madden, 2017). Jeg har ikke deltatt og gjennomført feltarbeid i en etterforskningsavdeling, men observert isolerte situasjoner, nemlig videoinnspilte avhør. Videre har jeg observert en praksis som allerede har funnet sted, og jeg var ikke til stede da avhørene ble gjennomført. Ulempen ved

denne måten å observere på er at jeg ikke har observert alt det etterforskerne gjorde i forbindelse med avhørene som ikke var selve avhørene og videoinnspilt – som for eksempel forberedelsene, etterarbeidet og eventuell kontakt med avhørte før og etter avhøret. Dette har jeg forsøkt å kompensere for ved å stille spørsmål om nettopp disse forholdene under forskningsintervjuene.

En fordel ved langvarige feltopphold er at forskeren blir kjent med kulturen og konteksten for den observerte atferden. Denne fordelen mener jeg at jeg ikke gikk videre glipp av på grunn av min observasjonstilgang, for som allerede beskrevet var etterforskningsmiljøet ikke en «fremmed kultur» for meg.

Fordelen ved mine observasjoner er at det ikke er noen forskereffekt på hvordan etterforskerne gjennomførte avhørene. Avhørene ble ikke filmet fordi de skulle bli forsket på, men fordi de var en del av etterforskningen, og på tidspunktet for avhørene visste ikke etterforskerne at avhørene senere ville inngå i et forskningsprosjekt.

Materialet har videre gitt en unik mulighet for å studere den sosiale interaksjonen i avhørene ettersom jeg har hatt mulighet for å se utvalgte sekvenser flere ganger og derved kontrollere egne inntrykk og notater og samtidig oppdage nye fenomener. Tjora (2012, s. 76) omtaler dette som det virkelig store potensialet i videoopptak, og videre at man ved repetisjon kan bli: «[...] oppmerksom på subtile former for interaksjon som kan ha stor betydning for hvordan situasjonen forløper» (s. 76). Som ledd i analysen for Artikkel 3 opplevde jeg at jeg fikk en dypere forståelse av interaksjonen mellom etterforsker og ungdom gjennom den grundige observasjonen av avhørene, enn det jeg fikk gjennom første gjennomsyn av samtlige avhør før intervjuene av etterforskerne.

I tillegg har jeg hatt mulighet for å kvantifisere forhold som for eksempel antall tilbakemeldingssignaler, hvilket ikke hadde vært mulig å få med seg og notere, hvis jeg ikke hadde videoopptak av avhørene. For eksempel la jeg ikke merke til at avhører og avhørte avbrøt hverandre første gang jeg så igjennom avhørene. Da jeg som et ledd i analysen for Artikkel 3 på ny observerte de fire utvalgte avhørene, ble jeg oppmerksom på at det var tilfeller hvor avhører og avhørte avbrøt hverandre. Jeg tror grunnen til at jeg ikke la merke til avbrytelsene første gang jeg så avhørene var måten de avbrøt hverandre på – dette er nærmere beskrevet i Artikkel 3. Dette var en interessant observasjon fordi avbrytelser i avhørsforskningen tradisjonelt anses som

ugunstig, mens det i de fire observerte avhørene nesten virkede befordrende for den innbyrdes kommunikasjon.

Endelig hadde jeg optimale muligheter for å skrive feltnotater uforstyrret idet dette naturlig nok ikke ble lagt merke til av de observerte. I tillegg kunne jeg slå av opptaket slik at jeg ikke gikk glipp av noe mens jeg skrev notater.

Det er en potensiell svakhet ved observasjonsstudiet i forbindelse med Artikkel 3 som omhandler empati i avhør. Som beskrevet valgte jeg ut fire avhør ut fra at ungdommene i etterkant enten beskrev etterforskeren på en positiv måte eller sa de hadde opplevd avhørsprosessen som noe positivt. Disse fire avhørene ble valgt ut fordi jeg ønsket å studere empati. Men en åpenlys svakhet ved utvelgelseskriteriene er at jeg ikke nøyaktig vet hva som gjorde at ungdommene opplevde avhøret som positivt. Ungdommene bruker ikke ordet «empati», og forskningsintervjuene av ungdommene gir ikke nok informasjon til at man med sikkerhet kan si hva det var ved etterforskernes måte å gjennomføre avhørene på som gjorde at ungdommene opplevde dem som positive.

Analysen og identifiseringen av positive fremgangsmåter er altså basert på min tolkning av materialet. Jeg har ikke hatt mulighet for å teste min tolkning av hva jeg tolker som empati hos ungdommene og etterforskerne, og jeg kan ikke med sikkerhet vite om ungdommene også opplevde det som empati eller om etterforskernes fremgangsmåter var uttrykk for empati. Årsaken til at ungdommene beskrev avhørene og/eller etterforskerne positivt kan også henge sammen med ungdommenes egne forventninger og bearbeidelsesprosesser. Langballe og Schultz (2016) fant således i sin analyse av intervjuene av ungdommene at blant annet faktorer knyttet til ungdommenes egen bearbeidelsesprosess av de traumatiske opplevelser var avgjørende for om de beskrev sin avhørsopplevelse sin positiv. Hvordan ungdommene hadde opplevd avhørene var altså ikke bare et resultat av etterforskernes fremgangsmåter.

4.6 Analysestrategier

Nyeng (2012, s. 59) skriver at kvalitative studier gjerne er rent induktive i og med at man ikke er ute etter å teste hypoteser, men søker å forstå et fenomen eller en hendelse. I en deduktiv

tilnærming undersøker man derimot om en antakelse som er utledet fra en eksisterende teori – gjerne formulert som en mest mulig presis hypotese – stemmer overens med virkeligheten. Olsen (2003, s. 79) skriver at sontringen mellom deduktiv og induktiv kodning er en forenkling ettersom det alltid er elementer av begge deler i kodningen, og han beskriver kodning som en vedvarende pendel mellom induksjon og deduksjon.

Analyseprosessene begynte allerede ved valg av empiri, formulering av forskningsspørsmål, valg av metode og valg av teoretisk perspektiv idet disse tidlige valgene påvirket både hva jeg så etter på de videoinnspilte avhørene og hvordan spørsmålene i intervjuguiden ble formulert.

Transkripsjonene av intervjuene med etterforskene og transkripsjonene av de fire observerte avhør jeg satt igjen med var således preget av min forforståelse og bygget på mitt kjennskap til feltet. Dette utgjør de deduktive trekk ved tilnærmingen.

Analyseprosessene var imidlertid induktive i den forstand at jeg ønsket å studere etterforskernes praksis uten at det lå presist formulerte hypoteser til grunn for analysen og i det at jeg har forsøkt å forholde meg åpent og fleksibel til det empiriske feltet og forstå etterforskerne på deres egne premisser.

Analyseprosessene fortsatte under gjennomføringen av intervjuene. Helles og Kjøppe (2008) beskriver hvordan forskeren i semistrukturerte intervjuer må være så åpen overfor utfallet av samtalen at han/hun underveis kan formulere nye og alternative hypoteser hvis det skulle være nødvendig. Forskeren skal selvsagt ikke formulere hypotesene på stedet, men følge opp eventuelle uventede temaer hvis den som intervjues forteller om noe som peker i en annen retning enn det forskeren forventet (Helles & Kjøppe, 2008, s. 291). På den måten kan kvalitative intervjuer beskrives som både en metode, en hypotesedannelsesprosess og en analyseprosess.

Analyseprosessene fortsatte så ved at jeg leste igjennom transkripsjonene av intervjuene og dannet meg et inntrykk av materialet samt skrev de første notatene.

Ved gjennomlesninger og bearbeiding av transkripsjonene har jeg ikke fulgt en kronologisk vei fra åpen kodning til velavgrensede analytiske kategorier, og det har ikke vært bastante skiller mellom kodning, kategorisering, analyse og fortolkning. Det er derfor vanskelig stringent å beskrive veien

fra intervju til resultater. Samtidig er det viktig at forskningsprosessen er transparent slik at andre kan følge med på hvordan jeg kom frem til resultatene som er presentert i de tre artiklene.

Jeg har i de tre artiklenes respektive metodekapitler beskrevet analysestrategiene for hver av de tre studiene. I det følgende vil jeg supplere disse beskrivelsene. Fremgangsmåten for analysen i Artikkel 3 var ganske omfattende og krever plass å beskrive fyllestgjørende. Dette var det ikke mulighet for innenfor rammene av en forskningsartikkel. Derfor vil denne analyseprosessen bli beskrevet mer detaljert her enn analyseprosessene i de to første artiklene.

4.6.1 Artikkel 1: «Trauma-exposed young victims: Possibilities and constraints for providing trauma support within the investigative interview»

I analyseprosessen i den første studien valgte jeg å gjøre en tematisk analyse (Braun & Clarke, 2006) fordi det er en åpen og fleksibel måte å behandle materialet analytisk på.

Ved de første gjennomlesningene opprettet jeg et dokument hvor jeg sorterte etterforskernes utsagn etter temaer. De første temaoverskriftene var bestemt av det teoretiske perspektivet og det overordnede forskningsspørsmålet om etterforskernes rolleforståelse og hvordan de håndterer både polisære og psykologiske hensyn når de avhører traumatiserte ungdommer. Heri ligger en antakelse om at det kan være konflikt mellom de to hensynene. De første temaoverskriftene var derfor «*rollen*», «*støtte*» og «*konflikt – ikke konflikt*».

Etterforskernes utsagn ble sortert ut fra de tre første temaene, men etter hvert opprettet jeg nye temaer, og i noen tilfeller flyttet jeg utsagn fra et tema til et nytt tema. Til slutt ble noen utsagn kodet under flere forskjellige temaer, og noen temaer ble slått sammen. Noen temaer var formulert som et enkelt ord eller begrep, mens andre som en setning.

De første inndelingene i temaer var en måte å komprimere transkripsjonene, skape overblikk og bli kjent med datamaterialet på. Dette førte til den endelige problemformulering i Artikkel 1, som er: *How do interviewing detectives describe their role and the relation between the legal framework and providing trauma support when interviewing traumatised youth?*

Alle utsagn om *rolle* ble analysert og delt inn i de to overordnede kategoriene «medmenneske» og «informasjonsinnhenter» – som var begreper etterforskerne selv brukte.

Jeg forsøkte også å sortere alle utsagnene etter hvorvidt etterforskerne opplevde en konflikt mellom de to rollene eller ikke. Men på dette området var det mye uklarhet, og som vi beskriver i Artikkel 1 var flere av etterforskerne inkonsistente med hensyn til dette gjennom intervjuene. Det var derfor ikke mulig å dele inn etterforskerne i velavgransede grupper.

De forskjellige formene for støtte som etterforskerne fortalte om, ble delt inn i undergruppene «direkte støtte», «indirekte støtte» og «latent støtte». Etterforskerne gav uttrykk for at de gjerne ville være støttende, og i flere tilfeller også mere støttende enn de var på de videoinnspilte avhørene. Det ble derfor interessant å undersøke hvorfor de ikke hadde vært så støttende som de gjerne ville være. Jeg søkte derfor i transkripsjonene etter alt som handlet om hva som begrenset etterforskerne i å være støttende, og disse ble til slutt inndelt i tre kategorier av begrensninger: «kravet om objektivitet», «begrenset kognitiv kapasitet» og «manglende traumekunnskap».

Under intervjuene og under lesningen av transkripsjonene sammenholdt jeg etterforskernes utsagn med mine observasjoner av avhørene. For eksempel hadde jeg lagt merke til at etterforskerne var mest støttende i starten og på slutten av et avhør. Da jeg leste igjennom transkripsjonene forsøkte jeg å finne forklaringer på dette. Dette førte til et nytt dokument hvor jeg beskrev hva etterforskerne sa om støtte i de forskjellige fasene i KREATIV, og det ble derved tydelig at den støtten etterforskerne mente de kunne gi den avhørte var bestemt av formålet med de forskjellige fasene i KREATIV.

4.6.2 Artikkel 2: «Objektivitet i avhør. Avhør av fornærmede i straffesaker i Norge»

Forut for valget av forskningsspørsmål og analysestrategi for Artikkel 2 hadde jeg jobbet grundig med materialet i forbindelse med Artikkel 1 og var derfor godt kjent med det.

I forbindelse med analysen som lå til grunn for Artikkel 1, var jeg blitt nysgjerrig på betydningen *objektivitetskravet* har for avhørspraksisen, og valgte derfor i Artikkel 2 å undersøke etterforskernes forståelse av begrepet og hvilken konsekvens det kan få for kommunikasjonen i avhør. Forskningsspørsmålet ble derfor: *Hvordan praktiserer etterforskere objektivitetskravet når de avhører fornærmede?*

Jeg leste på nytt alt hva etterforskerne fortalte om objektivitet, og dette ga anledning til å dele objektivitetsforståelsen inn i tre kategorier. Jeg så også etter hvilke dilemmaer objektivitetskravet førte til og måter etterforskerne forsøkte å håndtere de potensielle dilemmaene på. Jeg søkte både etter typiske mønstre og unntak fra mønstrene. I tillegg så jeg både på hva etterforskerne hadde sagt om objektivitet i de videoinnspilte avhørene, og hva etterforskerne fortalte om objektivitet i forbindelse med andre avhør av både fornærmede, vitner, siktede og barn.

Etterforskernes forståelse(r) av objektivitet ble tolket i lys av etterforskernes avhørsopplæring og de rettslige rammene for avhør.

4.6.3 Artikkel 3: «Empathy in investigative interviews of victims: How to understand it, how to measure it, and how to do it?»

Formålet med analysen i Artikkel 3 var å studere hvordan etterforskere utviser empati i avhør.

I analysearbeidet startet jeg med å søke etter en rekke forutbestemte kategorier basert på en tidligere engelsk studie om empati i avhør (Dando & Oxburgh, 2016). Mens jeg søkte etter disse forutbestemte kategorier utviklet jeg to nye beslektede kategorier. Den engelske studien er basert på transkripsjoner av avhør, og analysekategoriene utgjør derfor verbale empatiske ytringer (dette er nærmere beskrevet på s. 6 i artikkelen). Siden mitt datamateriale bestod av videoinnspilte avhør, hadde jeg mulighet for å ta med flere forhold i analysen. I tillegg til å lese hva som ble sagt i avhøret, kunne jeg også høre hvordan det ble sagt og observere den nonverbale interaksjonen.

Kristiansen og Krogstrup (1999, s. 58) beskriver observasjon og fortolkning som simultane prosesser, hvilket er beskrivende for min fremgangsmåte. Mens jeg observerte avhørene, transkriberte avhørene og leste igjennom transkripsjonene av avhørene, ble jeg oppmerksom på nye kategorier.

Nedenfor vil jeg beskrive hvordan jeg transkriberte de videoinnspilte avhørene, og hva jeg så etter og noterte ned under observasjonen samt begrunne fremgangsmåten.

Uttrykk for følelser og tanker samt direkte spørsmål til avhører

Jeg transkriberte ordrett alt hva etterforskerne sa, men nøyde meg med å oppsummere hva avhørte sa i avhørene. Dette valgte jeg å gjøre fordi jeg hadde mest fokus på etterforskernes

praksis. Hvis avhørte fortalte om følelser eller tanker, transkriberte jeg dette ordrett. I tillegg transkriberte jeg ordrett passasjer hvor avhørte henvendte seg direkte til avhører. Dette valgte jeg å gjøre fordi det er i slike passasjene de avhørte sier noe som potensielt legger opp til en empatisk respons fra etterforskerne.

Taletid og pauser

Jeg noterte hvor lenge etterforskerne snakket og hvor lenge avhørte snakket samt når og hvor lenge det var pauser. Dette ga inntrykk av tempoet i avhørene og kan si noe om hvorvidt etterforskerne lyttet og gav avhørte rom til å forklare seg.

Avbrytelser

Jeg noterte hvor mange ganger avhørte og avhører avbrøt hverandre. Dette valgte jeg å notere fordi avbrytelser blir ansett for å være uhensiktsmessig i avhørsforskningen (Fisher & Geiselman, 1992). Dette skyldes både at det er uhensiktsmessig for den avhørtes minneprosesser og at avbrytelser kan gi den avhørte inntrykk av at avhører ikke lytter og at det avhørte forteller ikke er relevant. Jeg observerte også når i avhørene partene avbrøt hverandre, og hva som skjedde før og etter en avbrytelse. Dette gav informasjon om avbrytelsens funksjon – altså om avbrytelsene var forsøk på å overta styringen i samtalen, tegn på utålmodighet, ønske om å forstå det den andre sa eller for å korrigere misforståelser. Som jeg argumenterer for i Artikkel 3, virket den sistnevnte formen for avbrytelse ikke negativt på kommunikasjonen; den korrigerende avbrytelsen virket snarere motsatt, og fortonte seg som en felles interesse i å få hendelsesforløpet korrekt forklart.

Spørsmål

Jeg noterte hver gang avhørte og avhører stilte spørsmål, og når i avhørene de gjorde det. Dette kunne fortelle noe om hvorvidt avhørte og avhører inngikk i en dialog, og om begge parter var aktive i samtalen. I kontaktetableringsfasen og i avslutningsfasen av et avhør skal avhører gi avhørte mye informasjon – blant annet om formelle rettigheter, hvordan avhøret vil bli gjennomført og hva som kommer til skje videre fremover. Det er derfor en risiko for at avhørte reduseres til en passiv mottaker av informasjon i disse fasene av et avhør. Spørsmålene avhører stiller avhørte i kontaktetableringsfasen kan således fungere som en måte å invitere avhørte inn i

en dialog på. Hvis avhørte selv stiller spørsmål, kan det tyde på at samtalen i større grad er karakterisert av dialog. I informasjonsinnhentingsfasene («Fri forklaring», «Sondering») er formålet at avhører innhenter informasjon ved å stille spørsmål. I disse to fasene var det interessant å notere hvor mange spørsmål etterforskerne stilte sammenholdt med hvor lang taletid avhørte fikk og antall avbrytelser.

Øyekontakt

Jeg noterte ned når og hvor lenge etterforskeren så ned og skrev samt når og hvor lenge han/hun så opp på avhørte. Jeg så særlig etter om det var øyekontakt når avhørte henvendte seg direkte til etterforskeren eller når avhørte så på etterforskeren. Øyekontakt kan indikere at avhører følger med på det avhørte forteller og kan gi avhørte en opplevelse av å bli lyttet til. Det var imidlertid ikke mulig å observere ansiktet på etterforskeren i ett av avhørene ettersom hun satt med ryggen til kameraet.

Tilbakemeldingssignaler

Jeg noterte ned hver gang etterforskeren nikket og sa eller hvisket «mm», «ok», «ja», «nei», «greit», «skjønner» og liknende. Jeg noterte også hvis etterforskeren lød utålmodig når han/hun kom med disse tilbakemeldingssignalene. Dette gjorde jeg fordi etterforskeren derved kan signalisere til den avhørte at han/hun lytter uten å avbryte avhørte; lyder etterforskeren utålmodig, har tilbakemeldingssignaler selvsagt ikke denne effekten.

Smil, latter, felles humor

Jeg noterte hvor mange ganger avhørte og avhører smilte og lo, og om de smilte og lo sammen. Dette kunne si noe om kontakten mellom avhørte og avhører.

Alt i alt viser analysen av videoopptakene hvor kompleks interaksjonen er i et avhør.

Videoopptakene av avhørene ga meg mulighet for å foreta en mere helhetlig analyse enn hvis jeg bare hadde kunnet analysere transkripsjoner og telle antall verbale ytringer uten å kunne vurdere hele konteksten ytringene opptrådte i. En innvending er at analysen er basert på min opplevelse

og tolkning. Andre forskere hadde muligens tolket interaksjonen annerledes. Jeg håper imidlertid at jeg har gitt leseren gode forutsetninger for å vurdere mine tolkninger av interaksjonen mellom avhører og avhørte ved å beskrive både avhører og avhørtes verbale og nonverbale ytringer detaljert og kontekstualisert (Ponterotto, 2006, s. 542).

4.7 Kvalitetssikring

Begrepene 'validitet', 'reliabilitet' og 'generaliserbarhet' er opprinnelig utviklet i forbindelse med kvantitative studier, og stammer fra et positivistisk vitenskapssyn. Særlig er kravet om reliabilitet forstått som at studien skal være repliserbar, ikke mulig å oppnå i kvalitative studier (Thagaard 2018, s. 187). Det har derfor vært diskutert i hvilken grad disse begrepene kan og bør brukes i forbindelse med vurderingen av kvalitative studier (Høstrup et al., 2009). Noen forskere mener begrepene er så godt innarbeidet for kvalitative studier at de bør videreføres, men i en modifisert form (bl.a. Kvale & Brinkmann, 2009; Tjora, 2012). Andre mener kvalitative studier må vurderes etter andre dimensjoner (bl.a. Guba & Lincoln, 1985; Guba, 1981).

Guba (1981) argumenterer for at pålitelighet (reliabilitet) og gyldighet (validitet) i kvalitativ forskning baserer seg på fire aspekter: troverdighet (credibility), konsistens (dependability), transparens (confirmability) og overførbarhet (transferability). Det er disse fire dimensjoner jeg vil anvende, og i det følgende gjøre rede for hvordan jeg har ivaretatt.

Alle de tre artiklene inneholder en metodedel hvor jeg har beskrevet datagrunnlag og metodiske fremgangsmåter. I dette kapitlet har jeg utdypet og begrunnet de metodiske valgene som er truffet. I Artikkel 3 har jeg i tillegg beskrevet konteksten for de analyserte avhørerne for å gi leseren bedre innblikk i og forståelse av mine tolkninger. Derfor vil jeg her bare kort oppsummere studienes troverdighet, konsistens og transparens. Derimot vil det siste aspektet, overførbarhet, bli diskutert mere grundig ettersom mitt datamateriale er så spesielt at det er nødvendig.

4.7.1 Troverdighet

En måte å styrke troverdigheten på er å benytte *metodetriangulering* og *forskertriangulering*.

Som beskrevet har jeg både brukt både intervju og observasjon som datainnsamlingsmetoder. Disse to metodene har som nevnt supplert hverandre, og jeg mener det har gitt meg et bedre innblikk i praksis, noe som har styrket studienes troverdighet. I tillegg utgjør forskningsintervjuene med ungdommene, som jeg hadde tilgang til gjennom samarbeidet med NKVTS, en datakilde. Jeg har lest igjennom samtlige av disse intervjuene, men har ikke analysert dem. Intervjuene med ungdommene har fungert som bakgrunnsinformasjon.

Bruken av tre forskjellige datasett som omhandler den samme praksisen, er en styrke ved mine studier.

Forut for og under arbeidet med Artikkel 1, hadde jeg og de to medforfattere av artikkelen flere møter hvor vi sammen så deler av de videoinnspilte avhørene og diskuterte inntrykkene. Vi diskuterte også metode, analysestrategier og de analytiske kategorier i disse møtene.

Alle de tre artiklene er fagfellevurdert. I tillegg hadde jeg to kritiske lesere til å lese igjennom Artikkel 2 og to andre kritikere til å lese gjennom Artikkel 3 før jeg sendte inn artiklene til de respektive tidsskriftene. Alle de fire kritiske leserne har kjennskap til politiets arbeid og til politiforskning.

Jeg har underveis i hele stipendiatperioden diskutert mine analyser og resultater med både etterforskere i politiet, andre politiforskere og politiutdannere. Jeg har også holdt flere innlegg på internasjonale og nasjonale seminarer og konferanser for etterforskere og for forskere, hvor jeg har fått verdifulle innspill som har påvirket og styrket analysene. I tillegg har jeg som fagansvarlig for avhørstudier ved PHS omtalt mine resultater i min undervisningen og lært av diskusjonene dette skapte.

4.7.2 Transparens

Thagaard (2018, s. 179) skriver at den kvalitative forskeren må «argumentere for troverdigheten ved å redegjøre for den betydning det kan ha at forskeren er sitt eget forskningsinstrument». Jeg har beskrevet hvert trinn i forskningsprosessen og redegjort for min posisjon i feltet. I tillegg har jeg løpende i dette kapitlet reflektert over og redegjort for hvordan jeg kan ha påvirket datainnhenting, tolkningen av datamaterialet og i siste instans resultatene.

4.7.3 Konsistens

Jeg har redegjort for hele prosjektperioden fra prosjektbeskrivelse til ferdig avhandling; dels for å synliggjøre sammenhengen mellom forskningsspørsmål, metoder, analyser, resultater og konklusjoner, og dels for å begrunne endringene som ble gjort underveis. Jeg har forsøkt å redegjøre for ovenstående på en tydelig måte så andre kan vurdere konsistensen i avhandlingens studier.

4.7.4 Overførbarhet

Innenfor et kvalitativt perspektiv er det en grunnantakelse at fenomener ikke kan forstås uavhengig av konteksten de inngår i (Fredlund & Dahlager, 2011). Derfor er et begrep som 'generaliserbarhet' ikke anvendbart om kvalitative studier ettersom det nettopp vil si at resultatene fra en spesifikk studie kan si noe generelt om det studerte fenomenet. Likevel er formålet med forskning å si noe mere generelt og ikke bare noe spesifikt om de dataene som er analysert (Malterud, 2017, s. 36). Spørsmålet er hvilken rekkevidde resultatene fra min avhandlings studier har siden datamaterialet på mange måter er spesielt. Dette ble diskutert i Artikkel 1, og jeg vil i det følgende utdype denne diskusjonen.

Datamaterialet bør selvsagt velges ut fra at det kan besvare forskningsspørsmålene, og bør derfor være et resultat av en strategisk eller hensiktsbestemt utvelgelse. Det var som nevnt prosjektleder Åse Langballe som utarbeidet utvalgsriteriene ut fra at hun hadde et traumefokus og forskningsinteresse i avhør av ungdommer. For å best kunne studere hvordan politiet oppfatter og håndterer sin rolle som avhørere når traumatiserte ungdommer avhøres, valgte hun ut avhør med a) de yngste, b) de mest eksponerte og c) de mest traumatiserte av Utøya-ungdommene.

Jeg har underveis i prosjektperioden endret fokus fra politiavhør av traumatiserte ungdommer spesielt til politiavhør av fornærmede generelt. Spørsmålet blir da om Utøya-avhørene kan belyse mere generelle forhold ved avhør av fornærmede i andre og mere «vanlige» saker. I det følgende vil jeg beskrive datamaterialet og diskutere hvilken betydning karakteristika ved datamaterialet har for overførbarheten.

4.7.5 Karakteristika ved utvalget

Som allerede beskrevet i kappens introduksjonskapittel, oppfylte både ungdommene og gjerningsmannen i forbindelse med terrorangrepet på Utøya Christies (1986) kriterier for henholdsvis de ideelle ofre og den ideelle gjerningsmann. Samtlige ungdommer hadde opplevd svært traumatiske hendelser under terrorangrepet hvor de hadde vært fullstendig forsvarsløse. Etterforskerne som deltok i forskningsprosjektet hadde sympati for ungdommene. Etterforskerne beskrev i det store og hele ungdommene som ressurssterke og flinke til å forklare seg, og flere av etterforskerne var til og med imponerte over ungdommenes handlinger på Utøya og måten de forklarte seg på i avhør.

Datamaterialet er også spesielt fordi gjerningsmannen var pågrepet og skyldfordelingen avklart ganske raskt etter terrorangrepet. Det var ikke tvil om ungdommenes status som offer, mens i mange andre saker er skyldspørsmålet uavklart under etterforskningen og offerrollen derfor mindre tydelig. Ungdommene ble trodd, og etterforskerne stilte stort sett ingen kritiske spørsmål i avhørene. I Artikkel 3 beskriver jeg hvordan kommunikasjonen mellom avhører og avhørte var preget av samarbeid, hvilket nettopp kunne la seg gjøre på grunn av den spesielle saken.

I tillegg var det ikke bare ungdommene som var blitt rammet av terroren, men hele Norges befolkning, og det var massiv fordømmelse av terroristens gjerninger (Thoresen et al., 2012). Alt dette medvirket til at etterforskerne som utgangspunkt var positivt innstilt overfor ungdommene og ønsket å være hensynfulle og gjennomføre avhørene på en minst mulig belastende måte for ungdommene.

Dessuten fortalte nesten alle etterforskerne som deltok i forskningsprosjektet at de hadde hatt den tiden de trengte til å forberede seg og til å gjennomføre avhørene av Utøya-ofrene. Dette er langt fra den typiske situasjonen i andre saker – etterforskerne opplever ofte tidspress til vanlig. Dette betød at etterforskerne i Utøya-saken hadde kunnet bruke mye tid på å forberede seg og på å forberede ungdommene før avhør. Flere av etterforskerne fortalte om ekstra tiltak de hadde gjort før, under og etter avhørene. For eksempel fortalte to etterforskere at de i forkant av avhørene hadde gjennomført et informasjonsmøte med seks ungdommer de skulle avhøre. På møtet hadde etterforskerne fortalt i detalj hvordan avhørene ville bli gjennomført, og

ungdommene hadde kunnet stille spørsmål og fikk se avhørsrommet. En annen etterforsker fortalte at hun under et avhør hadde fått inntrykk av at den avhørte gutten ikke fikk den hjelpen han trengte, og hun hadde derfor hjulpet ham med å få kontakt med sin bistandsadvokat. Det var mange liknende eksempler.

Samtlige etterforskere involverte seg i forskjellig grad i ungdommenes tilstand. De snakket med dem om viktigheten av å få hjelp og besvarte ungdommenes spørsmål. Flere etterforskere fortalte at de også i andre avhør er opptatt av kontaktetablering og -vedlikeholdelse, og at de av og til gjør ekstra tiltak for å hjelpe avhørte. Men i avhørene i Utøya-saken hadde etterforskerne hatt bedre tid og de ønsket å bruke tid på å trygge ungdommene.

De videoinnspilte avhørene av Utøya-ofrene skiller seg altså på mange måter fra andre avhør politiet gjennomfører, og betingelsene for å kunne være ivaretagende var bedre i Utøya-saken enn i mange andre avhørssituasjoner. Likevel opplevde etterforskerne i forskjellig grad dilemmaer mellom ivaretagelse og empati på den ene siden og objektivitet på den andre. Funn fra en særegen kontekst kan representere gjennombrudd av forståelse ved at det forteller noe viktig om et mer allment fenomen (Haas, 2001, referert i Malterud, 2017, s. 67). Når etterforskerne selv i avhør i en sak med ideelle ofre, ideell gjerningsmann og «ideelle arbeidsbetingelser» opplevde de ovennevnte dilemmaer, taler det for at resultatene kan overføres til andre politiavhør, og at resultatene således kan si noe om en grunnleggende premisse for avhør.

Som det mest opplagte kan resultatene overføres til politiavhør av andre grupper fornærmede. Flere etterforskere nevnte at dilemmaene mellom hensynet til etterforskningen og hensynet til den fornærmede kan være mere uttalt i andre typer av avhør. Til forskjell fra etterforskerne i datamaterialet, må politiet i andre avhør ofte forholde seg til at hendelsesforløpet kan ha vært annerledes enn det avhørte forteller. Dette betyr at etterforskerne må stille spørsmål som avhørte kan oppleve som konfronterende, og kritiske og som uttrykk for mistillit. Flere etterforskere nevnte voldtektsofre som mere utfordrende å avhøre i dette henseende fordi det ofte er to motstridende versjoner av hendelsesforløpet og få eller ingen entydige beviser. Noen etterforskere trakk frem avhør av barn som utfordrende fordi barn har begrenset forutsetninger for å forstå fremgangsmåten og premissene for et avhør. Noen etterforskere nevnte dessuten at

dilemmaene mellom objektivitet og empati ble veldig uttalt i avhør av siktede, ettersom siktede ofte i enda større grad enn fornærmede og vitner vil kunne oppleve at politiet ikke tror dem.

Et annet forhold som taler for at resultatene kan overføres til andre politiavhør, er at etterforskerne som foretok Utøya-avhørene i det store og hele gjennomførte dem i tråd med avhørsopplæringen de har fått og fasene i KREATIV. Det som særlig skiller Utøya-avhørene fra andre avhør er tidsaspektet og fraværet av kritiske spørsmål. Bortsett fra dette var fremgangsmåten ikke så forskjellig fra andre avhør. Etterforskerens oppgave var å innhente pålitelig informasjon om det ungdommene hadde opplevd på Utøya.

Det neste spørsmålet er om resultatene jeg presenterer i denne avhandling er særegne for norske avhør, eller om de kan overføres til politiavhør i andre land med annen metodikk, opplæring og lovverk. I forbindelse med undervisning og innlegg på internasjonale konferanser, har flere etterforskere fra en rekke land gitt uttrykk for at de kjenner igjen dilemmaene mellom objektivitet og empati i avhør. Jeg tror likevel at dilemmaene oppleves ulikt i ulike land. Norsk politiutdanning er på et høyt nivå sammenliknet med de fleste andre land, og i KREATIV legges det mye vekt på objektivitet, uskyldspresumpsjonen og avhørers påvirkningskraft. Jeg tror dette gjør at norske etterforskere i større grad opplever dilemmaer fordi de er seg mere bevisst egen påvirkningskraft og er mere opptatt av å etterleve objektivitetskravet enn etterforskere i land hvis politiutdanning er på et lavere nivå.

4.8 Ethiske overveielser

Som beskrevet fikk jeg tilgang til data gjennom samarbeidet med NKVTS, som leder Utøya-studien. Mange valg ble derfor truffet før jeg kom inn i prosjektet. Ungdommene ble intervjuet før jeg kom inn i prosjektet, og jeg var ikke involvert i denne delen av det.

Det er særlig fire sentrale problemstillinger jeg mener har relevans for forskningsprosjektet de tre studiene er en del av, og de har jeg hatt medansvar for. De handler om frivillighet, informert samtykke, anonymisering av data og hvordan etterforskerne har opplevd å delta i forskningen.

Jeg har i kap. 4.3.3 redegjort for hvordan jeg har ivaretatt, vurdert og reflektert rundt forskningsetiske problemstillinger vedrørende frivillighet, informert samtykke og anonymisering. Og jeg har løpende i kap. 4 reflektert over hvordan informantene kan ha opplevd å delta i forskningsintervjuene.

I det følgende vil jeg supplere med noen refleksjoner jeg har gjort om hvordan etterforskerne i etterkant kan ha blitt påvirket av at de deltok i forskningsprosjektet.

Datamaterialet er fra en terrorsak som kan karakteriseres som et nasjonalt traume, og som også er internasjonalt kjent. Jeg har gjennom prosjektperioden opplevd at mange synes det er ekstra interessant at forskningen har handlet om avhør av overlevende fra Utøya. Jeg har imidlertid ikke ønsket å «selge inn» min forskning på at datamaterialet er fra en kjent terrorsak, men har tvert om nedtonet dette ved for eksempel å ikke illustrere mine PowerPoint-presentasjoner med bilder fra Utøya.

Samtlige etterforskere som deltok i forskningsprosjektet fremsto for meg som samvittighetsfulle, og det virket på meg som om de ønsket å utføre profesjonelle avhør og ivareta de avhørte. Flere av etterforskerne fortalte at de selv var preget av terrorangrepet, og flere hadde blitt preget av å avhøre de overlevende ungdommene. En etterforsker fortalte for eksempel at hun hadde grått da hun skrev avhørsrapporten etter et avhør, da gikk opp for henne, mens hun skrev, hva den avhørte hadde opplevd. En annen etterforsker fortalte at han lurte på om han burde oppsøke profesjonell hjelp fordi han fortsatt var preget av etterforskningsarbeidet han gjorde umiddelbart etter i forbindelse med saken. Jeg forsøkte derfor å utvise respekt for etterforskernes faglighet og deres refleksjoner under intervjuene. Som nevnt kan jeg likevel ikke utelukke at noen av dem kan ha opplevd mine mange spørsmål som pågående og kritiske overfor måten de hadde gjennomført avhørene på.

Selv om forskningen ikke var en evaluering av måten de hadde gjennomført avhørene på, er det alltid potensielt sårbart å få sin praksis undersøkt. Jeg har derfor reflektert over hvordan det kunne påvirke etterforskerne å få sin praksis fremstilt i artikler og media. De fleste ungdommene opplevde det ikke som belastende å bli avhørt, og det er som nevnt min vurdering at avhørene av dem var profesjonelt gjennomført og at etterforskerne hadde tatt mange hensyn til ungdommene.

Men som forsker er jeg særlig interessert i det som er utfordrende og det som kan forbedres – i dette tilfellet etterforskernes opplevelse av potensielle dilemmaer mellom empati/ivaretagelse og objektivitet samt begrensninger for det å være støttende i avhør. Dette kan ha hatt den konsekvens at både mine spørsmål under intervjuene og min fremstilling i forskningsartiklene kan ha gjort at jeg har blitt oppfattet som mer kritisk enn jeg faktisk er. I alle sammenhengene jeg har fortalt om forskningen og resultatene har jeg derfor forsøkt å få frem at jeg ikke mener at avhørene er dårlig gjennomført, men at det er noen iboende dilemmaer i avhør som er underkommunisert i KREATIV-opplæringen og at det er disse jeg har vært interessert i å undersøke.

Derfor ble jeg opprørt og lei meg da jeg i november 2018 ble oppmerksom på en svært misvisende og uheldig artikkel i *Politiforum* med overskriften «Etterforskere viste lite empati i avhør etter Utøya». Jeg hadde et par uker tidligere blitt intervjuet i forbindelse med en artikkel på *Forskning.no* som journalisten i *Politiforum* hadde lest og valgt å gjengi på denne misvisende måte. Journalisten hadde ikke kontaktet meg, men valgte den misvisende overskriften på egen hånd. Jeg kontaktet redaktøren i *Politiforum*, som beklaget og endret overskriften på nettutgaven til «Dilemma mellom objektivitet og empati» med en gang. Men overskriften var selvsagt ikke mulig å endre i papirutgaven som allerede var trykt og sendt ut til Politiforbundets medlemmer. Jeg sendte samme dag en mail til de medvirkende etterforskere som hadde deltatt i forskningsprosjektet hvor jeg beklaget og forklarte hva som hadde skjedd. Dette eksemplet viser at selv om jeg som forsker forsøker å formidle forskningsresultater nyansert og med respekt for de involverte, så har man som forsker ikke kontroll over hvordan andre fortolker og videreformidler ens forskning.

4.9 Oppsummering

I dette kapitlet har jeg innledningsvis redegjort for mitt vitenskapsteoretisk ståsted og min bakgrunn og rolle som forsker, og jeg har gjennom hele kapitlet forholdt meg til og drøftet hvilken rolle jeg som forsker har hatt i forskningsprosessen. Jeg har presentert datamaterialet og Utøya-studien som avhandlingens tre artikler er utgått fra, og jeg har gjort rede for arbeidsfordelingen i

avhandlingens fire tekster. Forskningsprosjektet har strukket seg over mange år, og jeg har derfor forsøkt å beskrive hvert trinn i prosessen med hensyn til datainnhenting og analysene så oversiktlig som mulig. I tillegg har jeg beskrevet de endringer som ble gjort underveis i dette forskningsprosjektet, og drøftet hvilken betydning det har at de videoinnspilte avhørene er fra 2011. I delkapitlene om gjennomføringen av observasjonene og intervjuene har jeg drøftet både ulemper og fordeler ved de to metodene, og særlig fordelene av å ha kombinert de to metodene. Dataene som ligger til grunn for de tre empiriske artiklene er sensitive, og jeg har derfor redegjort for og reflektert over forskningsetiske problemstillinger i dette kapitlet.

5. PERSPEKTIVERING

I dette kapitlet vil jeg først presentere avhandlingens hovedkonklusjoner. Deretter vil jeg diskutere funnene i de tre empiriske studiene i lys av premissene for avhør i norsk politi, som jeg deler inn i 1) den juridiske reguleringen og dermed de rettslige rammer for avhørspraksisen og 2) det teoretiske fundamentet som KREATIV bygger på og dermed de avhørsmetodene som etterforskere får opplæring i. Jeg vil innledningsvis også redegjøre for formålet med etterforskningen og strafferettens prinsipp om den materielle sannhet ettersom dette har betydning for metoder og idealer i KREATIV-opplæringen. Deretter vil jeg identifisere karakteristika ved forskjellige vitenskapsteoretiske posisjoner som jeg mener kommer til uttrykk i KREATIV. I kapitlet diskuterer jeg også det at dilemmaet mellom objektivitet og empati kan være mere eller mindre uttalt avhengig av karakteristika ved den fornærmede. I kapitlets siste del peker jeg på hvilke implikasjoner avhandlingens konklusjoner gir anledning til.

5.1 De empiriske artiklenes hovedfunn

Tema for avhandlingen er hvordan politiet håndterer å både etterleve kravet om objektivitet og utvise empati når de avhører fornærmede personer. Gjennom intervjuene kom det frem at objektivitet og empati er viktige begreper for deres praksis, og i de tre empiriske artiklene har jeg via observasjon og intervjuer undersøkt hvordan etterforskerne praktiserer disse to begrepene i avhør. Resultatene peker overordnet sett på at etterforskerne kan oppleve en rekke dilemmaer mellom objektivitet og empati når de avhører fornærmede.

I Artikkel 1 fant vi at etterforskere kan oppleve forskjellige former for begrensninger for det å være støttende og empatiske når de avhører traumatiserte ungdommer. For det første skal politiet leve opp til rettslige krav om objektivitet, hvilket begrenser hvor empatiske og hvor anerkjennende etterforskerne kan være overfor avhørte i avhørssituasjonen. En annen begrensning er den kognitive kapasiteten til etterforskeren i avhørssituasjonen. Det er krevende både å lytte til innholdet i avhørtes forklaring og fokusere på saken, og samtidig være oppmerksom på det emosjonelle innholdet i det avhørte forteller og således på avhørte som person. En tredje

begrensning for noen av etterforskerne som deltok i forskningsprosjektet var manglende kunnskap om traumereaksjoner og traumestøtte. Samtidig ønsket etterforskerne å være støttende overfor ungdommene i Utøya-saken. Vi identifiserte tre måter etterforskerne kunne være støttende på. Den første har vi kalt «indirekte støtte», som blant annet går ut på å forberede den som skal avhøres. Den andre er «latent støtte», som handler om å lytte og gi avhørte rom til å fortelle uten å avbryte, og derved vise at man tar det avhørte har opplevd på alvor. Den siste er «direkte støtte», som vil si at etterforskeren for eksempel responderer når den avhørte forteller om skyldfølelse.

Utover det at objektivitet og empati er viktige begreper for etterforskerne, er det også begreper som er sentrale i KREATIV og avhørslitteraturen for øvrig. Jeg valgte derfor å studere disse begrepene i Artikkel 2 og Artikkel 3.

I Artikkel 2 studerte jeg hvordan etterforskerne praktiserer objektivitetskravet. Først redegjorde vi for objektivitetskravets rettslige forankring og for hvordan objektivitet ivaretas i KREATIV-opplæringen. I artikkelens empiriske del identifiserte jeg tre forskjellige måter etterforskerne forstod og praktiserte objektivitet på. For etterforskerne var objektivitet:

- 1) Det å være upartisk, som er forenlig med rettskildene. Etterforskerne henviste da også ofte til straffeprosessloven (1981) § 226 tredje ledd.
- 2) Det å ikke påvirke. Denne forståelse er forankret i vitnepsykologisk forskning som har vist hvor stor påvirkningskraft avhører har i avhøret.
- 3) Det å holde en emosjonell distanse. Denne forståelse er hverken beskrevet i lovgivingen eller i KREATIV, og kan se ut som en selvpålagt restriksjon som gjør etterforskerne i stand til å tre inn i rollen som objektiv etterforsker.

Disse tre forståelser kan gi anledning til tre kommunikative dilemmaer, nemlig dilemma mellom:

- 1) Det å være upartisk og det å tro på avhørte
- 2) Det å unngå å påvirke og det å respondere på det avhørte forteller
- 3) Emosjonell distanse og emosjonelt nærvær.

I Artikkel 3 studerte jeg hvordan etterforskerne praktiserer empati overfor avhørte. Studien bygger videre på tidligere forskning hvor empati er blitt definert som forskjellige former for verbale ytringer (Dando & Oxburgh, 2016), hvilket er nærmere beskrevet i artikkelen og kap. 3. På bakgrunn av min empiriske undersøkelse stiller jeg i Artikkel 3 spørsmål om det å definere empati som forskjellige former for verbale ytringer kan være en for begrenset måte å måle empati på. Jeg argumenterer for at etterforskerne i de fire avhørene jeg observerte gjorde mange ting som kunne forstås som uttrykk for empati som ikke var verbale ytringer. Jeg vil hevde at hele interaksjonen mellom avhører og avhørte var karakterisert av ivaretagelse og godt samarbeid. For eksempel brukte etterforskerne lang tid på å forberede avhørte, og etterforskerne viste forståelse for avhørtes situasjon. Etterforskerne gav avhørte tid og rom til å forklare seg, og de viste interesse for avhørte som person og for det avhørte fortalte. Dette viste etterforskerne både ved verbale tilkjenninger og ved bruk av nonverbale tilbakemeldingssignaler. I Artikkel 3 peker jeg også på at de forskjellige elementene ikke nødvendigvis er uttrykk for empati, men til sammen virker positivt på interaksjonen mellom etterforsker og avhørte. Videre foreslår jeg at begrepet empati erstattes, siden det ikke er konsensus om hva empati innebærer i den psykologiske faglitteratur eller i avhørslitteraturen. Jeg argumenterer derfor for at begreper som a) *å vise forståelse* (for den avhørtes situasjon og hvordan den avhørte har det) og b) *å vise interesse* (for den avhørte som person og for hans/hennes opplevelser), er mere forenelige med etterforskerrollen, mere presise og lettere å operasjonalisere i praksis.

5.2 Rettslig regulering og kunnskapssyn

I dette kapitlet vil jeg først redegjøre for de mest sentrale rettskildene om avhør, som blant annet angir formålet med avhør og de rettslige rammene for politiavhøret. I gjennomgangen vil jeg ha særlig fokus på avhør av fornærmede ettersom dette har størst relevans for avhandlingens problemstillinger. Deretter vil jeg kort redegjøre for prinsippet om den materielle sannhet. Den materielle sannhets prinsipp vedrører domstolsprossessen, og ikke etterforskningen generelt. Men som jeg vil argumentere for i kap 5.3, har prinsippet betydning for kunnskapssynet i KREATIV og er derfor relevant i denne sammenheng.

5.2.1 Formålet med politiets etterforskning og politiavhør

Formålet med politiets etterforskning generelt er å innhente informasjon av betydning for behandlingen av en straffesak på både påtalestadiet, pådømmelsesstadiet og fullbyrdelsesstadiet. Politiavhør er en formålsstyrt etterforskningsmetode, som blant annet er regulert av straffeprosessloven, påtaleinstruksen og Riksadvokatens rundskriv.

Straffeprosessloven (1981) § 226 angir det overordnede formålet med etterforskning og lyder:

- § 226.** Formålet med etterforskningen er å skaffe til veie de nødvendige opplysninger for
- a. å avgjøre spørsmålet om tiltale,
 - b. å tjene som forberedelse for rettens behandling av spørsmålet om straffeskyld og eventuelt spørsmålet om fastsettelse av reaksjon,
 - c. å avverge eller stanse straffbare handlinger,
 - d. å fullbyrde straff og andre reaksjoner,
 - e. å tjene som forberedelse for barneverntjenestens behandling av spørsmålet om det skal sette i verk tiltak etter [lov 17. juli 1992 nr. 100](#) om barneverntjenester, og
 - f. å tjene som forberedelse for behandling i konfliktrådet.

Om personundersøkelse og mentalobservasjon gjelder reglene i kap. 13.

Er en bestemt person mistenkt, skal etterforskningen søke å klarlegge både det som taler mot ham og det som taler til fordel for ham.

Etterforskningen skal gjennomføres så raskt som mulig og slik at ingen unødig utsettes for mistanke eller ulempe.

Hvordan avhøret skal foregå er lovfestet gjennom påtaleinstruksen (1985) kap. 8. Om avhør av fornærmede står det i § 8-8:

Om gjennomføringen av avhøret gjelder reglene om avhør av vitner så langt de passer.

I påtaleinstruksen (1985) § 8-11 om avhør av vitner, står det at:

Vitnet skal forklare seg muntlig og skal oppfordres til så vidt mulig i sammenheng å forklare hva det vet om saken. Deretter kan særskilte spørsmål stilles. Vitnet skal anmodes om å oppgi kilden til sin kunnskap.

Løfter, uriktige opplysninger, trusler eller tvang må ikke brukes. Ved avhøringen må tjenestemannen alltid opptre rolig og hensynsfullt og foreta avhøret på en måte som er egnet til å fremkalle en klar og sannferdig forklaring og som tar rimelig hensyn til vitnet. Spørsmål som ved innhold eller form innbyr til svar i en bestemt retning, må ikke stilles, når det ikke skjer for å prøve påliteligheten av opplysninger som vitnet tidligere har gitt, eller andre særlige grunner gjør det forsvarlig.

Spørsmål om fornærmedes tidligere seksuelle atferd skal ikke stilles med mindre det er av vesentlig betydning for saken. Eventuelle spørsmål må stilles på en så hensynsfull måte som mulig.

Dersom bistandsadvokaten anmoder om det, skal politiet gjennomføre et særskilt avhør av fornærmede og etterlatte for å belyse hvilke virkninger lovbruddet har hatt for dem.

I Riksadvokatens rundskriv nr. 2/2016 om politiavhør generelt understrekes det at avhør er en formålsstyrt etterforskningsmetode, og at:

Et godt avhør bidrar til *oppklaring av saken*, et dårlig avhør kan i ytterste konsekvens medføre at *saken unødig henlegges* eller endog *foranledige uriktig domfellelse* [min utheving].

I samme rundskriv henvises det til Riksadvokatens rundskriv nr. 3/1999 om etterforskning, hvor det understrekes at:

Etterforskning er ikke en mer eller mindre tilfeldig innsamling av fakta, men en formålsstyrt virksomhet. Den faktainnsamling som etterforskningen består i, skjer med rettslige normer som bakgrunn, ramme og mål. *Det er bare rettsrelevante fakta som er av interesse* [min utheving].

I rundskrivet (om politiavhør fra 2016) er politiets avhørsmetodikk omtalt:

Norsk avhørsmetodikk baserer seg på vitenskapelig forankrede metoder for pålitelig og objektiv informasjonsinnsamling fra vitner, fornærmede og mistenkte/siktede, og er i stadig utvikling. *Det overordnede målet er å innhente relevant og pålitelig informasjon på en*

adekvat og effektiv måte [min utheving]. Kunnskap om retts- og vitnepsykologi og etiske prinsipper står derfor sentralt. Rettssikkerhet, menneskerettigheter, tillit og åpenhet er grunnleggende verdier i metodikken.

I Riksadvokatens rundskriv nr. 3/2018 om straffesaksbehandlingen, angis det tolv kvalitetsmarkører for straffesaksbehandlingen. «Ivaretakelse av fornærmedeperspektivet» i etterforskning er et av de tolv punktene, og i rundskrivet fremgår det at politiet og påtalemyndigheten har et selvstendig ansvar for å ivareta fornærmede og pårørende på en hensiktsmessig og god måte. Det fremheves videre at fornærmede og etterlatte har en helt sentral plass som skal prege oppgaveløsningen. Informasjonsrettigheter trekkes særlig frem, men også tillitsperspektivet omtales og det gis en mere generell henstilling om at behandlingen av ofre for kriminalitet og deres pårørende skal være preget av omtanke og respekt. Endelig påpekes det at ivaretakelsen av rettighetene til fornærmede og etterlatte forutsetter at politiet og påtalemyndigheten har rutiner som sikrer nødvendig oppfølging og en kultur som anerkjenner dette som en viktig oppgave.

Gjennomgangen av regelverket viser at formålet med politiets etterforskning og avhør er å innhente pålitelig og rettsrelevant informasjon. Videre fremgår det at formålet med avhør er det samme uansett hvem som avhøres. Fornærmede er først og fremst et vitne, og det fremgår at det stort sett er samme regler for avhør av vitner og fornærmede. I straffeprosessloven (1981) og politiinstruksen (1990) skiller avhør av vitner og fornærmede seg ved at 1) voldtekts fornærmede ikke må få stilt spørsmål om tidligere seksuell atferd (med mindre det er av vesentlig betydning), og ved at 2) visse grupper fornærmede har rett til bistandsadvokat.

Ivaretakelse av fornærmedeperspektivet løftes frem som en av tolv kvalitetsmarkører i etterforskningen, men det beskrives ikke nærmere hvordan dette kan og bør gjøres i selve gjennomføringen av avhør av fornærmede.

Som nevnt i kap. 2.3.3 fikk flere grupper fornærmede i 2008 rett til bistandsadvokat. Tilstedeværelse av bistandsadvokat i et avhør endrer dog ikke ved det rettslige formålet med avhør, som er å innhente pålitelig informasjon av betydning for behandlingen av en straffesak på både påtalestadiet, på dømmelsesstadiet og fullbyrdelsesstadiet. Men retten til bistandsadvokat

og bistandsadvokatens tilstedeværelse har ikke endret noe ved politiets avhørsmetodikk og selve måten avhør gjennomføres på, bortsett fra at bistandsadvokaten har rett til å protestere mot spørsmål som ikke kommer saken ved eller som er stilt på en utilbørlig måte og bistandsadvokaten kan anmode om at politiet gjennomfører et særskilt avhør av fornærmede og etterlatte for å belyse hvilke virkninger lovbruddet har hatt for dem.

5.2.2 Formålet med domstolsbehandlingen – den materielle sannhets prinsipp

Den materielle sannhets prinsipp innebærer at saksbehandlingsreglene for straffesaker må utformes slik, at rettsavgjørelser treffes på grunnlag av det som faktisk har skjedd. Når sannheten legges til grunn oppnår man at skyldige dømmes og at uskyldige frifinnes (Rui, 2014, s. 401)

Når og hvis det tas ut tiltale i en straffesak, er formålet med rettsforhandlingen å realisere straffansvar når vilkårene for dette er til stede (NOU 2016: 24, s. 147). Det innebærer krav til at avgjørelsen baseres på korrekt faktagrunnlag og korrekt rettsanvendelse. Den materielle sannhets prinsipp kommer til anvendelse for faktagrunnlaget i en sak, og omfatter således også avhør som er foretatt av fornærmede.

Prinsippet omfatter både et grunnleggende krav til prosessen og et mål, eller ideal, for resultatet av en straffesaksbehandling. Prinsippet fremheves flere steder i lovforarbeider og i rettspraksis. Som beskrevet over er straffeprosessloven (1981) § 226 tredje ledd og § 55 tredje ledd sentrale når det gjelder politi og påtalemyndighet, og når en sak kommer til domstolsbehandling pålegger straffeprosessloven § 294 retten å sørge for at den blir fullstendig opplyst.

Den materielle sannhets prinsipp uttrykker altså et ideal om at rettsavgjørelser skal bygge på korrekt faktisk grunnlag. Men at den hele og fulle sannhet skal og kan avdekkes er et ideal, men prinsipielt ikke realiserbart. Siden man prinsipielt ikke har eksakt og fullstendig kunnskap om en fortidig hendelse, realiseres den materielle sannhets prinsipp ved at straffeprosessordningen gjennomføres med sannhetssøkende mekanismer, som for eksempel kravet om objektivitet.

Andre regler som er uttrykk for sannhetssøkende mekanismer er den ulovfestede regelen om fri bevisførsel og -bedømmelse samt straffeprosessloven (1981) § 343 første ledd. Av sistnevnte

bestemmelse følger at «feil ved saksbehandlingen bare kommer i betraktning når det antas at feilen kan ha innvirket på dommens innhold». Rui (2014, s. 404) skriver at hvis man skulle ha tillagt prosessuelle feil rettslig betydning uten et slikt innvirkningskrav, ville det i alt for stor utstrekning gitt en prosessuell sannhet på bekostning av den materielle sannheten. Dette står i motsetning til for eksempel amerikansk rett, hvor ulovlig ervervet bevis som utgangspunkt blir avskåret fra bevisførselen i en sak, og prosess-systemet får derved et preg av å frembringe prosessuell, og ikke materiell, sannhet.

Hensynet til «sannheten» må imidlertid veies opp mot hensynene til andre verdier og motstående hensyn (NOU 2016: 24, s. 147–148). Beviskravet i en straffeprosess er svært høyt, hvilket gir en risiko for at enkelte som er skyldige ikke blir straffedømt. I tilfeller hvor skyldige frifinnes har man således ikke oppnådd materielt riktige avgjørelser. Men hadde beviskravet vært lavere, ville risikoen for at uskyldige dømmes også vært større. Sannhetsidealet er således asymmetrisk og beviskravet kan ses som en modifisering av det materielle sannhets prinsipp for å unngå at uskyldige dømmes (Rui, 2014, s. 408). Sannhetsidealet gjelder altså først og fremst i retning av å oppnå materielt riktige domfellelser, idet «usannhet i form av uriktig skyldskonstatering anses som en større omkostning enn usannhet i form av en uriktig frifinnelse» (NOU 2016:24, s. 267).

Kjelby (2015, s. 85–86) peker på enda andre hensyn som bør tas i en straffeprosess, som betyr at den materielle sannhet ikke kan eller bør oppnås for enhver pris. Dette gjelder blant annet hensynet til siktedes rettssikkerhet og rettsbeskyttelse for fornærmede og andre involverte. Gjennom regler begrenses eller hindres påtalemyndigheten og rettens tilgang til relevant informasjon, for eksempel beslagsforbud og bevisforbud. I tillegg fremgår det av straffeprosessloven (1981) § 119 at retten ikke må ta imot forklaring fra blant annet leger, prester, og psykologer om noe som er betrodd dem i deres stilling, og av straffeprosessloven (1981) § 122 fremgår det hvem som er fritatt vitneplikten, når et nærstående familiemedlem er mistenkt. Endelig vil hensynet til forsvarlig ressursbruk i alle ledd i strafferettskjeden i noen grad legge begrensninger på hvor grundig en sak kan opplyses og derved om materielt riktige rettsavgjørelser kan treffes. Finnes det ikke tilstrekkelig bevis i en sak, vil ikke saken anses som oppklart, men henlegges på grunn av bevisets stilling i henhold til straffeprosessloven, 1981, § 73 annet ledd.

Prinsippet om den materielle sannhet er ikke forankret i en bestemt vitenskapsteoretisk tradisjon, men i demokratiske og rettsstatlige verdier. Objektivitet, likhet for loven og rettssikkerhetsmaksimen om at det er bedre at 10 skyldige går fri enn at en uskyldig dømmes, er helt grunnleggende idealer for moderne rettsstater. Men straffeprosessens idealer og prinsipper har innflytelse på kunnskapssynet i KREATIV, og videre på etterforskernes rolleforståelse og for de normene og metodene de læres opp i. Det er dette jeg vil diskutere i det følgende.

5.3 Vitenskapsteoretiske perspektiver i avhørsprofesjonen

5.3.1 Avhør som forskningsmetode

Hverken i KREATIV eller PEACE-litteraturen er det redegjort for hvilket vitenskapsteoretisk ståsted eller hvilke ontologiske og epistemologiske grunnantakelser som legges til grunn for avhørsmetodikken(e) etterforskere læres opp i. Når det likevel er interessant å diskutere det vitenskapsteoretiske perspektivet i avhør, er det fordi avhør blir omtalt som en selvstendig vitenskapsdisiplin (Bjerknes & Fahsing, 2018; Rachlew & Fahsing, 2015) og fordi likhetene mellom etterforskning og forskning fremheves (Olsvik, 2013, s. 16) i politiets lærebøker. Det er derfor relevant å undersøke hvilke vitenskapsteoretiske posisjoner som kan identifiseres i undervisningsmaterialet i KREATIV og dermed den opparbeidede praksis.

Det er dog også en rekke forskjeller mellom forskning og etterforskning – blant annet er etterforskning langt mere (lov)regulert enn forskning. En annen vesentlig forskjell mellom etterforskning og forskning er resultatenes status. I motsetning til forskningsresultater, betraktes behandling og avgjørelser av straffesaker ikke som foreløpige og under konstant revisjon. En rettskraftig dom kan, i motsetning til forskningsresultater, karakteriseres som sannhetsbesittende og endegyldig – med mindre den blir anket og bragt for en ny domstol, og i sjeldne tilfeller gjenopptatt i gjenopptakelseskommissjonen. Nettopp prinsippet om den materielle sannhet; at rettsavgjørelsen skal baseres på korrekt faktagrunnlag og ha en endegyldig status kan ha betydning for kunnskapssynet i KREATIV.

I det følgende vil jeg identifisere karakteristika ved forskjellige vitenskapsteoretiske tradisjoner som jeg mener kommer til uttrykk i KREATIV. Jeg vil argumentere for at de to rolleforståelser –

«objektiv informasjonsinnhenter» og «empatisk medmenneske» – hører hjemme i hver sin vitenskapsteoretiske tradisjon. Videre vil jeg diskutere hvilke subjekt-objekt-relasjoner som er idealet i KREATIV-opplæringen og hvilke implikasjoner dette synes å ha for etterforskerrollen og avhørspraksisen.

5.3.2 Avhøreren som objektiv informasjonsinnhenter – innflytelse fra en positivistisk tradisjon

Det kan på mange måter argumenteres for at prinsippet om den materielle sannhet ligger tettest opp til et positivistisk vitenskapssyn, hvor det likeledes opereres med at det finnes én sannhet og et epistemologisk ideal om at det ved stringente metoder er mulig å finne frem til objektiv kunnskap. For å sikre likhet for loven skal hele straffeprosessen ideelt sett leve opp til positivistiske objektivitetsidealer. Målet er å avdekke hva som faktisk har skjedd, eller snarere hva som kan bevises har skjedd, og resultatene må være etterprøvbare. Det vil si at alle etterforskere, påtalejurister, og dommere med hver sine fagspesifikke metoder og fagkriterier prinsipielt sett skal kunne vurdere og nå frem til det samme resultatet ut fra de objektive bevisene i en sak. I en rettsstat bør det være underordnet hvem som avhører et vitne, en siktet eller en fornærmet. Deres forklaringer danner grunnlaget for påtalebeslutningen, og forklaringen har deretter betydning for hvordan saken vurderes i retten. Hvis det forholder seg slik at sakens utfall avhenger av om det er etterforsker A eller om det er etterforsker B som har gjennomført avhøret, er det ikke likhet for loven.

Et bredere perspektiv på avhør, hvor avhørssituasjonen betraktes som en subjekt-subjekt-relasjon som innebærer et konstruktivistisk syn på sannheten og at etterforskeren betraktes som medskaper av den avhørtes forklaring, bryter med det juridiske prinsippet om likhet for loven, som blant annet også er en menneskerettighet.

I tråd med rettskildene beskrev flere av etterforskerne som deltok i forskningsprosjektet at deres hovedoppgave som avhører var å innhente pålitelig informasjon – de skulle være «objektive informasjonsinnhentere» – hvilket er en rolleforståelse som synes å være i overensstemmelse med strafferettens idealer og en positivistisk kunnskapstradisjon. Etterforskerne la vekt på objektivitetskravet, som de operasjonaliserte ved «å ikke ta avhørtes parti», hvilket innebar at de ikke skulle tro på avhørte uten videre, men måtte forholde seg kritisk til det avhørte fortalte.

Videre praktiserte etterforskerne objektivitet ved «å unngå å påvirke» – hvilket innebar at de var tilbakeholdne med å respondere på det avhørte fortalte – og ved å holde en emosjonell distanse – hvilket innebar at de ikke gav uttrykk for egne følelser eller tanker (som beskrevet i Artikkel 2).

KREATIV bygger i vid utstrekning på vitnepsykologisk forskning som har påvist at det kan være skadelig for et avhørs pålitelighet dersom den avhørte utsettes for bevisst eller ubevisst påvirkning gjennom avhørers spørsmålsstilling. Derfor er metodene i KREATIV utviklet for å minimere etterforskerens påvirkningskraft så mye som mulig. Dette kommer tydelig frem i en sentral tekst om KREATIV:

I tråd med påtaleinstruksen §§ 8-11 tredje ledd og 8-2 annet ledd skal vitner og mistenkte oppfordres – og gis anledning – til å forklare seg fritt og så langt mulig sammenhengende. Reglene har solid støtte i en rekke vitnepsykologiske studier, hvor forskere påpeker at ethvert spørsmål, uansett om det er ledende eller ikke, påvirker avhørtes forklaring. Som det fremgår av kapittel 5 om politiets åstedsundersøkelse, har politiet lange tradisjoner og etablerte rutiner for å forebygge kontaminering av tekniske bevis. Kunnskap om menneskets konstruktive og påvirkelige hukommelse er imidlertid begrenset. Konsekvensen er at aktørene ikke behandler vitnebevis med tilsvarende (åsteds-)disiplin som faller seg naturlig når det er tale om fysiske bevis. Det metaforiske poenget er at den forskningsbaserte kunnskapen vi i dag har om etterforskerens spørsmål, og hvordan spørsmålene påvirker vitnebevisets pålitelighet, tilsier at den frie forklaring kan sammenliknes med kriminalteknikernes metoder for å forebygge kontaminering. (Rachlew & Fahsing, 2015, s. 239)

I sitatet over sammenliknes avhøreren med kriminalteknikeren og vitnebeviset med fysiske bevis som skal innhentes uten at det kontamineres av avhøreren. Denne rolleforståelsen og metodiske fremgangsmåten er på flere måter forenelig med den tilbaketrukne, distanserte forsker som ved stringente metoder forsøker å minimere enhver form for forskereffekt på det som studeres. Derved kan avhør som metode plasseres i en realistisk eller positivistisk vitenskapsteoretisk tradisjon som bygger på en grunnleggende antakelse om at verden finnes uavhengig av vår erkjennelse av den og en epistemologisk antakelse – i hvert fall et epistemologisk ideal – om at det er mulig å innhente objektiv kunnskap om verden der ute. Objektiv kunnskap om en ting refererer

til at tingen beskrives som den er i seg selv, uten at det inngår noe som tilhører subjektet som beskriver gjenstanden i beskrivelsen (Andersen, 1994, s. 271). Forskerens oppgave er å observere fra utsiden og nøytralt beskrive virkeligheten (Justensen & Mik-Meyer, 2010, s. 18). Subjektive og kontekstuelle elementer ansees som feilkilder og søkes minimert slik at «tingen» som studeres beskrives uavhengig av forskerens subjektivitet.

Det er især innenfor naturvitenskapene at det opereres med en ontologisk antakelse om at verden eksisterer uavhengig av forskeren, og at det gjennom stringente metoder er mulig å oppnå objektiv kunnskap. Dette er mulig ettersom gjenstandsfeltet i naturvitenskapen er objekter som eksisterer på en ontologisk objektiv måte, altså uavhengig av om de blir sanset av menneske(r). Samfunnsvitenskapene skiller seg fra naturvitenskapen blant annet på den måten at forskeren ofte må interagere med det som studeres siden gjenstandsfeltet er mennesker (Christensen, 2014, s. 25). Men målet i positivistisk samfunnsvitenskapelig forskningstradisjonen er at forskeren oppnår størst mulig kontroll over sin subjektivitet slik at hans/hennes tilstedeværelse ikke påvirker gjenstandsfeltet (det som studeres).

I avhør er formålet å innhente pålitelig, objektiv informasjon som ikke er påvirket av etterforskeren som innhenter informasjonen. Det er derfor interessant og betydningsfullt når Rachlew og Fahsing sammenlikner avhøreren med kriminalteknikeren som nettopp fra utsiden kan samle inn og undersøke tekniske bevis, og dermed er relasjonen mellom kriminaltekniker og teknisk bevis basert på en subjekt-objekt-relasjon. Problemet med denne metaforen er imidlertid at i motsetning til kriminaltekniske undersøkelser, er innhenting av informasjon gjennom avhør også en samtale mellom to personer. Derfor må etterforskeren interagere med avhørte på en annen måte for å få innblikk i avhørtes opplevelser enn det kriminalteknikeren må med tekniske bevis. Dette vil jeg utdype i neste kapittel.

5.3.3 Avhøreren som kvalitativ intervjuer – innflytelse fra fenomenologiske og hermeneutiske tradisjoner

Som metode minner avhør mere om det kvalitative forskningsintervju enn de metodene kriminalteknikeren benytter seg av. På engelsk benyttes da også betegnelsen *investigative interviewing*, som tidligere nevnt avløste betegnelsen *interrogation*. På norsk er den rettslige

betegnelsen «avhør» beholdt, men KREATIV hører inn under og baserer seg på *investigative interviewing*-tilnærmingen (se kap. 2).

Etterforskeren, som er et menneske, skal innhente informasjon fra et annet menneske og det er nødvendig at det skapes en kommunikativ relasjon under avhøret for å oppfylle formålet med avhøret. Avhør er som det kvalitative intervjuet, således basert på et subjekt-subjekt-forhold mellom etterforsker og avhørte.

Før et avhør skal etterforskeren forberede seg og definere en rekke temaer han/hun ønsker at den som skal avhøres skal fortelle om. Men etterforskeren må samtidig interagere med den avhørte og være åpen for temaer avhørte selv tar opp underveis i avhøret, og for at avhøret kan ta en annen vending enn planlagt. Etterforskeren skal fortrinnsvis benytte seg av åpne spørsmål, stille oppfølgingsspørsmål til det den avhørte forteller.

Avhør som metode og den fenomenologisk-inspirerte forskningstradisjonen har flere fellestrekk. I den fenomenologiske tradisjonen er målet å få innsikt i aktørenes livsverden og perspektiv (førstehåndsperspektivet). For å oppnå denne innsikten forutsettes det at forskeren utvikler nærhet til og lever seg inn i menneskene som studeres. På liknende vis skal etterforskeren gjennom avhøret få innblikk i avhørtes opplevelser, tanker og følelser. Det positivistiske idealet om den distanserte, nøytrale forskeren er derfor i den fenomenologisk-inspirerte forskningstradisjonen erstattet av idealet om forskeren som er i stand til å leve seg inn i andres situasjon og livsverden (Justensen & Mik-Meyer, 2010, s. 25). Tilsvarende oppfordres etterforskere å etablere kontakt og utvise empati og forståelse for avhørte, for derved å skape best mulig grunnlag for mellommenneskelig kommunikasjon (bl.a. Bjercknes & Fahsing, 2018, s. 216; Milne & Bull, 1999, s 161).

Et annet trekk ved avhørmetodikk som har paralleller til den fenomenologisk-inspirerte tilnærmingen, er at formålet med et avhør er å kartlegge både de ytre omstendighetene²⁵ rundt den aktuelle hendelsen og indre forhold²⁶ knyttet til hendelsen (dvs. avhørtes subjektive opplevelse av hendelsen). For eksempel er en gjerningspersons tankeprosess i forkant av en

²⁵ For eksempel geografisk plassering, tidspunkt, hvor mange personer som var til stede osv.

²⁶ Som tanker, følelser og intensjoner mv.

kriminell handling avgjørende ved vurderingen av forsett, som igjen har betydning for straffeansvar og straffutmåling (Slettan & Øie, 2001, s. 108). Et annet eksempel er viktigheten av å få belyst forekomsten av psykisk vold i forbindelse med mishandlingsparagrafene § 282 og § 283, som jo nettopp ikke er en objektiv, håndgripelig ting, men et fenomen som oppleves og utøves av partene. I en evaluering av lovbestemmelsen mot mishandling i nære relasjoner, beskriver Aas og Andersens (2017) veldig godt kompleksiteten i det å etterforske disse sakene, og nettopp det krevende ved å få beskrevet og konkretisert forekomsten av psykisk vold på en rettsrelevant måte. I tillegg kan opplevelsene som avhørte skal redegjøre for være traumatiske, skamfulle, intime eller på andre måter vanskelige å fortelle om, hvilket understreker behovet for at det skapes og vedlikeholdes kontakt mellom avhører og avhørte (Webster, 2019, s. 17-21). For at etterforskeren skal kunne oppnå den nødvendige innsikten i den avhørtes opplevelser og skape rammene for avhørte til å snakke om vanskelige personlige forhold, må avhører altså interagere med avhørte på en annen måte enn den tilbaketrunkne forsker interagerer med sitt forskningsobjekt.

Både forskerens og etterforskerens nærvær og deltakelse vil påvirke hvordan henholdsvis datainnsamlingen og informasjonsinnhenting forløper. I det kvalitative intervjuet vil den informasjonen deltakerne er villig til å bidra med være knyttet til hvordan deltakerne oppfatter forskeren og samspillet mellom forsker og deltaker (Thagaard, 2018, s. 90-98). Det samme er som tidligere beskrevet påvist i avhørsforskningen (bl.a Holmberg & Christianson, 2002; Holmberg, 2004).

Dette betyr at uansett hvor mye man forsøker å minimere etterforskerens påvirkning, så er subjekt-subjekt-relasjonen mellom avhører og avhørte en premiss for avhøret. Det betyr videre at det ikke er mulig å ikke påvirke; det å ikke ha kontakt, er også kommunikasjon (Watzlavik, referert i Fog, 2004, s. 62). Hvis den avhørte behandles som et objekt vil dette altså også kunne påvirke, blant annet ved at den avhørte velger å holde informasjon tilbake. Troen på og forsøket på et distansert subjekt-objekt-forhold for å nå frem til pålitelige informasjoner vil derfor i noen tilfeller faktisk kunne være til hinder for avhørers informasjons-innhentning. Dermed oppfylles ikke avhørets formål om å få detaljerte og pålitelige informasjon fra avhørte, hvilket igjen har konsekvenser for muligheten til å treffe riktig påtaleavgjørelse, og i siste instans også for rettens mulighet for å treffe objektivt riktige avgjørelser.

Som beskrevet i avhandlingens tre empiriske artikler, understrekte samtlige deltakende etterforskere viktigheten av kontaktetablering, og flere nevnte viktigheten av å utvise empati. Dette er i tråd med anbefalingene i både PEACE- og KREATIV-opplæringen. Det vil si at det både i opplæringen og i praksis anerkjennes at avhører nødvendigvis må interagere med avhørte, og at kvaliteten på interaksjonen mellom avhører og avhørte har betydning for avhørtes opplevelse av avhørssituasjonen og dermed for hvordan avhørte bidrar til etterforskningen.

Anbefalingene om å skape og vedlikeholde kontakt og utvise empati som finnes i KREATIV- og PEACE-opplæringen og i avhørslitteraturen for øvrig likner på mange måter anbefalingene i den kvalitative metodelitteraturen, som blant annet beskriver hvordan forskeren skal forsøke å skape kontakt med dem, som det forskes på (f.eks. Spradley, 1979; Kvale & Brinkmann, 2009, s. 148-149) og hva det vil si å ha metodisk relevant empati (Fog, 2004, s. 62-88).

5.4 Dilemmaer i etterforskerrollen

Jeg har i ovenstående analyse argumentert for at de metodiske tilnærmingene i KREATIV-opplæringen er forankret i forskjellige vitenskapelige tradisjoner som står i et spenningsforhold til hverandre, og at det kan forklare og forsterke dilemmaer den enkelte etterforsker opplever i sin avhørspraksis.

Som ovenstående analyse peker på, består dilemmaene blant annet av følgende: 1) at avhør i dets rettslige ramme beskrives og oppfattes som en etterforskningsmetode, hvor etterforskere er objektive informasjonsinnhentere som via avhør skal og kan innhente upåvirket og pålitelig informasjon hos den avhørte, og 2) at det teoretiske utgangspunktet for KREATIV forutsetter at gjenstandsfeltet for avhør er mennesker og at etterforskere må interagere med avhørte (subjekt-subjekt-interaksjon), på en kontaktskapende og empatisk måte, fordi det vil ha betydning for hvor mye avhørte velger å fortelle og dermed for etterforskerens muligheter for å innhente informasjon.

I forsøket på å leve opp til strafferettens idealer om objektivitet og det materielle sannhets prinsipp og samtidig integrere erkjennelsen av at avhør er et mellommenneskelig møte, er det

plukket fra forskjellige og delvis uforenelige fag og forskningstradisjoner i KREATIV. Derved er de dilemmaer avhørere kan oppleve forankret i det teoretiske fundament for KREATIV og en iboende premiss for politiavhør som metode. Den manglende presisering av hvordan begrepene 'objektivitet' og 'empati' skal operasjonaliseres gjennom et helt avhør kan altså til dels skyldes at det teoretiske fundamentet i PEACE og KREATIV er eklektisk. Dette betyr videre at det i stor grad blir opp til den enkelte etterforsker å innfri, kombinere og håndtere de innbyrdes motstridende kravene som stilles til gjennomføringen av et avhør.

5.4.1 Forskjellige grad av opplevd dilemma

Det var ikke alle etterforskerne som deltok i forskningsprosjektet som opplevde et dilemma mellom hensynet til henholdsvis empati og objektivitet i avhør, og de som opplevde det, gjorde det i varierende grad. Dette kan skyldes at noen etterforskere i egen optikk mente å ha funnet en måte å balansere de motstridende kravene til avhørsgjennomføring på som de opplever står til avhørtes forventninger.

Dilemmaene mellom objektivitet og empati kan også oppleves mer eller mindre uttalt på grunn av karakteristika ved fornærmede eller ved den aktuelle saken. Fornærmede kan for eksempel oppleve temaer de skal avhøres om som nøytrale, og ikke ha behov for å bli møtt med forståelse av etterforskeren. Eller det kan være at fornærmede forstår og forholder seg til premissene for avhøret, hvilket kan gjøre det enklere for etterforskeren å håndtere dilemmaene.

Som beskrevet i introduksjonen og i metodologikapitlet tilhørte de overlevende ungdommene fra Utøya-angrepet en særlig kategori fornærmede fordi skyldspørsmålet var avklart, hvilket gjorde at avhørernes opplevelse av dilemmaet mellom objektivitet og empati ikke var så uttalt. I tillegg var de fornærmede motiverte og forklarte seg detaljert, og det hadde ikke virket som om ungdommene trengte mye støtte under avhørene. I avhandlingens Artikkel 3 har jeg videre beskrevet at de fire analyserte avhørene var karakterisert av at avhører og avhørte samarbeidet, og av at det stort sett ikke ble stilt spørsmål som kunne oppleves som kritiske. Ungdommene ble trodd.

Flere etterforskere fortalte at dilemmaet mellom empati og objektivitet vil være mere uttalt i andre saker, og flere nevnte som eksempel voldtektssaker. I motsetning til Utøya-saken er

voldtektssaker ofte kjennetegnet ved at det finnes få bevis. Siktete vil ofte benekte straffskyld, og det vil altså være to motstridende versjoner av den aktuelle hendelsen, hvilket understreker behovet for at etterforskeren er upartisk og hører begge versjoner og forholder seg åpent til hva som kan ha skjedd. Etterforskeren kan derfor ikke uten videre tro på fornærmedes versjon og unnlate å stille oppfølgende spørsmål som kan oppleves kritiske, for det ville svekke siktetes rettssikkerhet. Derfor kan etterforsker og avhørte i de fleste tilfeller ikke samarbeide på samme måte som i avhørene av Utøya-ungdommene og i avhør uten et slikt samarbeid kan dilemmaene mellom empati og objektivitet forsterkes.

Politiet skal være objektive, og i dette ligger det at de ikke skal tro på noen av partene i en sak, men forsøke å belyse hendelsesforløpet så presist som mulig. I avhandlingens fjerde tekst (Bokkapitlet) refererer jeg til internasjonale undersøkelser som viser at det blant politifolk er en utbredt forestilling om at mange voldtektsanmeldelser er falske. Dette kan bety at en del voldtekts anmeldere ikke bare ikke blir trodd, men at de faktisk blir mistrodd. I Bokkapitlet argumenterer jeg for at voldtektssakenes vanskelige natur i seg selv kan utfordre etterforskeres objektivitet.

Ingen av etterforskerne som deltok i forskningsprosjektet bak de tre empiriske artiklene gav uttrykk for at de trodde de fleste voldtektsanmeldelser var falske. Dette var riktignok ikke et tema i forskningsintervjuene de deltok i, og det var heller ikke i alle intervjuene at voldtektssaker ble omtalt. Imidlertid var det flere av etterforskerne som nevnte at dilemmaet mellom empati og objektivitet er spesielt vanskelig i voldtektssaker fordi de som etterforskere alltid må ha i bakhodet at anmeldelsen kan være falsk eller at hendelsesforløpet var annerledes enn det anmelder beskriver. I tillegg er dette vanskelige saker fordi det ofte ikke foreligger andre beviser enn partenes forklaringer. Riis-Johansen (2016), som har analysert norske avhør av voldtektfornærmede, har identifisert det samme dilemmaet mellom det å være nøytral og kritisk undersøkende på den ene siden og det å (ut)vise tillit og empati på den andre. Hun peker likeledes på at dette dilemmaet kan være særlig utfordrende i saker hvor det er mistanke om seksuelle overgrep (Riis-Johansen, 2016, s. 181-184).

Et par av etterforskerne som hadde erfaring med å avhøre barn, pekte på at dilemmaet mellom det å respondere og det å ikke påvirke kan være særlig uttalt i avhør av barn fordi barn i enda mindre grad enn voksne har forutsetninger for å forstå premissene for kommunikasjonen i et

politiavhør. I tillegg opplever barn ofte mange barrierer mot å fortelle om overgrep, og forskning har vist at barn ofte underrapporterer om overgrep de har vært utsatt for (Blasbalg et al., 2019; Malloy et al., 2007; Leander, 2010; Steine et al., 2016). Barn kan også ha vanskelig for å forstå det de har vært utsatt for og derfor også vanskelig for å beskrive seksuelle overgrep, ganske enkelt fordi de er barn (Mossige et al., 2005). Alt i alt kan barn derfor trenge mere støtte og anerkjennelse fra avhører enn det voksne gjør (Herschkowitz, 2009; Blasbalg et al., 2019).

Samtidig er faren for at avhører påvirker forklaringen større hos barn enn hos voksne. Dette gjør at det i enda større grad er viktig ikke å stille barn ledende spørsmål i avhør. Det var nettopp en ledende avhørsstil som var medvirkende årsak til flere rettskandaler i 1980-årene og 1990-årene (Ceci & Bruck, 1995; Magnussen, 2017, s. 249).²⁷

Det paradoksale er altså at den fornærmedegruppen (barn) som mest kan trenge støtte og positiv interaksjon med avhører, nettopp er den fornærmedegruppen som politiet skal være mest varsom med å interagere med på en måte som kan virke ledende. Derfor kan dilemmaene mellom objektivitet og empati i større grad være til stede i avhør av barn enn i avhør av voksne.

Noe tilsvarende kan være i spill i avhør av personer med utviklingshemming. Antaki et al. (2015) har studert britisk politis håndtering av de to potensielt motstridende kravene om objektivitet og empati når de avhører personer med utviklingshemming som anmelder seksuelle overgrep. Antaki et al. (2015) fant at etterforskerne var oppmerksomme på å opptre upartisk ettersom personer med utviklingshemming er mer påvirkelige enn andre. Etterforskerne var derfor tilbakeholdne med å (ut)vise forståelse og empati overfor avhørte fordi det ville kunne føre til at det kunne stilles spørsmål ved fornærmedes forklaring.

²⁷ Et norsk eksempel på en slik rettskandale er den såkalte Bjugn-saken fra 1994, som er velbeskrevet i Riksadvokatens rapport fra 1994.

5.5 Veien videre – implikasjoner for praksisfeltet

Jeg har i dette kapitlet argumentert for at det dilemmaet mellom objektivitet og empati som etterforskerne kan oppleve i avhør til dels skyldes at de metodiske tilnærminger i KREATIV-opplæringen er forankret i to ulike vitenskapelige tradisjoner som står i et spenningsforhold til hverandre.

Et dilemma er nettopp karakterisert av et valg mellom to muligheter som begge vil medføre et uønsket resultat. I avhør vil det si at hvis avhører kun er opptatt av fornærmedes opplevelse, så kan det gå ut over kravet om objektivitet og det rettslige formålet med avhøret (innhenting av pålitelig informasjon). Hvis avhører derimot kun er opptatt av å være objektiv og å innhente pålitelig informasjon, kan det ha negativ innvirkning på fornærmedes opplevelse av avhøret. Det kan videre få som konsekvens at fornærmede holder informasjon tilbake, ikke ønsker å delta videre i etterforskningen eller ikke ønsker å anmelde et kriminelt forhold en annen gang.

Et dilemma er videre karakterisert av at det ikke finnes en løsningsmulighet som gir et ønsket resultat fordi de to valgmuligheter helt eller delvis utelukker hverandre gjensidig. I en avhørssituasjon betyr det at det ikke er mulig fullt ut å ivareta hensynet til objektivitet og hensynet til avhørtes samtidig på.

Avhandlingens resultater peker imidlertid på et behov for større bevisstgjøring og erkjennelse av de innbyggede dilemmaene som etterforskere står overfor når de skal foreta avhør av fornærmede. Dette er dilemmaer som også kan være til stede i avhør av vitner og siktede²⁸ – altså i avhør generelt.

Analysen i dette kapitlet peker på at det er et behov for å tydeliggjøre de forskjellige kunnskapssynene som avhørspesjonen i Norge bygger på. De forskjellige kunnskapssynene

²⁸ Jakobsson-Öhrn (2008) beskriver således et liknende dilemma, som en avhører kan oppleve i avhør av siktede personer, hvor avhører på den ene siden skal beskytte samfunnets interesser og oppklare kriminalitet, samtidig som avhører skal skape kontakt og beskytte individets personlige integritet og frihet. Blomberg og Wolrath-Söderberg (2019) skriver om liknende dilemmaer i avhør av siktede, hvor avhører skal skape en tillitsfull relasjon med den siktede, og balansere mellom nærhet og menneskelighet på den ene siden og distanse, saklighet og objektivitet på den andre.

kommer mest rammende til uttrykk i metaforen om avhøreren som kriminaltekniker – en metafor som ikke problematiseres i avhørsopplæringen, hvilket jeg mener understreker at spenningsforholdet mellom de to kunnskapssynene er underkommunisert i avhørsopplæringen.

Som beskrevet i kap. 2 er avhør av fornærmede og fornærmedes behov blitt oversett i utviklingen av KREATIV. Jeg mener det derfor er nødvendig med en fornyet diskusjon om hvordan fornærmede kan få en større plass i avhørsopplæringen. Dette innebærer blant annet en større erkjennelse av at møtet med straffeapparatet ofte er av stor betydning for fornærmedes psykiske helingsprosess og tillit til rettssystemet. Det kan endog være av større betydning enn sakens utfall. I de mange tilfeller hvor en sak blir henlagt, vil møtet med politiet i tillegg være fornærmedes eneste møte med rettssystemet, hvilket understreker viktigheten av fornærmedes opplevelse av politiavhør. Dette inviterer til en drøftelse av politiets rolle i avhør – om hvorvidt etterforskerens rolle alene bør være «objektive informasjonsinnhentere», eller om en like så viktig del av etterforskerrollen kan være å gi fornærmede en opplevelse av prosessrettferdighet.

Som beskrevet viser avhandlingens resultater at flere etterforskere forsøkte å håndtere dilemmaene mellom objektivitet og empati/ivaretagelse med en faseinndelt støtte (beskrevet i Artikkel 1). Det vil si at avhører er empatisk medmenneske i starten og på slutten av et avhør, og objektiv informasjonsinnhenter når avhørte forteller om selve hendelsen som etterforskes. Denne tilnærmingen forklarer hvorfor etterforskerne fremstod mere passive og mindre aktivt støttende når avhørte fortalte om selve hendelsen, og i noen tilfeller endog fremstod som distanserte.

Etterforskeres faseinndelte støtte for å håndtere dilemmaene mellom objektivitet og empati i avhør kan imidlertid være uforståelig for avhørte, og vil ikke nødvendigvis være en god måte å håndtere dilemmaene på for avhørte. For avhørte kan det nettopp være i fri-forklaring-fasen og i sonderingsfasen at det er vanskeligst å fortelle om opplevelser, tanker og følelser knyttet til den aktuelle hendelsen, og nettopp derfor kan det i disse fasene av et avhør være viktig for fornærmede å få en form for forståelse og anerkjennelse fra avhører. Det er derfor behov for en diskusjon om hvordan sentrale begreper som 'empati' og 'objektivitet' skal forstås og kan operasjonaliseres i avhør. Dette innebærer blant annet økt bevissthet om hvor grensen mellom emosjonelt nærvær og emosjonell distanse går, og om hvor mye, hvordan og hva man som avhører kan respondere på. Slike diskusjoner kan med fordel skje på tvers av både forsknings- og

praksisfeltet innenfor avhør, slik at det sikres at forskningsbasert kunnskap integreres med erfaringsbasert kunnskap i den fortsatte utviklingen av politiets avhørspraksis.

6. KONKLUSJON

I dette kapitlet vil jeg oppsummere avhandlingens analytiske poenger og diskusjonene jeg har reist i artiklene, Bokkapitlet og i kappen. Avslutningsvis vil jeg peke på hvilke implikasjoner avhandlingens funn gir anledning til i relasjon til forskning og praksis.

Avhandlingen tar utgangspunkt i forskningsspørsmålet «*Hvordan håndterer politiet det å innhente pålitelig informasjon og etterleve kravet om objektivitet på den ene siden og det å være ivaretagende og å utvise empati på den andre siden når de avhører fornærmede personer?*».

Datamaterialet består av 20 videoinnsplite avhør av ungdommer som var på Utøya 22.07.2011 og 18 kvalitative intervjuer med etterforskerne som gjennomførte disse avhørene. I tillegg består avhandlingen av Bokkapitlet, som ikke bygger på det samme datamaterialet, men som er et bidrag til en dansk antologi om voldtektssaker.

Gjennom observasjon av videopptak av avhør og intervjuer med etterforskerne som foretok de videoinnsplite avhørene, viser de tre empiriske studiene at både objektivitet og empati er viktige begreper for etterforskeres avhørspraksis. Resultatene peker på at det å skulle innfri kravene til både objektivitet og empati i avhør kan oppleves som et dilemma for avhører, noe som skyldes premisene for avhør. I avhandlingens artikler har jeg undersøkt hvordan de deltagende etterforskerne praktiserte og håndterte de potensielle dilemmaene mellom kravene til objektivitet og empati i avhør av fornærmede.

Artikkel 1 viste at etterforskerne var opptatt av både å etterleve objektivitetskravet og å være ivaretagende og empatiske overfor avhørte. Etterforskerne beskrev forskjellige måter de kunne være støttende på, men de beskrev også hvordan de opplevde forskjellige begrensninger for det å være støttende. Avhandlingens Artikkel 2 viste at etterforskerne var opptatt av å etterleve objektivitetskravet. Deres forståelse og praktisering av objektivitet kunne deles opp tre kategorier: 1) det å være upartisk, 2) det å ikke påvirke og 3) det å holde emosjonell distanse. Disse tre forståelsene kan gi anledning til tre kommunikative dilemmaer, nemlig mellom 1) det å være

upartisk og det å tro på det avhørte forteller, 2) det å unngå å påvirke og det å respondere på det avhørte forteller og 3) emosjonell distanse og emosjonelt nærvær. Artikkel 3 viste at etterforskerne i de fire analyserte avhørene gjorde mange ting for å ivareta den avhørte, som ikke alle nødvendigvis var uttrykk for empati. De brukte lang tid på å forberede avhørte, de gav avhørte plass, viste interesse og forståelse for avhørte, og i flere tilfeller responderte etterforskerne når den avhørte fortalte om vanskelige følelser (f.eks. skyldfølelse). Endelig stilte etterforskerne avhørte ingen spørsmål som kunne oppleves som kritiske, hvilket kunne la seg gjøre på grunn av den aktuelle sakens spesielle karakter.

I Bokkapitlet skriver jeg om myten om falske voldtektsanmeldelser. Der argumenter jeg for at det er voldtektssakenes vanskelige natur som til dels kan forklare hvorfor myten eksisterer. I Bokkapitlet presenterer jeg en rekke kriminologiske og psykologiske teoretiske begreper som kan forklare hvorfor myten om falske voldtektsanmeldelser oppstår og hvordan den opprettholdes. I Bokkapitlets avsluttende del argumenterer jeg for at møtet mellom fornærmede og politi har betydning, også ut over det rent strafferettslige – det har nemlig betydning for tilliten til politiet generelt, som igjen har betydning for politiets legitimitet og omdømme i samfunnet. Derfor bør prosessrettferdighet spille en større rolle i møtet mellom fornærmede og politi.

Her i kappen har jeg beskrevet utviklingen av den norske opplæringen i hvordan foreta avhør av voksne personer, KREATIV. Gjennomgangen viser at avhør av fornærmede er et oversett tema i avhørsopplæringen. Når fornærmede nevnes, er det nesten utelukkende i egenskap av å være vitne. Utviklingen av moderne avhørsmodeller – som det britiske PEACE og det norske KREATIV – var et resultat av rettsskandaler i forbindelse med at uskyldige personer hadde tilstått og blitt dømt for ugjerninger de ikke hadde begått. Dette forklarer formentlig det overveiende fokuset på avhør av siktede i avhørsopplæringen. I samme tidsperiode som KREATIV ble utviklet og implementert i norsk politi, endret også synet på ofre seg. Dette kommer blant annet til uttrykk i økt forskningsmessig interesse for ofre for kriminalitet, og ved at fornærmedes rettsstilling er blitt betydelig forbedret i Norge de siste tiårene. De to utviklingene skjedde altså stort sett samtidig, men likevel uavhengig av hverandre.

Jeg har videre redegjort for de to overordnede sentrale teoretiske begrepene 'objektivitet' og 'empati'. Objektivitet er et av rettsikkerhetens mest fundamentale prinsipper og gjelder for hele

straffesakskjeden. I rettslig sammenheng betyr objektivitetskravet at politi, påtalemyndighet og domstol skal være saklige og upartiske i sine vurderinger, men det beskrives ikke hvordan en sikrer slik objektivitet. Objektivitet er også et helt sentralt begrep i KREATIV, men objektivitetsforståelsen her er bredere enn i rettskildene og inkluderer også kunnskap om årsakene til manglende objektivitet. Metodene i KREATIV er utviklet for å ta høyde for disse årsakene, for derved å sikre at etterforskere er mest mulig objektive når de gjennomfører avhør. I både rettskildene og KREATIV nevnes objektivitet nesten utelukkende i forbindelse med siktedes/tiltaltets rettssikkerhet, og det er ikke velbeskrevet hvordan etterforskere skal praktisere objektivitet i kommunikasjonen med fornærmede i avhør.

I den psykologiske faglitteratur finnes det mange definisjoner av empati, og det er uenighet om hva empati innebærer. I KREATIV anbefales det at avhører utviser empati, men det er vagt beskrevet hvordan dette skal operasjonaliseres – hvilket ikke er så overraskende sett i lys av at det heller ikke i den psykologiske litteraturen er enighet om hva empati innebærer. Videre kan uklarheten skyldes at empatibegrepet er hentet fra klinisk praksis, som er vesensforskjellig fra avhørspraksis. Jeg har argumentert for at i hvert fall noen aspekter av empatibegrepet er uforenelige med etterforskerrollen. På bakgrunn av denne gjennomgangen og resultatene i Artikkel 3, forslår jeg at 'empati' erstattes med begreper som er mere forenelige med etterforskerrollen og lettere å operasjonalisere. Hvis man i avhørsopplæringen ønsker å beholde empatibegrepet, er det behov for en tydeligere definisjon og bedre beskrivelser av hvordan det kan operasjonaliseres i avhør.

De dilemmaene etterforskerne kan oppleve kan altså forsterkes av at avhør av fornærmede er oversett i KREATIV-opplæringen, og at det ikke er velbeskrevet i KREATIV-opplæringen, eller i avhørslitteraturen for øvrig, hvordan man som etterforsker skal operasjonalisere objektivitet og empati i avhør av fornærmede.

I avhandlingens perspektiverende kapittel har jeg argumentert for at de metodiske tilnærmingene i KREATIV-opplæringen er forankret i to ulike vitenskapelige tradisjoner som står i et spenningsforhold til hverandre, og at dette kan forklare dilemmaet mellom objektivitet og empati som den enkelte etterforsker opplever i sin avhørspraksis.

Formålet med en etterforskning er å finne ut om noe straffbart har skjedd, og gjennom avhør skal politiets etterforskere innhente pålitelig og rettsrelevant informasjon, og de skal etterleve objektivitetskravet når de gjør det. Kravet om objektivitet henger sammen med den materielle sannhets prinsipp – som vil si at en straffesak skal få et objektivt riktig resultat. Den materielle sannhets prinsipp er ikke forankret i en bestemt vitenskapsteoretisk tradisjon, men i demokratiske rettsstatsprinsipper. Det overordnede formålet med en etterforskning innebærer altså en antakelse om at det finnes en objektiv sannhet.

Den materielle sannhets prinsipp får samlet sett betydning for kunnskapssynet i KREATIV, hvor det er lagt vekt på objektivitet, og hvor metodene er utviklet for at etterforskere så vidt mulig skal kunne innhente informasjon i avhør uten at disse informasjonene (dvs. avhørtes forklaringer) er påvirket av etterforskeren som innhenter dem. Dette innebærer at subjektive elementer må minimeres. Dette kunnskapssynet ligger tett opp til et positivistisk vitenskapssyn, hvor det likeledes opereres med at det finnes én sannhet og et epistemologisk ideal om at det ved stringente metoder er mulig å finne frem til objektiv kunnskap.

Gjenstandsfeltet for avhør er imidlertid mennesker, menneskers konflikter og menneskers livsverden, og for å få innsikt i avhørtes opplevelser må avhører interagere med avhørte. Derved vil det være en vekselvirkning mellom avhører og avhørte, og hvor mye og hva avhørte forteller vil aldri være helt upåvirket av avhørers tilstedeværelse.

I KREATIV anbefales det at avhører skaper kontakt med og forsøker å sette seg i avhørtes sted og utviser empati. Det antas videre at kvaliteten på kontakten mellom avhører og avhørte vil ha betydning for hvor mye og hva den avhørte velger å fortelle. Det er altså i utviklingen av PEACE og KREATIV en erkjennelse av at avhør er en interaksjon mellom to mennesker. Disse aspektene ved avhør som metode har fellestrekk med det kvalitative intervjuet som er forankret i fenomenologiske og hermeneutiske forskningstradisjoner.

Det vil si at dilemmaene mellom objektivitet og empati som etterforskere kan oppleve i avhør er forankret i det motstridende teoretiske fundament for KREATIV, og det er derved en iboende premiss for politiavhør som metode.

Et dilemma er nettopp karakterisert av å være et valg mellom to muligheter som begge vil medføre et uønsket resultat. Et dilemma er videre karakterisert av at det ikke finnes en løsningsmulighet som gir et ønsket resultat fordi de to valgmuligheter helt eller delvis utelukker hverandre. I en avhørssituasjon betyr det at det ikke er noen måte å fullt ut ivareta objektiviteten og hensynet til den avhørtes opplevelse samtidig på.

Avhandlingens resultater peker imidlertid på at det er et behov for en diskusjon om hvordan fornærmedes behov bedre kan ivaretas i norsk politis avhørsopplæring. Dette innebærer blant annet en større bevisstgjøring og erkjennelse av de innebyggede dilemmaene som kan oppstå i avhør av fornærmede. Videre peker avhandlingens resultater på at det er behov for mere forskning på, og en diskusjon i praksisfeltet om, hvordan sentrale begreper som 'objektivitet' og 'empati' kan operasjonaliseres i avhør. Dette inkluderer videre en drøftelse av politiets rolle – skal etterforskerens rolle primært være «objektiv informasjonsinnhenter» eller om en like viktig del av etterforskerrollen bør være å gi den fornærmede en opplevelse av prosessrettferdighet. Endelig synliggjør avhandlingens konklusjoner at det er behov for å tydeliggjøre de forskjellige kunnskapssynene KREATIV-opplæringen bygger på, og at det er behov for å finne måter å kombinere de to kunnskapssynene på – i den grad det er mulig – slik at etterforskere kan bli tryggere i håndteringen av de iboende dilemmaene mellom objektivitet og empati (ivaretagelse) i avhør.

Jeg har i de empiriske artiklene og her i kappen først og fremst tatt utgangspunkt i avhørsfeltets egen forståelse og praksis. Et formål med avhandlingen har vært å bidra til å videreutvikle politiets avhørsopplæring. Derfor bør de diskusjonene og presiseringene som jeg mener avhandlingens resultater gir anledning til, skje på tvers av både forsknings- og praksisfeltet innenfor avhør, så det sikres at forskningsbasert kunnskap integreres med erfaringsbasert kunnskap i den fortsatte utviklingen av politiets avhørspraksis – til gagn for både politiet som samfunnsinstitusjon og samfunnet generelt, og til gagn for den enkelte etterforsker og den enkelte avhørte.

LITTERATURREFERANSER

- Aas, G. (2009). *Politiinngrep i familiekonflikter. En studie av ordenspolitiets arbeid med familiekonflikter/familievoldssaker i Oslo* [Doktorgradsavhandling]. Universitet i Oslo.
- Aas, G. & Andersen, T. (2017). *Mishandlingsbestemmelsen. En evaluering av loven mot mishandling i nære relasjoner* (PHS Forskning 2017: 1). Politihøgskolen.
- Abbe, A. & Brandon, S. E. (2014). Building and maintaining rapport in investigative interviews. *Police Practice & Research: An International Journal*, 15(3), 207–220.
<https://doi.org/10.1080/15614263.2013.827835>
- Adolfsson, K. (2018). *Blaming the victim. Studies on rape myths and beliefs about rape* [Doktorgradsavhandling]. Göteborgs universitet.
- Andersen, H. (1994). Objektivitetsproblemer i samfundsvidenskab. I H. Andersen (Red.), *Videnskabsteori og metodelære* (4. utg., Bd 1). Samfundslitteratur.
- Antaki, C., Richardson, E., Stokoe, E., & Willott, S. (2015). Dealing with the distress of people with intellectual disabilities reporting sexual assault and rape [Article]. *Discourse Studies*, 17(4), 415–432. <https://doi.org/10.1177/1461445615578962>
- Ask, K. (2013). Bias: Fejl og faldgruber i efterforskningen. I C. Hald & K. V. Rønn (Red.), *Om at oppdage: Metodiske refleksjoner over politiets undersøgelsespraksis* (s. 149–169). Samfundslitteratur.
- Ask, K. & Granhag, P.-A. (2007). Motivational Bias in Criminal Investigators' Judgments of Witness Reliability. *Journal of Applied Social Psychology*, 37(3), 561–591.
<https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2007.00175.x>
- Ask, K. & Laurence, A. (2010). Investigators' decision making. I P. A. Granhag (Red.), *Forensic psychology in context: Nordic and international perspectives* (s. 35–55). Willan.
- Baker, B., Bull, R. & Walsh, D. (2020). Investigative empathy: A strength scale of empathy based on European police perspectives. *Psychiatry, Psychology and Law*, 27(3), 1-44.
<https://doi.org/10.1080/13218719.2020.1751333>
- Bakketeig, E. & Dullum, J. (2019). Ønsker voldsutsatte straff for utøver, og hvilken betydning har det for straffesaken? I K. Skjørten, E. Bakketeig, M Bjørnholt & S. Mossige (Red.), *Vold i nære relasjoner: Forståelser, konsekvenser og tiltak* (s. 251–269). Unviersitetsforlaget.
<https://www.idunn.no/vold-i-naere-relasjoner/kapittel14-oenker-voldsutsatte-straff-for-utoever-og-hvil>
- Baldwin, J. (1992). *Video Taping Police Interviews with Suspects: An Evaluation* (Police Research Series Paper no. 1). UK Home Office.
- Barrett-Lennard, G. T. (1981). The empathy cycle: Refinement of a nuclear concept. *Journal of Counseling Psychology*, 28(2), 91–100.
- Barrett-Lennard, G. T. (2015). *The relationship inventory. A complete resource and guide*. Wiley-Blackwell.

- Bedi, R. P., Davis, M. D., & Williams, M. (2005). Critical Incidents in the Formation of the Therapeutic Alliance from the Client's Perspective. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 42(3), 311–323. <https://doi.org/10.1037/0033-3204.42.3.311>
- Bjerknes, O. T. & Fahsing, I. A. (2018). *Etterforskning: Prinsipper, metoder og praksis*. Fagbokforlaget.
- Bjerknes, O. T. & Johansen, A. K. H. (2009). *Etterforskningsmetoder: En innføring*. Fagbokforlaget.
- Blasbalg, U., Hershkowitz, I., Lamb, M. E., Karni-Visel, Y. & Ahern, E. C. (2019). Is interviewer support associated with the reduced reluctance and enhanced informativeness of alleged child abuse victims? *Law and Human Behavior*, 43(2), 156–165. <https://doi.org/10.1037/lhb0000303>
- Blomberg, G. & Wolrath-Söderberg, M. (2019). *Dilemman i förhørsledarrollen*. Södertörns högskola. <https://www.adlibris.com/no/bok/dilemman-i-forhorsledarrollen-9789188663603>
- Bordin, E. S. (1979). The generalizability of the psychoanalytic concept of the working alliance. *Psychotherapy: Theory, research and practice*, 16(3), 252–260.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <http://dx.doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Brown, J. (1996). Police research: Some critical issues. I F. Leishman, B. Loveday & S. P. Savage (Red.), *Core Issues in Policing* (s. 177–189). Longman Group.
- Brown, J. M., Hamilton, C. & O'Neill, D. (2007). Characteristics associated with rape attrition and the role played by skepticism or legal rationality by investigators and prosecutors. *Psychology, Crime & Law*, 13(4), 355–370. <http://dx.doi.org/10.1080/10683160601060507>
- Bull, R. (2019). Roar or 'PEACE': Is it a tall story? I R. Bull & I. Bladón-Gitlin (Red.), *The Routledge international handbook of legal investigative psychology* (s. 20-36). Routledge.
- Bull, R. & Baker, B. (2020). Obtaining valid discourse from suspects PEACE-fully: What role for rapport and empathy? I M. Mason & R. Frances (Red.), *The discourse of police interviews*. The University of Chicago Press.
- Bull, R. & Rachlew, A. (2020). Investigative interviewing: From England to Norway and beyond. I S. Barela, M. Fallon, G. Gaggioli & J. Ohlin (Red.), *Interrogation and torture: Research on efficacy, and its integration with morality and legality* (s. 171 – 196). Oxford University Press.
- Campbell, R. (2008). The psychological impact of rape victims. *American Psychologist*, 63(8), 702–717. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.63.8.702>
- Campbell, R. & Raja, S. (1999). Secondary victimization of rape victims: Insights from mental health professionals who treat survivors of violence. *Violence and Victims*, 14(3), 261–275. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/10606433/>
- Ceci, S. & Bruck, M. (1995). *Jeopardy in the courtroom: A scientific analysis of children's testimony*. American psychology association.
- Cherryman, J. & Bull, R. (1996). Investigative interviewing. I F. Leishman, B. Loveday & S. P. Savage (Red.), *Core Issues in Policing* (s. 147–159). Longman Group.

- Christensen, G. (2014). *Psykologiens videnskapsteori: En introduktion* (2. utg.). Samfundslitteratur.
- Christie, N. (1986). The ideal victim. In E. A. Fattah (Red.), *From crime policy to victim policy* (s. 17–30). Macmillan.
- Clarke, C. & Milne, R. (2001). *National Evaluation of the PEACE Investigative Interviewing Course* (Police Research Award Scheme, PRAS/149). UK Home Office.
- Cohen, G. & Conway, M.A. (2007). *Memory in the Real World*. London, Psychology Press.
- Collins, K. & Carthy, N. (2019). No rapport, no comment: The relationship between rapport and communication during investigative interviews with suspects. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 16(1), 18–31. <https://doi.org/10.1002/jip.1517>
- Collins, R., Lincoln, R. & Frank, M. (2002). The effect of rapport in forensic interviewing. *Psychiatry, psychology and law*, 9(1), 69–78. <https://doi.org/10.1375/pplt.2002.9.1.69>
- Cuff, B. M. P., Brown, S. J., Taylor, L. & Howat, D. J. (2016). Empathy: A review of the concept. *Emotion Review*, 8(2), 144–153. <https://doi.org/10.1177/1754073914558466>
- Dahlager, L. & Fredlund, H. (2012). Hermeneutisk analyse: Forståelse og forforståelse. I L. Koch & S. Vallgård (Red.), *Forskningsmetoder i folkesundhedsvidenskab*. (4. utg., s. 157–181). Munksgaard.
- Dando, C. J., Geiselman, R. E., MacLeod, N. & Griffiths, A. (2016). Interviewing adult witnesses and victims. I: G. E. Oxburgh, T. Myklebust, T. Grant & R. Milne (Red.), *Communication in Investigative and Legal Contexts: Integrated Approaches from Forensic Psychology, Linguistics and Law Enforcement* (s. 79–106). Wiley Blackwell.
- Dando, C. J. & Oxburgh, G. E. (2016). Empathy in the field: Towards a taxonomy of empathic communication in information gathering interviews with suspected sex offenders. *European Journal of Psychology Applied of Legal Context*, 8(1), 27–33.
- Davis, M. H. (2018). *Empathy: A social psychological approach* (3 utg.). Routledge.
- Den Europeiske Menneskerettskonvensjon (EMK) (1950). *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Roma, 4. November 1950*. Lovdata. https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1999-05-21-30/KAPITTEL_emke/p1#KAPITTEL_emke/p1
- Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (2016). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi* (4. utg.). De nasjonale forskningsetiske komiteene. <https://www.etikkom.no/forskningsetiske-retningslinjer/Samfunnsvitenskap-jusoghumaniora/>
- Dillum, J. (2017). En ny offerposisjon? Om styrkede rettigheter for fornærmede i straffesaker. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, 103(3). <https://doi.org/10.7146/ntfk.v103i3.97876>
- Dyb, G., Jensen, T. K., Nygaard, E., Ekeberg, Ø., Diseth, T. H., Wentzel-Larsen, T. & Thoresen, S. (2014). Post-traumatic stress reactions in survivors of the 2011 massacre on Utøya Island, Norway. *The British Journal of Psychiatry*, 204(14), 361–367. <https://doi.org/10.1192/bjp.bp.113.133157>

- Elliot, I., Thomas, S. D. M. & Ogloff, J. R. P. (2012). Procedural justice in contacts with the police: the perspective of victims of crime. *Police research and Practice*, 13(5), 437–449.
<https://doi.org/10.1080/15614263.2011.607659>
- Elliot, I., Thomas, S. D. M. & Ogloff, J. R. P. (2014). Procedural justice in victim-police interactions and victims' recovery from victimisation experiences. *Policing and Society*, 24(5), 588–601.
<http://dx.doi.org/10.1080/10439463.2013.784309>
- Endringslov til straffeprosessloven. (2008). *Lov om endringer i straffeprosessloven mv. (styrket stilling for fornærmede og etterlatte)* (LOV-2008-03-07-5). Lovdata.
<https://lovdata.no/dokument/LTI/lov/2008-03-07-5>
- Eysenck, M. W. & Keane, M. T. (2005). *Cognitive psychology: A student's handbook*. Psychology Press.
- Fahsing, I. A. (2016). The making of an expert detective: Thinking and deciding in criminal investigations. Psykologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Fahsing, I., Jakobsen, K. K. & Jakobsson Öhrn, H. (2016). Investigative interviewing of Suspects in Scandinavia. I D. Walsh, G. E. Oxburgh, A. D. Redlich & T. Myklebust (Red.), *International Developments and Practices in Investigative Interviewing and Interrogation. Volume 2: Suspects* (s. 180–192). Routledge.
- Faller, K. C. (2007). *Interviewing Children about Sexual Abuse: Controversies and Best Practice*. Oxford University Press.
- Finstad, L. (2007) Kriminologiens kvalitative kunnskapskilder. I L. Finstad & C. Høigård (Red.), *Kriminologi* (2. utg., s. 49–66). Pax.
- Fisher, R. P. & Geiselman, E. (1992). *Memory-enhancing techniques for investigative interviewing: The cognitive interview*. Springfield.
- Fisher, R. P. & Geiselman, R. E. (2010). The cognitive interview method of conducting police interviews: Eliciting extensive information and promoting therapeutic jurisprudence. *International Journal of Law and Psychiatry*, 33(5–6), 321–328.
<https://doi.org/10.1016/j.ijlp.2010.09.004>
- Fisher, R. P., Geiselman, R. E. & Raymond, D. S. (1987). Critical analysis of police interview techniques. *Journal of Police Science and Administration*, 15(3), 177–185.
<https://www.ojp.gov/library/abstracts/critical-analysis-police-interview-techniques>
- Fog, J. (2004). *Med samtalen som utgangspunkt: Det kvalitative forskningsinterview* (2. rev. utg.). Akademisk.
- Forskrift om tilrettelagte avhør. (2015). *Forskrift om avhør av barn og andre særlig sårbare fornærmede og vitner (tilrettelagte avhør)* (FOR-2015-09-24-1098). Lovdata.
<https://lovdata.no/pro/#document/SF/forskrift/2015-09-24-1098>
- Fredlund, H. & Dahlager, L. (2011). Kvalitative forskningsmetoder. I T. Jørgensen, E. Christensen & J. P. Kampmann (Red.), *Klinisk forskningsmetode: En grundbok* (3. utg., s. 67–88). Munksgaard.
- Gabbert, F., Hope, L., Luther, K., Wright, G., Ng, M. & Oxburgh, G. (2020). Exploring the use of rapport in professional information-gathering contexts by systematically mapping the

evidence base. *Applied Cognitive Psychology*, (Special Issue article).
<https://doi.org/10.1002/acp.3762>

- Gamst, K. T. & Langballe, Å. (1993). *Seksuelle overgrep mot barn: Fokus på dommeravhør*. (Prosjektrapport Redd Barna). Redd Barna.
- Gamst, K. T. & Langballe, Å. (1997). Barn som informanter i dommeravhør. Opplæring og metodeutprøving (Prosjektrapport). Justisdepartementet.
- Gamst, K. T. & Langballe, Å. (2004). *Barn som vitner: en empirisk og teoretisk studie av kommunikasjon mellom avhører og barn i dommeravhør: utvikling av en avhørsmetodisk tilnærming* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Giske, C. (2014). *Politiet og kriminalitetsofre: En studie av formelt ansvar og praksis* [Masteroppgave]. Politihøgskolen.
- Granhag, P.-A. & Ask, K. (2008). Psykologiska perspektiv på bevisvärdering. I P.-A. Granhag & S. Å. Christianson (Red.), *Handbok i rättspsykologi* (s. 407–422). Liber.
- Griffiths, A. & Milne, B. (2006). Will it all end in tiers? Police interviews with suspects in Britain, I T. Williamson (Red.), *Investigative interviewing: rights, research, regulation* (s. 167–189). Willan.
- Griffiths, A., Milne, B. & Cherryman, J. (2011). A Question of Control? The Formulation of Suspect and Witness Interview Question Strategies by Advanced Interviewers. *International Journal of Police Science and Management*, 13(3), 255–267.
<https://doi.org/10.1350/ijps.2011.13.3.219>
- Grunnloven. (1814). Kongeriket Norges Grunnlov (LOV-1814-05-17). Lovdata.
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1814-05-17>
- Grønmo, S. (2004) *Samfunnsvitenskapelige metoder*. Fagbokforlaget.
- Grøvdal, Y. (2014). Ofre for vold – og ofre for straffesaksfokus. I K. Narud (Red.), *Vold mot kvinner* (s. 331–351). Cappelen Damm Akademisk.
- Guba, E. (1981). Criteria for assessing the trustworthiness of naturalistic inquiries. *ECTJ*, 29 (75), 75–91.
- Guba, Y. & Lincoln, E. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Sage Publication.
- Gubrium, J. F. & Holstein, J. A. (1997). *The New Language of Qualitative Method*. Oxford University Press.
- Gudjonsson, G. H. (2018). *The psychology of false confessions: Forty years of science and practice* (Wiley series in the psychology of crime, policing and law). Wiley. Gustafsson, K.-A. & Lundberg, M. (2004). Våld i hemmet. I S. Å. Christianson & P.-A. Granhag (Red.), *Politipsykologi* (s. 102–127). Natur och Kultur.
- Hansen, N. B., Hansen, M., Nielsen, L. H., Bramsen, R., Elklit, A. & Campbell, R. (2017). Rape Crimes: Are Victims' Acute Psychological Distress and Perceived Social Support Associated with Police Case Decision and Victim Willingness to Participate in the Investigation? *Violence Against Women*, 24(6), 684–696.
- Hall, J. & Schwartz, R. (2019). Empathy present and future. *The Journal of Social Psychology*, 159(3), 225–243. <https://doi.org/10.1080/00224545.2018.1477442>

- Helles, R. & Kjøppe, S. (2008). Kvalitative metoder. I F. Collin & S. Kjøppe (Red.), *Humanistisk videnskabsteori* (2. utg., s. 177–302). DR multimedie.
- Herman, J. L. (2003). The mental health of crime victims: Impact of legal intervention. *Journal of Traumatic Stress, 16*(2), 159–166.
- Hershkowitz, I. (2009). Socioemotional Factors in Child Sexual Abuse Investigations. *Child Maltreatment, 14*(2), 172–181. <https://www.nationalcac.org/wp-content/uploads/2016/10/Socioemotional-Factors-in-Child-Sexual-Abuse-Investigations.pdf>
- Hill, C., Memon, A. & McGeorge, P. (2008). The role of confirmation bias in suspects interviews: A systematic evaluation. *Legal and Criminological Psychology, 13*(2), 357–371. <https://doi.org/10.1348/135532507X238682>
- Hodges, S. D. & Klein, K. J. K. (2001). Regulating the costs of empathy: The price of being human. *Journal of Socio-Economics, 30*(5), 437–452. [https://doi.org/10.1016/S1053-5357\(01\)00112-3](https://doi.org/10.1016/S1053-5357(01)00112-3)
- Holgersson, S. & Knutsson, J. (2012). *Hva gjør egentlig politiet?* (PHS Forskning 2012: 4). Politihøgskolen.
- Holmberg, U. (2004). Police Interviews with Victims and Suspects of Violent and Sexual Crimes. Interviewees' Experiences and Interview Outcome [Doktorgradsavhandling, Stockholms universitet]. Researchgate. https://www.researchgate.net/publication/35713874_Police_interviews_with_victims_and_suspects_of_violent_and_sexual_crimes_interviewees'_experiences_and_interview_outcomes
- Holmberg, U. & Christianson, S. Å. (2002). Murderers' and sexual offenders' experiences of police interviews and their inclination to admit or deny crimes. *Behavioral Science and the Law, 20*(1–2), 31–45.
- Holmberg, U. & Madsen, K. (2014). Rapport operationalized as a humanitarian interview in investigative interview settings. *Psychiatry, Psychology and Law, 21*(4), 591–610.
- Home Office. (2011). *Achieving best evidence in criminal proceedings: Guidance on interviewing victims and witnesses, and guidance on using special measures*. Her Majesty's Stationary office. https://www.cps.gov.uk/publications/docs/best_evidence_in_criminal_proceedings.pdf
- Home Office & Department of Health. (1992). *Memorandum of Good Practice for Video Recorded Interviews with Child Witnesses for Criminal Proceedings*. UK Home Office & UK Department of Health.
- Høstrup, H., Schou, L., Poulsen, I., Larsen, S. & Lyngsø, E. E. (2009). VAKS - Vurdering Af Kvalitative Studier. *Sygeplejersken, 2009*(13), 54–57. <https://dsr.dk/sygeplejersken/arkiv/sy-nr-2009-13/vaks-vurdering-af-kvalitative-studier>
- Jakobsen, K. K. (2007). *Politiets vidneafhøring – set i et kognitionspsykologisk perspektiv*. [Upublisert]. Politiets Videnscenter, Rigspolitiet.
- Jakobsen, K. K. (2010). *Afhøring af sigtede. En undersøgelse af dansk politis afhøringspraksis*. [Upublisert]. Politiets Videnscenter, Rigspolitiet.

- Jakobsen, K. K., Fahsing, I. & Ross Af Hjelmsäter, E. (2016). Investigative interviewing in Scandinavia – Witnesses and victims. I D. Walsh, G. E. Oxburgh, A. D. Redlich & T. Myklebust (Red.), *International developments and practices in investigative interview and interrogation. Volume 1: Victims and witnesses* (s. 199–208). Routledge.
- Jakobsson Öhrn, H. (2008). Results and rapport: A police interviewer's dilemma. *International Investigative Interviewing Research Group Bulletin*, 1(1), 15–20.
[https://eprints.lancs.ac.uk/id/eprint/34884/2/iIRG Bulletin - Volume 1, Issue 1\[1\].pdf](https://eprints.lancs.ac.uk/id/eprint/34884/2/iIRG_Bulletin_-_Volume_1_Issue_1[1].pdf)
- Jakobsson Öhrn, H. & Nyberg, C. (2009). Searching for truth or confirmation? *International Investigative Interviewing Research Group Bulletin*, 2(1), 11–19. http://www.reid.com/pdfs/iIRG_2_1.pdf
- Jakobsson Öhrn, H. (2014). Politiavhøret. I P. Larsson, H. O. I. Gundhus & R. Granér (Red.), *Innføring i Politivitenskap* (s. 205–228). Cappelen Damm Akademisk
- Jerolmack, C. & Khan, S. (2014). Talk Is Cheap: Ethnography and the Attitudinal Fallacy. *Sociological methods & research*, 43(2), 178–209.
<https://doi.org/10.1177/0049124114523396>
- Jordan, J. (2001). Worlds apart? Women, rape and the police reporting process. *British Journal of Criminology*, 41(4), 679–706.
- Justensen, L. & Mik-Meyer, N. (2010). *Kvalitative metoder i organisations- og ledelsesstudier*. Hans Reitzels.
- Justis- og beredskapsdepartement. (2012). *Handlingsplan mot voldtekt 2012-2014*.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/handlingsplan-mot-voldtekt-2012-2014/id691821/>
- Juul, S. (2012). Hermeneutik. I S. Juul & K. B. Pedersen (Red.), *Samfundsvidenskapernes videnskabsteori: En indføring* (s. 107–146). Hans Reitzels forlag.
- Kassin, M. S., Dror, I. E. & Kukucka, J. (2013). The forensic confirmation bias: Problems, perspectives, and proposed solutions. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 2(1), 42–52. <https://doi.org/10.1016/j.jarmac.2013.01.001>
- Kassin, S., Goldstein, C. & Savitsky, K. (2003). Behavioral Confirmation in the Interrogation Room: On the Dangers of Presuming Guilt. *Law and Human Behavior*, 27(2), 187–203.
<https://doi.org/10.1023/A:1022599230598>
- Kebbell, M., Hurren, E. & Mazerolle, P. (2006). Sex offenders' perceptions of police interviewing: Implications for improving the interviewing effectiveness. *The Canadian Journal of Police & Security Service*, 4(1), 67–75.
- Kim, S., Alison, L. & Christiansen, P. (2020). Observing rapport-based interpersonal techniques to gather information from victims. *Psychology, Public Policy, and Law*, 26(2), 16–175. <https://doi.org/10.1037/law0000222>
- Kjelby, G. H. (2013). *Mellom rett og plikt til straffeforfølgning. Den relative etterforsknings- og påtaleplikens rettslige rammer og rettslige utvikling i norsk straffeprosess*. Cappelen Damm akademisk.

- Kjelby, G. H. (2015). Bevisrettens grunnprinsipper og hovedregler i straffesaker. I R. Aarli, M.-A. Hedlund & S. E. Jebens (Red.), *Bevis i straffesaker: Utvalgte emner* (s. 79–154). Gyldendal Juridiske.
- Kjelby, G. H. (2017). *Påtalerett*. Cappelen Damm akademisk.
- Kolfaath, E. (2019) Litt om vitenskapeliggjøringen av etterforskningsfaget. I K. E. Sæther, R. Torgersen, U. Stridbeck & K. A. Kvande (Red.), *Straff og frihet. Til vern om den liberale rettstat. Festskrift til Tor-Aksel Busch* (s. 435–444). Gyldendal.
- Kristiansen, S. & Kroghstrup, H. K. (1999). *Deltagende observation; Introduktion til en forskningsmetodik*. Hans Reitzels.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *InterView: Introduktion til et håndværk* (2. utg.). Hans Reitzels.
- Langballe, Å. & Schultz, J.-H. (2016). I couldn't tell such things to others: Trauma-exposed youth and the investigative interview. *Police Practice and Research*, 18(1), 62–74.
<https://doi.org/10.1080/15614263.2016.1229185>
- Leander, L. (2010). Police interviews with child sexual abuse victims: Patterns of reporting, avoidance and denial. *Child Abuse and Neglect*, 34(3), 192–205.
<https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2009.09.011>
- Lee, S. & Kim, J. (2020). Rapport quality in investigative interviews: Effects on open-ended questions and free recall responses. *Police, Practice and Research*, 22(1), 996–1008.
<https://doi.org/10.1080/15614263.2020.1786691>
- Lyngby, M. (2009). *Barrierer for at søge hjælp efter voldtægt*. Århus, Center for voldtægtsofre, Aarhus Universitetshospital.
- Madden, R. (2017). *Being ethnographic: A guide to the theory and practice of ethnography* (2. utg.). SAGE publications.
- Maddox, L., Lee, D. & Barker, C. (2011). Police empathy and victim PTSD as potential factors in rape case attrition. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 26(2), 112–117.
<https://doi.org/10.1007/s11896-010-9075-6>
- Madsen, K. & Holmberg, U. (2015). Interviewees' psychological well-being in investigative interviews: A therapeutic jurisprudential approach. *Psychiatry, Psychology and Law*, 22(1), 60–74. <https://doi.org/10.1080/13218719.2014.918083>
- Magnussen, S. (2017). *Vitnepsykologi 2.0*. Abstrakt.
- Magnussen, S. & Teitgen, K. H. (2020). Kognitive slagsider og snarveier i vurdering av bevis. *Lov og rett*, 59(1), 19–42. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3061-2020-01-03>
- Malloy, L. C., Lyon, T. D., & Quas, J. (2007). Filial Dependency and Recantation of Child Sexual Abuse Allegations. *Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 46, 162-170.
- Malterud, K. (2017). *Kvalitative forskningsmetoder for medisin og helsefag* (4. utg.). Universitetsforlaget.
- Mazerolle, L., Sargeant, E., Cherney, A. Bennett, S., Murphy, K., Antrobus, E. & Martin, P. (2014). *Procedural justice and legitimacy in policing*. Springer, Cham.
<http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-04543-6>

- Meissner, C. A. & Kassin, S. M. (2002). "He's guilty!": Investigator bias in judgments of truth and deception. *Law and human behavior*, 26(5), 469–480.
<https://doi.org/10.1023/A:1020278620751>
- Milne, R. & Bull, R. (1999). *Investigative interviewing: Psychology and practice* (Wiley series in psychology of crime, policing and law). Wiley.
- Milne, R. & Bull, R. (2006). Interviewing victims of crime, including children and people with intellectual difficulties. I M. R. Kebbell & G. M. Davies (Red.), *Practical psychology for forensic investigations* (s. 7–23). Wiley.
<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.535.1293&rep=rep1&type=pdf>
- Milne, B., Shaw, G. & Bull, R. (2007). Investigative interviewing: The role of research. I D. Carson, R. Milne, F. Pakes, K. Shalev, & A. Shawyer (Red.), *Applying psychology to criminal justice* (s. 65–80). Wiley.
<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/book/10.1002/9780470713068#page=75>
- Mossige, S., Jensen, T. K, Gulbrandsen, W., Reichelt, S. & Tjersland, O. A. (2005). Children's narratives of sexual abuse: What characterizes them and how do they contribute to meaning-making? *Narrative Inquiry* 15(2), 377–404. <https://doi.org/10.1075/ni.15.2.09mos>
- Moston, S., Stephenson, G. & Williamson, T. (1992). The effects of case characteristics on suspect behaviour during police questioning. *British Journal of Criminology*, 32(1), 23–40.
- Myklebust, T. (2010). Politivhør som metode. I T. Myklebust & G. Thomassen (Red.), *Arbeidsmetoder og metodearbeid i Politiet* (PHS Forskning 2010: 3) (s. 45–98). Politihøgskolen.
- Nadheim, E. (2018). Fornærmet, men ikke rettsløs? Om politiet og ofre for kriminalitet gjennom tre tiår med reformer. I V. Sørli & P. Larsson (Red.), *Politireformer: Idealer, realiteter, retorikk og praksis* (s. 91–108). Cappelen Damm akademisk.
- Nickerson, R. S. (1998). Confirmation bias: A ubiquitous phenomenon in many guises. *Review of General Psychology*, 2(2), 175–220. <https://doi.org/https://doi.org/10.1037/1089-2680.2.2.175>
- Nielsen, B. G. (2005). Ofre i teori og praksis. I M. H. Jacobsen & A. Sørensen (Red.), *Kriminologi – Introduktion* (s. 101–121). Hans Reitzels.
- Nielsen, B. G. & Snare, A. (1998). *Viktimologi. Om forbrydelsens ofre: Teori og praksis*. Århus Universitetsforlag.
- NOU 2006: 10. (2006). *Fornærmede i straffeprosessen – nytt perspektiv og nye rettigheter*. Justis- og beredskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2006-10/id391513/>
- NOU 2008: 4. (2008). *Fra ord til handling – Bekjempelse av voldtekt krever handling*. Justis- og beredskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2008-4/id497659/>
- NOU 2016: 24. (2016). *Ny straffeprosesslov*. Justis- og beredskapsdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2016-24/id2517932/sec1>

- Nyberg, C. (2010). *Polisförhör: Sökande efter fakta eller erkännande?: En studie av polisförhör i två mordutredningar*. Linnaeus University Press. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:798246/FULLTEXT01.pdf>
- Nyeng, F. (2012). *Nøkkeltbegreper i forskningsmetoder og vitenskapsteori*. Fagbokforlaget.
- Olsen, H. (2003). Kvalitative analyser og kvalitetssikring. Tendenser i engelsksproget og skandinavisk metodelitteratur. *Sociologisk Forskning*, 40(10), 68–103. <https://www.jstor.org/stable/20853292>
- Olsvik, E. (2013). *Vitenskapsteori for politiet. Tenkemåter i kunnskapsstyrt politiarbeid*. Gyldendal akademisk.
- Ot.prp. nr. 11 (2007–2008). *Om lov om endringer i straffeprosessloven mv. (styrket stilling for fornærmede og etterlatte)*. Justis- og politidepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/otprp-nr-11-2007-2008-/id489616/>
- Oxburgh, G. E. & Dando, C. J. (2011). Psychology and interviewing: What direction now in our quest for reliable information? *The British Journal of Forensic Practice*, 13(2), 135–144. <https://doi.org/10.1108/14636641111134378>
- Oxburgh, G. E., Myklebust, T. & Grant, T. (2010). The question of question types in police interview: A review of the literature from a psychological and linguistic perspective. *International Journal of Speech, Language and the Law*, 17(1), 45–66. <https://doi.org/10.1558/ijsl.v17i1.45>
- Oxburgh, G. & Ost, J. (2011). The use and efficacy of empathy in police interviews with suspects of sexual offences. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 8(2), 178–188. <https://doi.org/10.1002/jip.143>
- Oxburgh, G., Ost, J. & Cherryman, J. (2012). Police interviews with suspected child sex offenders: Does use of empathy and question type influence the amount of investigation relevant information obtained. *Psychology, Crime and Law*, 18(3), 259–273. <https://doi.org/10.1080/1068316X.2010.481624>
- Oxburgh, G. E., Ost, J., Morris, P. & Cherryman, J. (2013). The impact of question type and empathy on police interviews with suspects of homicide, filicide and child sexual abuse. *Psychiatry, Psychology and Law*, 21(6), 903–917. <https://doi.org/10.1080/13218719.2014.918078>
- Oxburgh, G., Ost, J., Morris, P. & Cherryman, J. (2015). Police officers' perception of interviews in cases of sexual offences and murder involving children and adult victims. *Police Practice and research*, 16(1), 36–50. <https://doi.org/10.1080/15614263.2013.849595>
- Paahus, (2008). Hermeneutik. I F. Collin & S. Køppe (Red.), *Humanistisk videnskapsteori* (2.utg., s. 139–170). DR multimedie.
- Parratt, K. & Afroditi, P. (2017). From "real rape" to real justice: A systematic review of police officers' rape myth beliefs. *Aggression and Violent Behavior*, 34(May 2017), 68–83. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2017.03.005>
- Parsons, T. & Bergin, J. (2010). The impact of criminal justice involvement on victims' mental health. *Journal of Traumatic stress*, 23(2), 182–188. <https://doi.org/10.1002/jts.20505>

- Phelps, J. M., Carlquist, E. & Alex Gillespie, A. (2017). Kapittel 6: God kommunikasjon i operativt politiarbeid: Å lytte, forstå og respondere [Fagfelleleurdert manuskript, akseptert for publisering i Phelps, J. M., Larsen, N. M. og Singh, M., Red.] (2017). *Kommunikasjon og konflikthåndtering i operativt politiarbeid: Sosialpsykologiske perspektiver*. Oslo: Universitetsforlaget.].
<https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/61845/DUO%2BPhelps%2BCarlquist%2BGillespie%2Bch%2B6.pdf?sequence=2&isAllowed=y>
- Politidirektoratet. (2016). *Handlingsplan for løft av etterforskningsfeltet*. Politidirektoratet.
<https://www.politiet.no/globalassets/05-om-oss/03-strategier-og-planer/handlingsplan-for-loft-av-etterforskningsfeltet.pdf>
- Politihogskolen. (2020). *Programplan: Bachelor – politiutdanning 2020-2023*. Politihogskolen.
<https://www.politihogskolen.no/globalassets/for-studenter/regelverk-og-innholdet-i-bachelor/rammeplan-og-programplaner/programplan-bachelor-politiutdanning-forste-studiear-2020-2023-politihogskolen.pdf>
- Politiinstruksen. (1990). *Alminnelig tjenesteinstruks for politiet* (FOR-1990-06-22-3963). Lovdata.
<https://lovdata.no/dokument/INS/forskrift/1990-06-22-3963>
- Ponterotto, J. (2006). Brief Note on the Origins, Evolution, and Meaning of the Qualitative Research Concept Thick Description. *The Qualitative Report*, 11(3), 538–549.
<https://nsuworks.nova.edu/tqr/vol11/iss3/6>
- Påtaleinstruksen. (1985). *Forskrift om ordningen av påtalemyndigheten* (FOR-1985-06-28-1679). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/1985-06-28-1679>
- Rachlew, A. (2003). Norske politiavhør i et internasjonalt perspektiv. *Tidsskrift for Strafferett*, 3(4), 400–439.
- Rachlew, A. (2009). *Justisfeil ved politiets etterforskning – noen eksempler og forskningsbaserte mottiltak* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Rachlew, A. & Fahsing, I. A. (2015). Politiavhøret. I R. Aarli, M.-A. Hedlund & S. E. Jebens (Red.), *Bevis i straffesaker: Utvalgte emner* (1. utg., s. 225-254). Gyldendal Juridiske.
- Rigspolitiet. (2020). *Kriminalitetsramte borgernes tilfredshed med politiet*. Rigspolitiet, Politifagligt Udviklingscenter & koncernudvikling. <https://politi.dk/-/media/mediefiler/landsdaekkende-dokumenter/nyheder/kriminalitetsramte-borgernes-tilfredshed-med-politiet.pdf?la=da&hash=965AA43BC12B3126F7010027C83EB8BE7C66EA69>
- Riis-Johansen, M. O. (2016). *Balanseganger: En samtaleanalytisk studie av politiavhør av voksne fornærmede* [Doktorgradsavhandling, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet]. NTNU Open. <http://hdl.handle.net/11250/2394548>
- Riksadvokaten. (1994). *Riksadvokatens gjennomgang av den såkalte Bjugn-saken*. Riksadvokaten.
- Riksadvokaten (1999). *Etterforskning* (Del II – Nr. 3/1999) [Rundskriv].
<https://www.riksadvokaten.no/document/etterforskning/>
- Riksadvokaten. (2008). *Familievold* (Nr. 3/2008) [Rundskriv]. <https://www.riksadvokaten.no/wp-content/uploads/2017/09/Rundskriv-2008-3-Familievold.pdf>

- Riksadvokaten (2013). *Avhørsmetodikk i politiet* (Utredning fra arbeidsgruppen oppnevnt av Riksadvokaten 13. juli 2012). <https://www.riksadvokaten.no/wp-content/uploads/2017/10/Avhørsmetodikk-i-Politiet-med-vedlegg.pdf>
- Riksadvokaten. (2015). *Tilrettelagte avhør – Direktiver og retningslinjer*. <https://www.riksadvokaten.no/wp-content/uploads/2017/10/Tilrettelagte-avh%C3%B8r-direktiver-og-retningslinjer-1.pdf>
- Riksadvokaten (2016). *Politiavhør* (Nr. 2/2016) [Rundskriv]. <https://www.riksadvokaten.no/document/politiavhor/>
- Riksadvokaten. (2018). *Kvalitetskrav til straffesaksbehandlingen i Politiet og ved Statsadvokatembetene mv. (Kvalitetsrundskrivet)* (Nr. 3/2018) [Rundskriv]. <https://www.riksadvokaten.no/document/nytt-kvalitetsrundskriv/>
- Rinkevics, A. & Landmane, D. (2013). Police knowledge of victims' needs. *European Police Science and Research Bulletin*, 2013(9), 9–11. <https://bulletin.cepol.europa.eu/index.php/bulletin/article/view/77>
- Risan, P., Binder, P.-E. & Milne, R. (2018). Establishing and maintaining rapport in investigative interviews of traumatized victims: A qualitative study. *Policing: A Journal of Policy and Practice*, 12(4), 372–387. <https://doi.org/10.1093/police/pax031>
- Risan, P. & Madsen, K. (2019). *Politiavhør av traumatiserte vitner – et mellommenneskelig perspektiv*. I E. H. Olsvik & P. Risan (Red.), *Etterforskning under lupen* (PHS forskning 2019: 3) (s. 127–155). Politihøgskolen. <https://phs.brage.unit.no/phs-xmlui/handle/11250/2634563>
- Robberstad, A. (2002) *Kontradiksjon og verdighet: Komparativ fremstilling av fornærmedes stilling i de nordiske land, med sikte på forslag om styrking av fornærmedes rettigheter i straffeprosessen* (Rapport til Justis- og politidepartementet). Justis- og politidepartementet.
- Robberstad, A. (2014). *Bistandsadvokaten* (3. utg.). Universitetsforlaget.
- Rogers, C. (1975). *Empathic: An unappreciated way of being*. *The Counseling Psychologist*, 5(2), 2–10. <https://doi.org/10.1177/001100007500500202>
- Rui, J. P. (2014). Straffeprosessen i perspektiv. *Jussens Venner*, 49(6), 382–443. <https://www.idunn.no/jv/2014/06>
- Saymond, M. (2010). The «second injury» to victims of violent acts. *The American Journal of Psychoanalysis*, 2010(70), 34–41. <https://doi.org/10.1057/ajp.2009.38>
- Schollum, M. (2005). *Investigative Interviewing: The literature*. New Zealand Police.
- Shepherd, E. (1993). Resistance in interviews: The contribution of police perception and behaviour. *Issues in Criminal and Legal Psychology*, 18, pp. 5–12.
- Shapland, J. (1986). Victim assistance and the criminal justice system: The victim's perspective. I E. A. Fattah (Red.), *From crime policy to victim policy* (s. 218–233). Macmillan.
- Shepherd, E., Mortimer, A., Turner, V. & Watson, J. (1999). Spaced cognitive interviewing: Facilitating therapeutic and forensic narration of traumatic memories. *Psychology, Crime and Law*, 5(1–2), 117–143. <https://doi.org/10.1080/10683169908414997>

- Sheptycki, J. (1994). It looks different from the outside. *Policing*, 10(2), 125–133.
- Skilbrei, M-L. (2017). Ofre. I H. M. Lomell & M.-L. Skilbrei (Red.), *Kriminologi* (s. 99–120). Universitetsforlaget.
- Slettan, S. & Øie, T. M. (2001). *Forbrytelse og straff. Bind 1: Innføring i strafferett..* Universitetsforlaget.
- Spradley, J. P. (1979). Asking descriptive questions. I J. P. Spradley, *The ethnographic Interview* (s. 44–61). <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.664.6581&rep=rep1&type=pdf>
- Steine, I. M., Winje, D., Nordhus, I. H., Milde, A. M., Bjorvatn, B., Grønli, J. & Pallesen, S. (2016). Langvarig taushet om seksuelle overgrep: Prediktorer og korrelater hos voksne som opplevde seksuelle overgrep som barn. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 53(11), 889–899.
- Stockdale, J. E. (1993). *Management and supervision of police interviews* (Police Research Group, Paper No. 5). UK Home office.
- Straffeprosessloven. (1981). *Lov om rettergangsmåten i straffesaker* (LOV-1981-05-22-25). Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1981-05-22-25>
- St-Yves, M. (2006). The psychology of rapport: Five basic rules. I T. Williamson (Red.), *Investigative interviewing: Rights, research and regulation* (s. 87–105). Willan.
- Sunde, N. (2019). Strukturert hypoteseutvikling i etterforskning: En metode for å oppnå et bredt og objektivt utgangspunkt for etterforskning. I E. H. Olsvik & P. Risan (Red.), *Etterforskning under lupen* (PHS forskning 2019: 3). Politihøgskolen. <https://phs.brage.unit.no/phs-xmlui/handle/11250/2634563>
- Sunshine, J. & Tyler, T. R. (2003). The Role of Procedural Justice and Legitimacy in Shaping public support for Policing. *Law & Society Review*, 37(3), 513–548. <https://doi.org/10.1111/1540-5893.3703002>
- Thagaard, T. (2018). *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitativ metode* (5. utg.). Fagbokforlaget.
- Thoresen, S., Aakvaag, H. F, Wentzel-Larsen, T., Dyb, G. & Hjemdal, O. K. (2012). The day Norway cried: Proximity and distress in Norwegian citizens following the 22nd July 2011 terrorist attacks in Oslo and on Utøya Island. *European Journal of Psychotraumatology*, 3(1). <https://doi.org/10.3402/ejpt.v3i0.19709>
- Tickle-Degnen, L. & Rosenthal, R. (1990). The nature of rapport and its nonverbal correlates. *Psychological Inquiry*, 1(4), 286–293.
- Tidmarsh, P., Sharman, S. & Hamilton, G. (2019). Police officers' perceptions of specialist training, skills and qualities needed to investigate sexual crime. *Police research and Practice*, 22(1), 475-490. <https://doi.org/10.1080/15614263.2019.1697266>
- Tjora, A. (2012). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (2. utg.). Gyldendal Akademisk.
- Tong, S. & Bowling, B. (2006). Art, Craft and Science of Detective Work. *The Police Journal: Theory, Practice and Principles*, 79(4), 323–329. <https://doi.org/10.1350/pojo.2006.79.4.323>

- Vanderhallen, M. & Vervaeke, G. (2014). Between investigator and suspect: The role of the working alliance in investigative interviewing. I R. Bull (Red.), *Investigative interviewing* (s. 63–90). Springer.
- Wadel, C. (2014). *Feltarbeid i egen kultur*. (1. utg., 2. opplag). Cappelen Damm Akademisk.
- Walsh, D. & Bull, R. (2012). Examining rapport in investigative interviews with suspects: Does its building and maintenance work? *Journal of Police and Criminal Psychology*, 27(1), 73–84. <https://doi.org/10.1007/s11896-011-9087-x>
- Webster, S. W. (2019). *The impact of investigative interviews om rape/sexual assault victim: Towards a more effective framework for police interviewers* [Doktorgradsavhandling]. Newcastle University. <https://theses.ncl.ac.uk/jspui/bitstream/10443/4694/1/Webster%20W%20S%202019.pdf>
- Webster, S. W., Oxburgh, G. E. & Dando, C. J. (2020). The use and efficacy of question type and an attentive interviewing style in adult rape interviews. *Psychology, Crime & Law*. <https://doi.org/10.1080/1068316X.2020.1849694>
- Wemmers, J.-A. (2013). Victims' experience in the criminal justice system and their recovery from crime. *International review of victimology*, 19(3), 221–233. <https://doi.org/10.1177/0269758013492755>
- Wexler, D. B. (2008). Two Decades of Therapeutic Jurisprudence. *Touro Law Review*, 24(1), 17–29. <https://digitalcommons.tourolaw.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1288&context=lawreview>
- Wheatcroft, J. M. & Wagstaff, G. F. (2009). Revictimizing the victim? How rape victims experience the UK legal system. *Victims and Offenders*, 4(3), 265–284. <https://doi.org/10.1080/15564880903048529>
- Winick, B. J. (2009). Therapeutic jurisprudence: Perspectives on dealing with victims of crime. *Nova Law Review*, 33(3), 536–544. <https://core.ac.uk/download/pdf/51081906.pdf>
- Xie, M., Pogarsky, G., Lynch, J. P. & McDowall, D. (2006). Prior Police Contact and Subsequent Victim Reporting: Results from the NCVS. *Justice Quarterly*, 23(4), 481-501. <https://doi.org/10.1080/07418820600985339>

Artikler i fulltekst

Vedlegg

MOTTATT

9 JUN 2013

→ Ase

Åse Langballe
Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress
Unirand
Kirkeveien 166, Bygning 48
0407 OSLO

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Vår dato: 30.05.2013

Vår ref:32150 / 1 / MSS

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 16.11.2012. All nødvendig informasjon om prosjektet forelå i sin helhet 10.04.2013. Meldingen gjelder prosjektet:

32150 *Terrorangrepet 22. juli. Rettsprosessens innvirkning på Utøya-ungdommenes psykiske helse*
Behandlingsansvarlig *Unirand AS, ved institusjonens øverste leder*
Daglig ansvarlig *Åse Langballe*

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 01.07.2017, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim
Knut K Skjåk

Marie Strand Schildmann
Marie Strand Schildmann

Kontaktperson: Marie Strand Schildmann tlf: 55 58 31 52
Vedlegg: Prosjektvurdering

Prosjektet inngår i et større prosjekt hvor første del er vurdert og godkjent av REK. Formålet med prosjektet er å få kunnskap om hvilken innvirkning rettsprosessen (avhør og rettssak) har på den psykiske helsen til ungdommen som overlevde terrorhandlingene på Utøya.

Prosjektet i sin helhet gjennomføres av Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress, på oppdrag fra Helsedirektoratet.

Det innmeldte delprosjektet skal undersøke hvordan de juridiske aktørene og politiet beskriver sin oppgave og rolle i møte med ungdom som har opplevd kriser og traumatisk stress.

Datamaterialet innhentes gjennom intervju, tilgang til data fra hovedundersøkelsen (intervjuundersøkelser blant de overlevende), observasjon og tilgang til rettsdokumenter/transkripsjoner av avhør.

Det skal gjennomføres intervju av rettslige aktører fra rettssaken. Denne delen av prosjektet er ferdig vurdert og vi minner om at vi i vår vurdering forutsatte at informasjonsskriv med de nødvendige rettelsene ble ettersendt til oss. Vi viser til vurdering gitt den 20.12.2012 for prosjekt nummer 31631.

Det skal videre gjennomføres intervju av omlag 25 politietterforskere som har gjennomført avhør av de som overlevde på Utøya. Det foreligger nå dispensasjon fra taushetsplikten (Riksadvokaten, datert 19.03.2013 og Rådet for taushetsplikt og forskning, datert 19.02.2013) for tilgang til politiavhør av ungdom som overlevde terrorangrepet på Utøya og intervju av polititjenestefolk. Disse intervjuene skal gjennomføres etter at forskningsmedarbeidere sammen med politiavhørere har observert videoopptak av gjennomførte avhør av overlevende. Det er i forbindelse med hovedundersøkelsen innhentet samtykke fra overlevende til dette. Vi viser her til informasjonsskriv mottatt den 06.11.2012, samt godkjenninger fra REK (datert 07.10.2011, 31.10.2011 og 05.07.2012). Videre innhentes samtykke fra politiavhørere.

Ombudet forutsetter at behandlingen av opplysningene som fremkommer i forbindelse med observasjoner, intervjuer og tilgang til rettsdokumenter skjer i tråd med vilkår som fremgår av dispensasjonen og innhentede samtykker fra de involverte.

Prosjektet har ikke fokus på den enkelte overlevende/fornærmede, men en vil gjennom tilgang til politiavhørene kunne få kjennskap til den enkeltes helsetilstand. I tillegg skal forskergruppen ha tilgang til intervjudata fra hovedundersøkelsen. Det er ombudets oppfatning at det vil behandles sensitive opplysninger om helseforhold, jf personopplysningsloven § 2, punkt 8 c.

Direkte personidentifiserende opplysninger oppbevares atskilt, kun tilknyttet øvrige data via en koblingsnøkkel. Lydopptak og transkripsjoner oppbevares i låsbart skap etter at transkripsjoner er gjennomført. Videoopptak skal ikke utleveres til forskergruppen, og lagres derfor ved det enkelte politikammer. Det fremgår av meldeskjema at Solveig Laugrud og Jon-Håkon Schultz skal ha tilgang til datamaterialet på lik linje med prosjektleder Åse Langballe. Dispensasjon fra taushetsplikten gir imidlertid ikke slik tilgang til andre enn Langballe og Schultz. Vi forutsetter at dette vilkåret i tillegg til øvrige vilkår for dispensasjon etterfølges av forskergruppen.

Dato for prosjektslutt er 01.07.2017. Datamaterialet anonymiseres ved at verken direkte eller indirekte personidentifiserende opplysninger fremgår. Koblingsnøkkel og lydfiler slettes. Indirekte personidentifiserende opplysninger som f. eks. arbeidssted og rollebeskrivelser fjernes, omskrives eller grovkategoriseres.

I de tilfellene hvor rettslige aktører kan gjenkjennes i publikasjonen, i kraft av sin rolle el. lignende, forutsetter ombudet at det foreligger eksplisitt samtykke til dette (se kommentar vedr. informasjonsskriv).

Vedlegg 1, nr. 2

Videresendt melding:

Fra: Marie Schildmann <marie.schildmann@nsd.uib.no>

Dato: 3. januar 2014 09:03:28 CET

Til: ase.langballe@nkvts.unirand.no

Emne: Prosjektnr: 32150. Terrorangrepet 22. juli. Rettsprosessens innvirkning på Utøya-ungdommenes psykiske helse

Hei,

Jeg viser til endringsmelding mottatt den 02.12.2013 for prosjektet 'Terrorangrepet 22. juli. Rettsprosessens innvirkning på Utøya-ungdommenes psykiske helse'. Endringen gjelder ny forsker i prosjektgruppen. Vi legger til grunn for vår vurdering at Riksadvokaten har gitt dispensasjon fra taushetsplikten slik at forsker Kristina Kepinska Jacobsen ved Politihøgskolen får tilgang til opptak av avhør av 30 overlevende fra Utøya.

Endringen er kurant.

--

Vennlig hilsen

Marie S. Schildmann

Seniorrådgiver

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
(Norwegian Social Science Data Services)
Personvernombud for forskning
Harald Hårfagres gate 29, 5007 BERGEN

Tlf. direkte: (+47) 55 58 31 52

Tlf. sentral: (+47) 55 58 21 17

Faks: (+47) 55 58 96 50

Email: marie.schildmann@nsd.uib.no

Internettadresse www.nsd.uib.no/personvern

RIKSADVOKATEN

Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress
v/Åse Langballe
Kirkeveien 166
0450 OSLO

REF.:

VÅR REF.:

2012/02457-004 GKL/ggr
639.2

DATO:

19.03.2013

RETTSPROSESSENS INNVIRKNING PÅ UTØYA-UNGDOMMENS PSYKISKE HELSE, POLITIETS ARBEID – DISPENSASJON FRA TAUSHETSPLIKT

Det vises til søknad av 28. november 2012 om tilgang til videoopptak av avhør av 30 overlevende fra Utøya. Videre fremgår at polititjenestepersonene som gjennomførte avhørene ønskes intervjuet.

Riksadvokaten har forelagt søknaden for Rådet for taushetsplikt og forskning. Som det fremgår av vedlagte svar derfra 19. februar d.å. har Rådet samtykket til at det dispenseres fra taushetsplikten, men det er satt visse vilkår. Disse fremgår i nest siste avsnitt i nevnte brev.

Riksadvokaten beslutter i medhold av straffeprosessloven § 61e å gi dispensasjon fra taushetsplikten slik at prosjektleder Åse Langballe og forsker Jon-Håkon Schultz kan gis tilgang til videoopptak av politiavhør i tråd med søknaden og på de vilkår Rådet har satt. Dispensasjonen omfatter også eventuelle taushetsbelagte opplysninger som fremkommer i intervju med de polititjenestepersoner som har foretatt avhørene.

Vi peker særskilt på følgende vilkår, som må være oppfylt **før** De kan gis tilgang til avhørene:

- det må opplyses til riksadvokaten *hvilke konkrete avhør som skal gjennomgås*
- det må dokumenteres overfor riksadvokaten at *forholdet til personopplysningslovens melde- og konsesjonsplikt er ivaretatt*
- *taushetserklæring* må undertegnes (vi kan ikke se å ha mottatt i retur skjema som var vedlagt gjenpart til Dem av vårt brev til Rådet 4. januar d.å.).

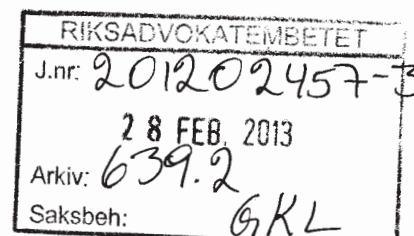

Tor-Aksel Busch

Guri Lenth
kst. førstestatsadvokat

Vedlegg
Gjenpart: Rådet for taushetsplikt og forskning (ref sak 4/2013)

Rådet for taushetsplikt og forskning

c/o Justis- og beredskapsdepartementet
Postboks 8005 Dep
0030 Oslo

Riksadvokaten
Postboks 8002 Dep
0030 Oslo

19. februar 2013

Sak 4/2013: Søknad om dispensasjon fra taushetsplikt – tilgang til politiavhør av ungdom som overlevde terrorangrepet på Utøya og intervju av polititjenestefolk – deres ref. 2012/02457-002

Vi viser til brev fra Riksadvokaten av 4. januar angående søknad om dispensasjon fra taushetsplikt fra prosjektleder, dr. polit Åse Langballe ved Nasjonalt kunnskapssenter for vold og traumatisk stress (NKVTS). Søknaden omfatter også forsker, dr. polit Jon-Håkon Schultz.

NKVTS skal på oppdrag fra Helsedirektoratet gjennomføre et forskningsprogram etter terroranslagene 22. juli 2011. Programmet består av tre prosjekter, og søkerne skal gjennomføre det tredje av disse forskningsprosjektene, den såkalte Utøyastudien. En av problemstillingene som skal undersøkes i Utøyastudien, er rettsprosessens innvirkning på Utøya-ungdommenes psykiske helse. Som en del av dette ønsker søkerne å undersøke politiets arbeid med avhør av disse ungdommene, og hvordan politiet har forstått og utøvet sin rolle. Målet med undersøkelsen er å skaffe kunnskap om hvordan politiet håndterer denne type krisearbeid, og hvordan traumeperspektivet kan påvirke den avhørsmetodikken som nå benyttes i politiet.

For å gjennomføre denne delen av undersøkelsen ønsker søkerne å intervju 30 politietterforskere som har avhørt ungdommer fra Utøya. Det fremgår av søknaden at intervjuene skal dreie seg om de refleksjoner og faglige vurderinger som ligger bak etterforskernes fremgangsmåter i avhørene. Søkerne ønsker i tillegg tilgang til videoopptakene av avhørene som politietterforskerne som inngår i utvalget, har gjennomført. Det fremgår av søknaden at søkerne ønsker å observere avhørene sammen med den enkelte politietterforskeren, og intervju etterforskeren underveis om subjektive vurderinger, refleksjoner og faglige vurderinger. Ut fra opplysningene i søknaden legges det til grunn at søkerne ikke skal registrere informasjon fra videoopptakene eller benytte dem i andre øyemed enn til intervjuene.

Intervjuene og gjennomgangen av videoopptakene skal skje i politiets lokaler, og hos de politidistriktene der opptakene oppbevares. Det fremgår av søknaden at intervjuene vil bli tatt opp, og at lydfilene vil bli oppbevart på passordbeskyttede pc'er som ikke er koblet til internett, og som låses ned på søkerens arbeidsplass.

Informasjonen fra intervjuene med politietterforskerne skal kobles sammen med informasjon fra de avhørte ungdommene selv. Det er allerede gjennomført intervjuer av ungdommene, som bl.a. belyser deres opplevelser av å gjennomgå politiavhør. Ungdommenes deltakelse i undersøkelsen er basert på frivillig samtykke.

Det fremgår av søknaden at det er totalt 30 avhør som ønskes inkludert i studien, at det er innhentet samtykke fra ungdommene som skal inngå i undersøkelsen, og at ungdommene også har samtykket i at søkerne kan få tilgang til politiavhørene av dem.

Utøystudien er godkjent av REK, og det fremgår at undersøkelsen også er meldt til NSD. Resultatet av behandlingen der er ikke kjent.

Det fremgår av saksdokumentene at Utøystudien ledes av dr. med. Grete Dyb ved NKVTS. Søkerne som skal gjennomføre intervjuundersøkelsen, er begge dr.polit, og kravet til førstestillingskompetanse synes dermed oppfylt.

Innledningsvis skal det bemerkes at politietterforskernes deltakelse i undersøkelsen kan baseres på informert forhåndssamtykke. Temaene som søkerne ønsker å belyse i intervjuene, synes i utgangspunktet ikke å være av en slik karakter at det er nødvendig med dispensasjon fra taushetsplikt for å gjennomføre undersøkelsen. Ut fra beskrivelsen i søknaden synes det også å være mulig å gjennomføre undersøkelsen uten at søkerne får tilgang til videoopptak av avhørene, selv om det da vil kunne være vanskeligere å intervju politietterforskerne om konkrete valg under avhørene.

Søknaden gjelder dispensasjon fra taushetsplikt om opplysninger som til dels kan være av sensitiv karakter, og som gjelder personer i en vanskelig situasjon. Til dette kommer også at avhørene det ønskes tilgang til, er avhør av ungdommer og mindreårige. Selv om ungdommene har samtykket til å delta i undersøkelsen, vil søkerne samlet få svært mye informasjon om den enkelte gjennom Utøystudien. Det er videre slik at en normalt får langt mer informasjon om den avhørte gjennom lyd- og bildeopptak enn det en normalt vil få ved gjennomgang av avhørsreferater. Dette, sammen med det relativt lave antall avhør som skal inngå i undersøkelsen, tilsier at en ikke bør samtykke til dispensasjon fra taushetsplikt i dette tilfellet. Risikoen for at også anonymiserte opplysninger kan nyttes til enkeltpersoner, er til stede.

På den annen side er ungdommenes deltakelse i studien som sådan, basert på samtykke som også omfatter tilgang til lyd- og bildeopptak av politiavhørene. Rådet har tidligere satt dette som en betingelse for å gi tilgang til lyd- og bildeopptak av politiavhør. Videre er formålet med intervjuundersøkelsen ikke å hente inn eller registrere informasjon om hvordan ungdommene opptrer under avhøret, eller opplysninger de gir i avhøret. Det er polititjenestefolkenes vurderinger, refleksjoner og valg under gjennomføringen av avhøret som skal belyses. Forskningsprosjektet har også samfunnsverdi, ved at det kan bringe ny kunnskap om hvordan politiet bør behandle barn og unge som har vært utsatt for eller er i en traumesituasjon, og som samtidig må avhøres fordi de kan ha informasjon av betydning for en strafferettslig behandling. Søkerne synes også å ha et tilfredsstillende opplegg for behandling og oppbevaring av den informasjonen som innhentes.

Rådet har besluttet å samtykke til dispensasjon fra taushetsplikt for de opplysningene som søknaden gjelder, men slik at Riksadvokaten får opplyst hvilke konkrete avhør som skal inkluderes i studien. Rådets samtykke er betinget av at all innsamling, oppbevaring og bruk av taushetsbelagte opplysninger skjer på en faglig forsvarlig måte, og at alle personidentifiserende opplysninger anonymiseres ved eventuell publisering. Videre er Rådets samtykke betinget av at søkerne overfor Riksadvokaten dokumenterer at forholdet til personopplysningslovens melde- og konsesjonsplikt er ivaretatt, før opplysningene utleveres. Endelig er Rådets samtykke betinget av at søkerne undertegner taushetserklæring.

For ordens skyld gjør Rådet oppmerksom på at samtykket bare gjelder det forskningsprosjektet som er omtalt i søknaden, og at politietterforskernes deltakelse på vanlig måte må baseres på forhåndsinformert samtykke.

Med vennlig hilsen

Kirsti Coward
leder

Berite J. Kraugerud
sekretær

Riksadvokaten
Stortorget 2
0155 Oslo

Org. nr.: 986 304 096

Dato: 06.05.13

Rettsprosessens innvirkning på Utøya-ungdommens psykiske helse, politiets arbeid- dispensasjon fra taushetsplikt

Riksadvokaten har i medhold av straffeprosessloven § 61e gitt prosjektleder Åse Langballe og forsker Jon-Håkon Schultz tilgang til videoopptak av politiavhør og taushetsbelagte opplysninger som fremkommer i intervju med polititjenestepersoner som har foretatt avhørene under følgende vilkår:

- At det opplyses hvilke avhør det ønskes tilgang til
- At det dokumenteres at forholdet til personopplysningslovens melde- og konsesjonsplikt er ivaretatt
- At taushetserklæringer er underskrevet

Endringer og tilleggsopplysninger

NKVTS skal inngå i et samarbeid med Politihøgskolen i Oslo om den omtalte studien. Psykolog Kristina Kepinska som er ansatt ved etterforskningsavdelingen ved PHS, skal delta i å intervju polititjenestepersonene som har foretatt de utvalgte avhørene, og også være med å analysere videoopptakene av avhørene. Ved dette ber vi om at også psykolog Kristina Kepinska får innsyn i det taushetsbelagte materialet som søknaden gjelder. For å spare tid, tillater vi oss å sende med taushetserklæring fra Kepinska. Denne endringen vil også bli meldt til NSD.

Studien betinger samtykke fra den enkelte polititjenesteperson som blir forespurt om å delta. Vi har bedt om tillatelse fra Riksadvokaten til å få innsyn i 30 avhør og om å intervju 30 polititjenestepersoner. Siden det er sannsynlig at noen polititjenestepersoner ikke vil gi sitt samtykke til studien, kan det endelige antallet avhør bli redusert. Vi har derfor anslått 25 avhør og intervjuer til NSD.

Som det kan leses av tilbakemeldingen fra NSD, betinger deres endelige tillatelse til å gjennomføre studien dispensasjon fra Riksadvokaten. Kopi av brev fra Riksadvokaten av 19.03. 2013 og fra Rådet for taushetsplikt og forskning av 19.2.2013 er oversendt NSD.

Følgende dokumenter er vedlagt dette brevet:

- Liste over avhør det ønskes adgang til
- Tilbakemelding på søknad til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD)
- Taushetserklæring fra Åse Langballe, Jon-Håkon Schultz og Kristina Kepinska

Vi vil takke for den positive behandlingen Riksadvokaten har gitt vår søknad.

Med vennlig hilsen

Åse Langballe

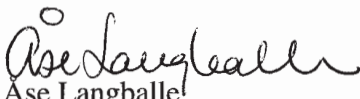

Prosjektleder

Dersom du har spørsmål til studien eller senere ønsker å trekke deg fra studien, kan du kontakte prosjektleder Åse Langballe på tlf. 22 59 55 05 eller e-post: ase.langballe@nkvts.unirand.no, eller Jon-Håkon Schultz tlf. 22 59 55 30 eller e-post: j.h.schultz@nkvts.unirand.no

Hilsen

Åse Langballe
Prosjektleder, dr. polit

Jon-Håkon Schultz
Seniorforsker, dr. polit

Oslo, 16.8.13

Prosjektet ”Rettsprosessens innvirkning på Utøya-ungdommens psykiske helse- politiets arbeid”

Til inviterte etterforskere

Før sommeren fikk dere en mail fra Kripos med invitasjon til å delta i et forskningsprosjekt om politiavhørene som er blitt foretatt av de som var på Utøya den 22. juli 2011.

Invitasjonen ble sendt ut til 30 etterforskere som har foretatt avhør av de yngste ungdommene fra Utøya, som var mest eksponert for terroristens handlinger og fikk særlig store belastninger etter hendelsene de var utsatt for. Utvalget består av gutter og jenter likt fordelt. Disse avhørene er valgt ut fordi de vil kunne gi spesiell kunnskap om avhør av traumatiserte ungdommer. Dette er viktig fordi det finnes svært lite kunnskap når det gjelder avhør av denne gruppen.

Studien er et samarbeidsprosjekt mellom NKVTS og avdeling for etter- og videreutdanning ved PHS. Riksadvokaten har anbefalt prosjektet, og gitt forskerne innsyn i det taushetsbelagte materialet.

Materialet fra denne studien vil være et unikt bidrag for å videreutvikle den kunnskapen som allerede finnes om avhør og avhørsmetodikk i Norge. Det er spesielt interessant at studien er et samarbeid mellom NKVTS og PHS, slik at resultatene raskt kan komme til nytte i utdanningen på PHS.

Resultatene vil formidles både som forskningsartikler og gjennom seminarer hvor deltakerne i prosjektet blir invitert.

Prosjektet vil starte opp i løpet av september, og vi håper flest mulig av dere vil synes det er interessant å delta. De som allerede har samtykket til å bli med i prosjektet vil bli kontaktet av oss i den nærmeste fremtid.

Med vennlig hilsen

Åse Langballe
Prosjektleder, Phd

Jon-Håkon Schultz
Phd, forsker II

Kristina Kepinska Jakobsen
Psykolog, høgskolelektor

Vedlegg 4

-----Opprinnelig melding-----

Fra:

Sendt: 30. august 2013 14:05

Til:

Emne: Vedr. forskningsprosjekt - Utøyasaken

Hei !

Jeg kontakter deg fordi jeg er kjent med at deg står på en liste med avhørere fra Utøyasaken som i en tidligere sendt mail fra Gro Jomås (Kripos) er forespurt om du ønsker å delta i et forskningsprosjekt i regi av NKVTS (Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress) og PHS.

Åse Langballe, som er ansvarlig for dette forskningsprosjektet, har nevnt for meg at svært få avhørere har svart på denne henvendelsen, og at du er en av dem hun ikke har hørt noe fra.

Verken jeg eller Kripos er involvert i dette forskningsarbeidet. Grunnen til at jeg allikevel sender deg denne mailen, er både fordi jeg gjerne forsøker å svare på evt. spørsmål du måtte ha hvis det kan hjelpe deg til å si ja, og nok også prøve å «selge inn» denne unike muligheten dette faktisk er for deg å utvikle deg videre – som avhører og politi.

Det arbeidet som allerede er gjort ved NKVTS med intervjuene av et utvalg ungdommer fra Utøya om hvordan de opplevde avhøret og sitt møte med politiet, har gitt oss mye ny og svært verdifull informasjon. Resultatene er vist stor interesse både nasjonalt og internasjonalt, tilsvarende forskning er ikke gjort tidligere!

Når NKVTS i samarbeid med PHS nå ønsker å utvide sitt studie ved å se igjennom et utvalg av avhør sammen med avhører, er det enda mer spennende! Det er svært få avhørere forunt å få anledning til å reflektere rundt egne spørsmål, egen fremgangsmåte og væremåte i avhør sammen med en forsker med mye kunnskap om traumer. Det er ingen evaluering i seg selv, men om du ønsker, vil du få en tilbakemelding på den jobben du har gjort etter at samtalen om avhøret er over.

Forskerne vil reise rundt til de aktuelle avhørerne, og tidspunkt vil bli avtalt ut fra når det passer for deg. De håper å få gjennomført dette i løpet av september, oktober og november. Gjennomgangen vil ta ca. ½ dag – avhengig av hvor langt avhøret er. Det vil ikke kreve verken forberedelser eller etterarbeid for deg.

De resultatene denne forskningen vil gi, vil være utrolig nyttige og lærerike for vår metodeutvikling og opplæring innen avhørsfaget, og da særlig i de avhørene vi tar av traumatiserte og andre særlig sårbare personer.

Jeg håper du vil bidra med det du kan for å få gjennomført dette, og at du så snart som mulig svarer ja ved å sende en mail direkte til Åse: ase.langballe@nkvts.unirand.no <<mailto:ase.langballe@nkvts.unirand.no>>

Dersom du vil jeg skal ringe deg for å snakke mer om dette, gjør jeg gjerne det!

Si fra når og hvordan jeg får tak i deg, så tar vi en prat J

Med vennlig hilsen

Vedlegg 5

Nasjonalt kunnskapssenter

om vold og traumatisk stress a/s

Kirkeveien 166 (bygning 48)

N-0407 Oslo

Tlf.: +47 22 59 55 00

Faks: +47 22 59 55 01

e-post: postmottak@nkvts.unirand.no

Org. nr.: 986 304 096

Samtykke

Deltakelse i prosjektet «Rettsprosessens innvirkning på Utøya- ungdommens psykiske helsepolitiets arbeid»

Jeg..... (navn med blokkbokstaver)
har lest prosjektets informasjonsskriv, og er villig til å delta i studien.

Dato:

Signatur:

Kontaktopplysninger:

Adresse arbeidssted:

Telefonnummer:

Mailadresse:

Vedlegg 6

Intervjuguide avhørere

Vi vil bruke en åpen induktiv metode. Vi vil ta utgangspunkt i hvert enkelt avhør som politietterforskeren har gjennomført. Forut for intervjuet observerer vi videoopptaket av avhøret for å se hvordan det har vært gjennomført. Tema og spørsmål til intervjuguiden vil utformes på bakgrunn av det vi observerer der, men vil struktureres utfra følgende punkter:

1. Personlige data:

- a. Navn
- b. Alder
- c. Utdanning
- d. Avhørserfaring

2. Hvordan vil du karakterisere det å være avhører i denne saken opp mot andre avhør du foretar av ungdom som har opplevd vold og traumatiske hendelser?

3. Forberedelser til avhøret:

Hva gjorde du for å forberede deg med hensyn til deg selv?

Hvordan forberedte du deg med hensyn til å ivareta ungdommen (gjorde du ekstra tiltak?)

Hvordan forberedte du deg med hensyn til saken?

Hvem var dine samarbeidspartnere?

4. Framgangsmåte/avhørsmetode:

Hva har du spesielt lagt vekt på for å fremskaffe informasjon fra den avhørte om det som skjedde 22. juli?

Hvilke dilemma har du opplevd ved gjennomføringen av avhøret?

Hva har du opplevd som positivt ved dine fremgangsmåter?

I ettertid, hva kunne du tenke deg å gjøre annerledes?

5. Rolle og rolleutøvelse:

Hvordan har du opplevd din rolle som avhører i denne saken?

Hvordan opplevde du ungdommens behov for emosjonell støtte?

I hvilken grad opplevde du at du kunne støtte ungdommen slik du ønsket?

Hva slags kunnskap var viktig for deg å inneha?

6. Profesjonell støtte

Hva slags støtte fikk du av ledelsen/ dine kollegaer i forkant- under og etter avhøret?

Hva er du fornøyd med?

Hva har du savnet?

7. Ungdommenes opplevelse:

I sin helhet, hvordan tror du ungdommen opplevde å gjennomgå avhøret?

Hvordan tror du ungdommen har opplevd deg som avhører?

Hva ved avhøret tenker du var verdifullt for ungdommen?

Hva ved avhøret tenker du var mest utfordrende for ungdommen?